

ISSN 2148-2527

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
HARPUT UYGULAMA ve ARAŞTIRMA MERKEZİ

HARPUT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Harput Studies

Mart / March 2025

Cilt/Volume : 12

Sayı/Issue: 23

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
HARPUT UYGULAMA ve ARAŞTIRMA MERKEZİ

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
HARPUT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (FÜHAD)

JOURNAL OF HARPUT STUDIES

Türkçe ve İngilizce yayımlanan uluslararası hakemli sosyal bilimler dergisidir. Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır.

International peer-reviewed journal of social sciences published in Turkish and English. It is published as two issues a year, in March and September.

Cilt/Volume: 12

Sayı/Issue: 23

Mart/March 2025

ISSN: 2148-2527

Harpur Araştırmaları Dergisi, Research Bible, OpenAire, Google Scholar, Road, DRJI (Directory of Research Journal Indexing), Scientific Indexing Services (SIS), Journal TOCs, ASOS Index, Sobiad, DergiPark ve İSAM tarafından indekslenmektedir.

Sahibi/Owner

Prof. Dr. Fahrettin GÖKTAŞ
Fırat Üniversitesi Rektörü

Editörler/Editors

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Prof. Dr. Kürşat ÇELİK

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Burcu ÖZCAN (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat SUNKAR (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Cornel SIGMIREAN (Petru Maior Üniversitesi)
Doç. Dr. Asef ORUCOV (Azerbaycan Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Mohammad Kabir Hasan (New Orleans Üniversitesi)
Prof. Dr. Akimova ELNERA (Azerbaycan Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Hasan ŞENER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Venera ANARBEKOVA (Celal-Abad Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Zhanat IDRISHEVA (Doğu Kazakistan Devlet Üniversitesi)

Redaktörler/Redactors

Arş. Gör. Bedirhan ÜNLÜ (Türkçe)
Dr. Öğr. Üyesi H. Gökçe DEMİREL (İngilizce)

Yazışma Adresi/Correspondence Adress

Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Elazığ
e-posta: harputumdergi@gmail.com **Tel:** (0424) 2370000/3839-4197

Baskı/Printed By

Fırat Üniversitesi Basımevi-Elazığ

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi,
uluslar arası hakemli bir dergidir. Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır. Yayımlı dili Türkçe ve İngilizcedir. Her hakkı saklıdır. Makale son kabul tarihleri: Mart ayı için **Ocak** ayı sonu, Eylül ayı için ise **Temmuz** ayı sonudur. Makaleler, **intihal.net** intihal programından olumlu rapor alındıktan sonra yayımlanır. Dergimizin yayım kurallarına göre hazırlanmamış makaleler kabul edilmez. Yazıların her türlü hukuki ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Makalelere PDF formatında Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin Web sayfasından ulaşılabilir. Ancak kaynak gösterilmeksizin kullanılamaz.

Danışma ve Hakem Kurulu/Advisory&Referees Board

Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ	Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulvahap ÖZCAN	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülhalik BAKIR	Bilecik Şeyh Edebali Ün.
Prof. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKSİN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Akimova ELNERA	Azerbaycan Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Ali DERAN	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Bahir SELÇUK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan KESİK	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Burcu ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Cornel SIGMIREAN	Petru Maior Üniversitesi
Prof. Dr. Çetin SEMERCİ	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Emir ERDEN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün.
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün LAFLI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan Turan DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Füsün KARA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan ŞENER	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan YÜKSEL	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İlknur ÖNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan ALBAYRAK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İskender OYMAK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail AYTAÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ARINÇ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan PEKER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kürşat ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün.
Prof. Dr. Lütfi ÖZAV	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. M. Taner ŞENGÜN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut TEKİN	Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÇEVİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Zeydin YILDIZ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Murat SUNKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÇELİKTEN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TURAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin ALGAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan KILIÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan YAZICI	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Sabri KARADOĞAN	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Şener DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Şenol ÇELİK	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Taner YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut YİĞİT	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur YAVUZ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ünal TAŞKIN	Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. Y. Cemalettin ÇOPUROĞLU	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki BOYRAZ	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Asef ORUCOV	Azerbaycan Bilimler Akademisi
Doç. Dr. Esmâ Ülkü KAYA	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Venera ANARBEKOVA	Celal-Abad Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Zhanat IDRISHEVA	Doğu Kazakistan Devlet Ün.

Bu Sayının Hakemleri/Referees For This Issue

Prof. Dr. Veysel ŞAHİN
Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KARABULUT
Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulvahap ÖZCAN
Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Ender COŞKUN
Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ
Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Yunus Emre KARASU
Bitlis Eren Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim ERDOĞDU
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Yılmaz KAVAL

Harput Kalesi Efsaneleri Üzerine Tematik Bir Analiz (**Araştırma Makalesi**)

A Thematic Analysis on the Legends of Harput Castle (Research Article) 1

Kadir ATICI

Hüseyinik (Ulukent) Kent Dokusu ve Kırsal Turizm Üzerine Bir Değerlendirme (**Araştırma Makalesi**)

An Evaluation on Hüseyinik (Ulukent) Urban Texture and Rural Tourism (Research Article)..... 19

Celalettin UZUN

Osmanlı Döneminde Keban’da Bulunan Dini ve Sosyal Kurumlar (**Araştırma Makalesi**)

Religious and Social Institutions in Keban in the Ottoman Period (Research Article)..... 45

Uğur DEMİRBAŞ, Nurcan YÜCEL

Alabalık Üretimi Bağlamında Marka Değerinin Artırılması: Elazığ İli Örneği (**Araştırma Makalesi**)

Enhancing Brand Value in the Context of Trout Production: the Case of Elazığ Province (Research Article)..... 73

Yayın İlkeleri ve Makale Yazım Kuralları

Publication Principles And Article Writing Rules..... 95

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 12, Sayı: 23, Mart 2025, s. 1-17, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 12, Issue 23, March 2025, pp. 1-17

Araştırma Makalesi/Research Article

HARPUT KALESİ EFSANELERİ ÜZERİNE TEMATİK BİR ANALİZ*

A Thematic Analysis on the Legends of Harput Castle

Yılmaz KAVAL**

Geliş/Received: 15.02.2025

Kabul/Accepted: 20.03.2025

Öz

Harput Kalesi, Elâzığ ilinde yer alan tarihi bir yapıdır. Halk arasında 'Süt Kalesi' olarak da bilinen bu tarihi mekân, zengin bir tarihi geçmişe sahip olmasının yanı sıra görkemli bir kültürel mirasa da ev sahipliği yapar. Harput'ta yaşayan halk, çok eski devirlerden itibaren tecrübelerini, hatıralarını, anlatılarını, âdetlerini daha çok sözlü olarak günümüze kadar taşımıştır. Harput'ta var olan sözlü anlatı geleneği içinde hatırı sayılı derecede efsane de mevcuttur. Harput ile ilgili ulaşılan efsanelere bakıldığında Harput Kalesi odaklı efsanelerin de olduğu görülür. Harput Kalesi ve kalenin içinde yer alan varlıklara dair bu efsanelerde doğüstü varlık ve olayların sıkça yer aldığı görülürken çeşitli kehanetlerde ifade edilir. Yörenin halk kültürünü ve inanışlarını yansıtan bu anlatılar, kültürel mirasın desteklenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasında değerli katkılar sunmaktadır. Efsaneler, bir milletin kolektif bilincini yansıtan metinler olduğu gibi, Harput Kalesi ile ilgili anlatılan efsaneler de yöre halkına dair pek çok örüntüyü barındıran halk bilimi ürünleridir. Bu çalışmanın amacı, tespit edilen efsanelerin tematik analizini yaparak, bu efsaneleri halk bilimi bağlamında değerlendirmektir. Bu anlatıların analiz edilmesi ile antik bir kent olarak kabul edilen Harput'un kültürel mirasının önemli öğelerinden olan efsanelerin Harput'un kimliğini nasıl yansıttığı ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Harput, kale, kültür, bellek, efsane, bellek.

Abstract

Harput Castle is a historical building located in the province of Elâzığ. This historical place, also known as 'Milk Castle' among the people, has a rich historical

* Bu makale, [Ases II. International Culture, Art and Literature Congress, 7-9 Şubat 2025] kapsamında sunulmuş olan ve yalnızca özeti yayımlanan '[Harput Kalesi Efsanelerinin Tematik Analizi]' adlı çalışmanın genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Tunceli, yilmazkaval@munzur.edu.tr, orcid.org/ 0000-0002-5598-0670

past as well as a magnificent cultural heritage. The people living in Harput have carried their experiences, memories, narratives and customs to the present day mostly orally since ancient times. There are also a considerable number of legends within the oral narrative tradition existing in Harput. When the legends about Harput are examined, it is seen that there are legends centred on Harput Castle. In these legends about Harput Castle and the beings in the castle, supernatural beings and events are frequently seen and various prophecies are expressed. These narratives, which reflect the folk culture and beliefs of the region, make valuable contributions to supporting cultural heritage and transferring it to future generations. As legends are texts reflecting the collective consciousness of a nation, the legends about Harput Castle are folklore products that contain many patterns about the local people. The aim of this study is to make a thematic analysis of the identified legends and to evaluate these legends in the context of folklore. By analysing these narratives, it will be revealed how legends, which are important elements of the cultural heritage of Harput, which is accepted as an ancient city, reflect the identity of Harput.

Keywords: Harput, castle, culture, memory, legend, memory.

Giriş

Halk biliminin sözlü anlatı türleri arasında yer alan efsaneler, kültürel mirasın en önemli ürünleri arasında yer alır. Meydana geldikleri dönem ve şartlar düşünüldüğünde efsanelerin kadim bir geçmişin ürünü oldukları açıktır. Nitekim anonim olmaları, sahip oldukları kadim geçmişinin derinliğini gösteren işaretlerdir. Boratav'a göre; efsanelerin en belirgin özelliği, inanış bağlarının olmasıdır. Halk nezdinde efsaneye konu olan her şeye inanılması efsaneyi diğer anlatı türlerinden daha farklı bir konuma getirir. Efsaneler, bu yönü ile özellikle masallardan inandırma kaygısı bağlamından ayrılır (Boratav, 1969: 106).

Türkiye Türkçesine kullanılan efsane teriminin aslı Farsça "fesane"dir. Türk dünyasında çok yaygın bir tür olan efsane için değişik terimlerin kullanıldığı görülür. Buna göre Türk dünyasında efsane için "rivayet", "epsone" (Uygur Özerk Bölgesi); "anız", "anız-engime", "epsane", "hikâyet" (Kazakistan); "epsana", "leganda", "anız", "anız-engime" (Karakalpakistan); "efsane", "rivayet" (Özbekistan); "apsana", "rovayet" (Türkmenistan); "esatir", "mif", "efsane" (Azerbaycan); "rivayet", "legande" (Başkurdistan); "rivayet", "legande", "ekiyet", "beyt" (Kazan Türkleri); "efsane" (Kıbrıs, Balkan ve Kırım Türkleri) (Alptekin, 2012: 15) gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir.

Türklerin medeniyet alanlarından biri olan Anadolu sahası da insanlığın en eski yerleşim yerlerinin başında gelmesi itibari ile efsane anlatıları bakımından zengin içerikler sunmaktadır. Doğu Anadolu'da yer alan

Harput'ta çok eski devirlerden itibaren yerleşim yeri olması sebebi ile pek çok efsanenin anlatıldığı bir kültür merkezi olmuştur. Bakıldığında Harput efsaneleri çok çeşitli ve fazladır. Ancak bu çalışmada Harput efsanelerinin tamamı ele alınmayıp sadece Harput Kalesi ve kalede geçen efsaneler ele alınarak tematik analizi yapılacaktır.

1.Kültürel Bir Bellek Mekânı: Harput

Kültürel bellek, onu yaşatan ve taşıyan bireyler ile var olup çeşitli şekillerde yeni nesillere aktarılır. Bu anlamda kültürel belleğe kaynaklık eden unsurlardan biri de mekânlardır. Bakıldığında insanların hatıralarını, yaşamışlıklarını belli bir mekânda cisimleştirmeye sıklıkla başvurduğu görülmektedir. Bu durum toplumsal belleğin mekânlara olan ihtiyacından kaynaklanmaktadır (Assmann, 2015: 46-48). Toplumların meydana getirdiği sözlü anlatılar, âdetler, gelenekler ve ritüeller gibi halk bilimi unsurları, o toplumun içinde yaşadığı coğrafya ve mekân ile güçlü bir şekilde bağlantılıdır. Dolayısıyla mekânlar sadece fiziksel yapılar olmayıp toplumun ve bireyin kültür dünyasını da şekillendiren dinamik yapıda unsurlardır. Bundan olacak ki mekânlar içinde yaşayan insanların kolektif bilinci ve tarihsel kimliği olarak da kabul edilir (Şahin, 2018: 379-393). Dolayısıyla mekân soylu insanın değerlerini oluşturduğu, kendini tanımaya başladığı netice itibarıyla şekillendiği alandır (Şahin, 2024: 5).

Elazığ'da yer alan ve antik bir kent olarak değerlendirilen Harput; kadim geçmişi ve sürekli yerleşim yeri olması itibarı ile hem yörenin hem de bölgenin kültür ve folkloru üzerinde güçlü etkiler bırakmış bir yerleşim yeridir. Tarihi seyir içinde Harput'ta pek çok kültür ve medeniyetin olması bu bölgede zengin bir kültür mozaığının ortaya çıkmasını sağladığı gibi bu alanı önemli bir kültür merkezi haline de getirmiştir (Kaval, 2025: 216). Geçmişten günümüze doğru gelindiğinde Harput'un, kültür, sanat, edebiyat gibi alanlarda etkili konumunu devam ettirdiği görülmektedir.

Harput çevresinde yapılan ve hâlâ yürütülen çalışmalar, bu bölgenin Neolitik Çağ'dan itibaren yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Güvenlik açısından oldukça stratejik bir konumda olan Harput, aynı zamanda çeşitli yol güzergâhlarının da kesişme noktasıdır. Bu yüzden en eski çağlardan itibaren pek çok uygarlığın yerleştiği bir yerleşim yeri olmuştur (Kızıroğlu, 2023: 32-37). Memişoğlu, Harput'ta halk arasında var olan bazı kelimelerin kökenini Asur ve Hitit devletlerinin ismine bağlar. Buna göre Harput'ta çocuklarına kızan anneler onları azarlarken "Asuri", "Cıfit", "Moskof" derler. Memişoğlu, bu kelimelerden "Asuri" ve "Cıfit"ın Hitit ve Asur kaynaklı olduğunu iddia eder (Memişoğlu, 1995b: 1). Harput'ta son zamanlarda yapılan kazılarda ulaşılan bir kabartma ise bu iddiayı destekler mahiyettedir. Harput'ta bulunan "Kabartmanın sağ alt yarısı ve sağ kenarı,

içinde balık ve kaplumbağa gibi hayvanlar ile iki kürekçili sandal bulunan bir nehir peyzajıyla boydan boya sınırlandırılmıştır. Kabartmada peyzaja dikkat çekici bir biçimde yer verilmiş oluşu adeta MÖ 1. binyılın Yeni Assur kabartma sanatındaki benzer sahneleri hatırlatmaktadır” (Demir vd. 2016: 2).

Memişoğlu'nun aktardığına göre pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Harput'a Bizans döneminde “Hartabirt”, Emeviler döneminde “Hısnızziyad/ Hayrülbüyüt” denilirken; Süryanilerin “Hisna da zaid”, Ermenilerin “Kharpert”, Acemlerin ise “Harbüt” dediğini aktarır (Memişoğlu, 1995b:1). Bu durum Harput'un sadece kadim bir tarih değil aynı zamanda bu tarihi seyir içinde köklü bir kültür ve folklor da oluşturduğunu göstermektedir. Bu yüzden Harput gibi bir kültür ve medeniyet merkezinin halk bilimi açısından daha çok değerlendirilmesi gerekmektedir.

Harput üzerine yapılan akademik çalışmalarda (Memişoğlu, 1995a; Memişoğlu, 1995b; İpek, 2022; Fırat, 2015; Ardıç; 1993, Azar, 2019; Kayaalp, 2016; Kalafat-Çetin, 2013; Sevim-Üçer, 2013; Oymak, 2013; Yıldız, 2013, Bayraktar, 2013) Harput edebiyatı, folkloru, mimarisi çeşitli yöntemler ile ele alınmış ve değerli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada da Harput efsanelerinin tamamı ele alınmayıp sadece kale ve kale içindeki varlıklar, olaylar ile ilgili efsaneler ele alınıp tematik yönden analiz edilecektir.

2. Harput Kalesi Efsanelerinin Tematik Analizi

2.1. Harput Kalesinin İnşa Miti

İnsanoğlu dünyanın her bölgesinde benzer mitolojik motifler meydana getirmiş olmasına rağmen bu motifleri yaşadıkları bölgenin yerel gereksinimlerine göre yeniden şekillendirmiş, değiştirmiş ve ritileştirmiştir. Ancak benzer motiflerin farklı şekillerde farklı coğrafyalarda yorumlanması genelde saygı ile karşılanmıştır. Dolayısıyla insan yaşadığı mekânların, içinde buldukları toplumların şartlarına göre sahip oldukları mitsel kalıtımı çoğunlukla değiştirme ihtiyacı duymuştur. Bu yüzden insan, yaşadığı hayatı anlamlandırırken sahip olduğu yerel mitolojinin derinliğine çok sık başvurur (Campbell, 1995: 12). Çünkü bu yerel mitolojide atalarının hayal gücü yer almakta dolayısıyla kalıtımsal bir mitolojik aktarım bulunmaktadır (Campbell, 2003: 100). Bu durum yerel mitolojiye bağlı olan insanların yaşadıkları yerlere daha çok anlam yüklemesine ve orayla daha sağlıklı bağ kurmasına katkı sunmaktadır.

Türk insanının kolektif düşüncesinin ürünü olan ve dini/kutlu şahsiyetler ve yerleşim yerleri ile ilgili sürekli anlatılagelen anlatılar da çok eski devirlerden beri mevcuttur (Elçin, 2011: 315). Bakıldığında bu anlatılar

içinde efsaneler daha çok ön plandadır. Olağanüstülük motifleri çok baskın olan efsanelerde “Çok zaruri durumlarda cami, köprü ve türbe gibi binaların bir gecede kendiliğinden yapılmış olduğuna inanılır” (Önal, 2013: 133). Bu şekilde hem dış güçlerin yardımı hem de bir gece gibi çok kısa sürede meydana geldiği iddia edilen yapılar, halk arasında doğüstü yapılar olarak kabul edilir. Harput’un en önemli yapılarından biri olan Harput Kalesi’nin yapımının da halk muhayyilesinde efsaneleştirildiği anlaşılmaktadır. Ancak halk arasında Harput Kalesi yerine daha çok “Süt Kalesi” tabiri kullanılır. Kalenin bu ad ile anılması yörede çok bilinen bir efsaneye dayanır.

Sunguroğlu’nun aktardığına göre Harput’a “Her şeyden evvel bu kaleye Süt Kalesi denilmesinin sebebi: Güya bu kaleyi yaptıran hükümdar, çok zengin ve binlerce koyun sürülerine sahipmiş, sağılan sütler yenilip içilip ve etrafa dağıtıldıktan sonra, geri kalanını çaylara derelere dökerlermiş... Hükümdar, kaleyi yaptıрмаğa başladığı sıra susuzluktan inşaat geri kalmış, su temini uzun zamana mütevakıf olduğundan hükümdar düşünmüş taşınmış ve nihayet her gün dökülen sütlerin dökülmemesini, sabah akşam kalenin önüne getirilip inşaata teslim edilmesini çoban başaya ve alınan sütlerin harç işlerinde su yerine kullanılmasını da usta başlarına emretmiş... Bunun üzerine kale temelinden hisar ve bürc-ü barularına kadar işte bu sütlü harçlarla yapılmış olduğundan bu kadar metin olmuş ve ismine Süt Kalesi denilmiş” (Sunguroğlu, 1958: 269).

Elâziğ efsaneleri ile ilgili bir çalışma yapan İsmail Görkem ise bu efsanenin başka bir varyantını ele almıştır. Görkem’in çalışmasında Süt Kalesi efsanesi şu şekilde geçer:

“Kalenin inşaatı sırasında, yarımşar-birer metre uzunluğundaki taşların ortasını hendek şeklinde karık yapmışlar. Harput’un kuzeyinde Çatal Kaya denilen yerden, sütü yenmeyen hayvanların sütlerini sağmışlar. Süt yetmediği zamanlarda ise sütü yenen hayvanların sütlerini de kullanmışlardır.

Sütleri böylece, Çatal Kaya’dan kalenin inşaatına kadar, bu karıklara getirmişler. Kalenin harcını, bu sütle yapmışlar.

Harcına süt katılı olduğu için de bu kaleye Süt Kalesi denilmiştir” (Görkem, 2006: 186).

Görüldüğü üzere halk için hem kültürel hem de manevi bir sembol ve yapı olarak görülen Harput Kalesi’nin yapım aşaması, efsanevi bir hadiseye dayandırılmaktadır. Efsanede kalenin inşa süreci açıklanırken aynı zamanda bu yapının halk arasında bilinen adının nereden geldiği de açıklanmaktadır. Yörede Süt Kalesi olarak adlandırılan Harput Kalesi’nin adının kökenine dair halk arasında ve yazılı kaynaklarda referans verilen anlatılar daha çok yukarıda aktarılan efsaneler ve varyantlarıdır.

Bakıldığında Anadolu’da bazı yapıların bir gecede kendiliğinde ya da olağanüstü güçlerin yardımı ile meydana geldiğine (Önal, 2013: 133) dair motif, Süt Kalesi ile ilgili efsanelerde yoktur. Bununla birlikte Harput Kalesi’nin yapımına bakıldığında, zaman alan bir süreç karşımıza çıkarken sorunların insanlar tarafından çözülmesi bu efsaneyi halk hafızasında gerçekçi bir mantığa oturtmaktadır. Halkın kendi muhayyilesinde oluşturduğu bu efsanede anlaşıldığına göre hükümdarın cömertliği ve koyunların bereketli sütü olmasaydı kale inşa edilemezdi. Bunun yanında söz konusu anlatılarda abartılı koyun sütüne dair ifadeler, efsane türü ile uyusmaktadır.

2.2. Harput Kalesi’nde Doğaüstü/Paranormal Varlıklar ve Olaylar

Anonim halk anlatıları arasında yer alan efsanelerin en önemli özelliği olağanüstülük yönlerinin baskın olmasıdır. Bakıldığında “Kaynaklarını, mitolojiden, tarihten, dinden, günlük olaylardan alan efsaneler, zamanla mitolojik olay ve kahramanların tarihi devirler içine yerleşmesiyle de oluşabilirler” (Yılar, 2005: 384). Bu yönü ile efsane ve mit olağanüstülük motifleri yönü ile birbirine oldukça benzer anlatılardır (Ergun, 1997: 46). Özellikle paranormal ya da olağandışı varlıkların yer aldığı bazı efsanelerde yer alan kahramanların mitolojik ya da masal kahramanlarına benzerliği dikkat çekmektedir. Sakaoğlu’na göre efsaneler şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılmakla beraber genelde anlatıda yer alan olaylar ve kahramanlar olağanüstülük vasıfları gösterir. Ancak efsane kahramanı her ne kadar olağanüstü özellikler taşısa da halk bunlara genelde inanır (Sakaoğlu, 1980: 4). Bu durum efsane kahramanlarını, mitoloji ve masal kahramanlarından ayırır. Yıldırım’a göre “Efsane ne tarihsel bir rivayet ne de bir mitoloji anlatım değil, bu ikisi arasında yer alan nitelikleri taşıyan bir anlatımdır. Kahramanları hayali de olabilen efsanelerin çoğu, insanın şaşırtıcı ve büyüleyici özellikleri konu alır” (Yıldırım, 2012: 71).

İshak Sunguroğlu’nun *Harput Yollarında* başlıklı çalışmasında yer alan efsaneye göre Harput Kalesi’nde “Genç ve gayet güzel tılsımlı bir kız varmış... Bu kız, sağı solu mühim miktarda altın, elmas, gümüş gibi kıymetli definelere dolu olan bir mücevher yığınının ortasında yüksek bir altın köşk üzerinde yatan ve ancak yılda bir defa uyanarak hazin ve titrek sesiyle etrafına şu şekilde:

-Süt Kalesi, Dere Hamamı yıkıldı mı, katır kuzuladı mı? diye haykırır... Hatta sesi işitenler bile olurmuş ve o devirde bunların vukuunda hakikaten kıyametin kopacağına inananlar da çokmuş.

Evet, Ey Melike-i Hisar! Seni her yıl tatlı uykudundan ve istirahatinden kaldırmağa ve suallerini tekrarlamağa icbar eden kuvvete haber ver ki,

sorguların hepsi de tahakkuk etti. Süt kalesi, Dere hamamı yıkıldı, zannedersen katır da kuzladı. Fakat hâlâ kıyamet kopmamıştır. Ancak senin soruların ve o meşhur sesin kıyameti, Harput'un başına kopardı" (Sungur-oğlu, 1958: 269).

Dikkat edilirse efsanede yer alan hadiseler paranormal hadiseler olup mitolojik derinliği analiz edilmesi gereken temalardır. Bu efsanede karşımıza çıkan "tılsımlı kız" figürü, üzerine düşünülmesi gerekir. Bu tarz efsanelerde yer alan kahramanları değerlendiren Yıldırım'a göre; bu kahramanlar ya da kişiler bu dünyadan olan kişilerdir. Fakat sahip oldukları bazı vasıflar ile normal dünyalılar arasında yer almazlar (Yıldırım, 2012: 71). Kalede çok güzel olduğuna inanılan ancak belirli periyotlar ile uyanıp Süt Kalesi hakkında ve dünya ile ilgili sorular soran kız da bu efsane karakterleri arasında yer almaktadır.

Harput'ta efsanelerinde var olduğuna inanılan bu tılsımlı kızın, bakıldığında unutulmuş ya da parçalanmış bir Şahmeran anlatısı olması da mümkündür. İncelendiğinde kızın güzel olması, mücevherler ile dolu altın bir köşkte yaşadığının iddia edilmesi, Şahmeran masalını andıran motiflere benzemektedir. Nitekim Türk halk anlatılarında "Şahmeran bir mağaranın altında büyük bir ihtişam içerisinde zebercedden bir taht üzerinde oturmakta ve insanoğlunun şerrinden uzak bir halde yaşamaktadır" (Tokel,2006: 366). Anadolu'da Şahmeran etrafında meydana gelen bazı halk inanışları da Harput Kalesi'nde olduğuna inanılan altın tahttaki kızın Şahmeran olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Şahmeran ve hamam ilişkisi etrafında Anadolu'da çeşitli inanışlar mevcuttur.

Anadolu halk inanışlarında hamam gibi mekânlar çoğunlukla tekinsiz alanlar olarak kabul edilir. Anadolu'da halk arasında bu mekânlarda tekinsiz varlıkların özellikle cinlerin yaşadığına dair efsaneler çok yaygındır (Ilıcak, 2020: 3596). Bakıldığında Anadolu kültüründe Şahmeran tekinsiz bir varlık değildir ancak belden aşağı yılan belden yukarı insan formunda olması dolayısıyla yılanlar ile olan bağı ürkütücü bir durumdur. Tarsus'ta "Şahmeran hamamının iç kısmındaki duvarında ve göbek taşında görülen kırmızılıklar, şahmeranın kanından gelmektedir. Hamam, yılanların şahının öldürüldüğü yer olması dolayısıyla kutsal sayılır. Herhangi hastalığı bulunan bir kişi, şahmeran hamamına gidip burada yıkanır ve dua ederse kısa sürede iyileşir. Şahmeran hamamının duvarındaki sıvılar, her yıl düzenli olarak dökülür. İnanışa göre bu durum, şahmeranın öldüğü güne rastlamakta ve onun kabuk değiştirerek yeniden canlandığını dolayısıyla hiç ölmediğini göstermektedir" (Çıblak, 2007: 192-193). Dikkat edilirse Şahmeran hamamının duvarlarındaki sıvıların düzenli bir periyotla her yıl aynı zaman diliminde dökülmesi ile Harput'ta uyuyan kızın yılda bir kere uyanıp belirli

sorular sorması benzer temalardır. Bu durumun her iki sahada da hamam odaklı gösterilmesi de Harput Kalesi'nde ki tılsımlı kız ve Şahmeran benzerliğine işaret etmektedir. Ancak daha detaylı bakıldığında onu Şahmeran'dan farklı kılan kısım ise kızın yılda bir kere uyanıp kehanet odaklı aynı soruları sormasıdır. Nitekim Şahmeran'da böyle bir durum mevcut değildir.

Harput Kalesi ile ilgili bu efsane de özellikle hamamın yıkılıp yıkılmadığının sorulması, bunun yanında hamamın yaşamın devamı için bir denge unsuru olarak işaret edilmesi üzerine düşünülmesi gereken bir temadır. Bu durum şüphesiz Anadolu kültüründe çok eski çağlardan itibaren var olan hamam kültürünün bir yansımasıdır. Yegül, Anadolu'da hamam kültürünün antik çağlardan itibaren başladığını ve buradan dünyaya hamam kültürünün yayıldığını belirtir (Yegül, 2009: 101). Osmanlı döneminde İstanbul'a gelen Avrupalı sanatçıların özellikle ilgilendikleri mekânların başında hamamlar gelir. 1716 tarihinde İstanbul'da bulunan ressam Montagu Türk hamamları hakkında gözlemlerini aktarır (Yegül, 2009: 106). Ressamın aktardığı bilgiler şu şekildedir: “[Hamamda gördüğüm] kadınların birçoğu çok güzeldi; örgülü saçları ile sanki Antik Devir tanrıçalarını hatırlattılar bana... Bu kadınların kibarlığı, alçak gönüllülüğü ve güzelliği beni çok etkiledi, keşke onlarla daha çok kalabilseydim...” (Halsband, 1965; Yegül, 2009: 106). Dikkat edilirse Türk hamamları ve güzel kadın bağlantısı yabancıların gözlemlerinde de yer almaktadır. İşte bu durum bile Anadolu folklorunda var olan Şahmeran ve hamam bağlantısı için önemli bir detay olarak kabul edilebilir.

Bu efsanenin bir başka varyantında ise konu benzer olmakla beraber, uyanan ve sorular soran kişinin değiştiği görülmektedir. Meftune Güler'in aktardığı Süt Kalesi efsanesine göre; “Kalenin içinde bir Cınavız yatarmış. Kale boyunca uzun bir adammış. Üstünde Cınavız komutanı esvabı, başında miğfer, sırtında zırh varmış. Bu adam, senede bir defa uyanır, başını kaldırır ve sorarmış:

-Dünyanın sonu geldi mi?

Bakarmış ki insanlar dolaşüyor oralarda, sözüne cevap veren olmaz, yine uyurmuş” (Güler, 2000: 61).

Farklı varyantlar şeklinde karşımıza çıkan bu efsaneye bakıldığında efsanenin kahramanı değişse bile konu aynıdır. Dolayısıyla Harput Kalesi ile ilgili anlatılan bu efsanede olağandışı, korkutucu ve mitik bağlantıları olan bir varlığın karşımıza çıktığı görülür. Bakıldığında Harput Kalesi efsaneleri arasında yer alan bu efsane, barındırdığı paranormal hadiseler, varlıklar ve

kehanetler ile Boratav'ın efsane tasnifine uygundur. Boratav'ın efsane tasnifi şu şekildedir:

- 1.Yaradılış efsaneleri- Oluşum ve dönüşüm efsaneleri-Evrenin sonunu (Mahşer ve kıyamet günlerini) anlatan efsaneler.
2. Tarihlik Efsaneler
3. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler
4. Dinlik efsaneler” (Boratav, 1969: 108-109).

Dikkat edilirse kale etrafında gelişen efsaneler yukarıdaki tasnifteki “Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler” kategorinde yer alan efsanelerdir.

2.3. Harput Kalesi ile ilgili Kehanetler

İlkel dönemlerden itibaren var olan “Kehanet, sezgi veya bir tür ilhamla yahut bazı işaretlerin yorumuyla ileride meydana gelecek olayları önceden görme ya da haber verme, gizli veya esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işi yahut sanatı” (Harman, 2001: 170) olarak bilinir. Karatosun'a göre; kadim zamanların ürünü olan kehanetleri elbette günümüz dünyasında anlamak ve onları gerçek kabul etmek neredeyse imkânsızdır. Ancak eski dönem insanların bu tarz iddialarını onların hiçbir konuda yeterince bilgi sahibi olmadığını düşünerek değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla eski devirlerde yaşayan insanların da meraklarının her zaman diri olduğu ve geleceklerine dair alakalarının bir sonucu olarak çeşitli kehanet yöntemleri belirlemişler (Karatosun, 2016: 304). Bu kehanetler daha çok dış olgulardan çıkarılan sonuçlara göre yorumlanır (Ersoy, 1999: 130).

Güler'in aktardığı “Kıyamet Alametleri” efsanesine göre; “Süt Kalesi”-nin içindeki dehlizlerden birinde çok güzel bir kız yaşamış. Altın, gümüş elmaslarla dolu hazinenin ortasında altından bir taht üzerinde uyurmuş. Yılda bir kez uyanır, hazin ve titrek sesiyle etrafına sorarmış:

-Süt Kalesi yıkıldı mı?

-Dere Hamamı yıkıldı mı?

-Katır kuzuladı mı?

Zaman zaman Harput'ta bazı insanlar bunu işitirmiş. Efsane bu ya bunlar gerçekleştiği zaman kıyametin kopacağına inanılırmış” (Güler, 2000: 71).

Efsanede dikkat çeken vurgu özellikle kıyametin Harput Kalesi'nin yıkılmasına bağlanmasıdır. Bu durum Harput Kalesi'nin önemini ve taşıdığı

mistik boyutu ön plana çıkarmaktadır. Yöre halkının yapımını efsanevi bir hadiseye dayandırdığı bu kale, dünyanın geleceği için belirleyici bir mekân olarak görülmektedir. Bunun yanında katır gibi kısır bir hayvanın kuzulaması da görüldüğü üzere kıyamet alameti olarak kabul edilmektedir. Burada Harput Kalesi'nin yıkılmasına dair bu kehanet, muhtemelen halkın yaşadığı yerleşim yeri ile ilgili taşıdığı derin hassasiyeti göstermektedir. Çünkü "Ontolojik anlamda mekân, insan varlığının evrendeki tutunma yeri, bir oluşlar/kılışlar mekânıdır" (Şahin, 2017: 279). Dolayısıyla Harput Kalesi'nin eski sakinlerinin bu yapıyı, sadece bir yerleşim yeri değil aynı zamanda bir varoluş mekânı olarak kabul ettiklerini söylemek mümkündür. Bunun yanında kale odaklı bu inanışlar, kaleyi güvenlikleri için hayati bir önemde gören halkın kolektif bilinç dışında yer alan korku ve kaygıları da gösterdiği söylenebilir.

Harput Kalesi'nde geçen başka bir efsanede de kehanet odaklı mesajlar görülür. Buna göre, Harput Kalesi'nin "Büyük su dehlizlerinden birisinin tavanında güya tek bir ince kılla asılı bir güğüm varmış, bu güğüm düşünceye kadar, kale ayakta duracakmış" (Sunguroğlu, 1958: 269). Bakıldığında bu efsanede kalenin dehlizlerinde var olduğu iddia edilen gizemli bir güğümden bahsedilmektedir. Bu durum olağanüstü bir şekilde yapılan Harput Kalesi'nin aynı zamanda tılsımlı bir yapı olduğunu ifade eder. Bunun yanında Harput Kalesi'nin kontrol edilemeyen dışsal bir güç tarafından idare edildiğini ve belirtilen işaretler görüldüğünde kalenin de yıkılacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla en eski çağlardan beri insanlarda var olan geleceği görme arzusunun Harput sakinleri arasında da var olduğu bu anlatıdan anlaşılmaktadır. Harput Kalesi'ni hayatlarında çok önemli bir aşamaya taşıyan ve kale ile derin bağlar kuran halkın geleceği gösteren kehanetleri de bu yapı üzerinden değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Çünkü kalenin yıkılışı, savunmasız kalacak halkın da zayıflaması ve tehditlere açık olacağı anlamına gelir. Bu yüzden güvenlik kaygısından da olacak ki halkın bu kalenin yıkılmaması için her ayrıntıya dikkat ettiği anlaşılmaktadır.

Bakıldığında Harput Kalesi gibi eski yapıların efsanevi bir şekilde inşa edildiğine dair mitik düşünce sonucu bu yapıları koruyan ya da ayakta tutan unsurların olduğu inancı meydana geldiği görülür. Dolayısıyla bu tarz yapılar, yerel halk inanışlarında kozmik bir denge olarak görülür ve yıkılmaları için de efsanevi hadiselerin meydana gelmesi beklenir. Bundan olacak ki bu yapıların yıkılması ince ve kırılğan bir dengeye bağlıdır. Dolayısıyla Harput Kalesi, halk muhayyilesinde her ne kadar tarihi, efsanevi ve kalıcı bir yapı olarak düşünülse de aynı zamanda yöre insanının kolektif bilinçaltındaki kırılğanlığa da işaret ettiği söylenebilir.

Kehanet ve fal gibi işlemlerin çok eski inanışların devamı olduğunu biliyoruz. İnan'ında aktardığına göre falcılık ve kehanet Şamanizm'in de en önemli detayları arasında yer alır. Şamanist Türkler arasında fal ve kehanet için çok çeşitli işlemler yapılırdı. Buna göre eski Türkler, hayvanların kürek kemiğine, koyun tezeklerine, ateşin alevine, közlerin duruşuna, odunun ısıklık sesine göre kehanetlerde bulunurlardı. Ancak eski Türkler arasında en meşhur fal ve kehanet yöntemi "kürek kemiği" falıdır. Kürek kemiği ile fal açma gelecektekenden haber veren kehanetler verme pek çok kültürde mevcuttur (İnan, 1986: 151-159. Türk kültürünün en kıymetli eserlerinden biri olarak görülen Dede Korkut Kitabı'nın "Giriş" bölümünün ilk paragrafına bakıldığında gelecektekenden haber veren bazı işaretlerden bahsedilir. Buna göre; "Korkut Ata ayıttı: Ahır zamanda hanlık girü Kayıya değe, kimsene ellerinden almaya, ahır zaman olup kıyamet kopunca. Bu dediği Osman neslidür, işde sürülüp gide yorır" (Ergin, 2014: 73). Ancak Türklerin İslam dinin girmeleri eski inanç sistemlerini yavaş yavaş terk etmelerine, ya da eski inanışlarını İslami usullerle yaşamlarına neden olur.

Sunguroğlu'nun aktardığı efsanenin son bölümünde kıyametin kopması için bazı kehanetlerden bahseden tılsımlı kadına verilen cevap, aslında eski inanışların terk edildiğini de göstermektedir. Buna göre kadına seslenen halk "Evet, Ey Melike-i Hisar! Seni her yıl tatlı uykundan ve istirahatinden kaldırmağa ve suallerini tekrarlamağa icbar eden kuvvete haber ver ki, sorguların hepsi de tahakkuk etti. Süt kalesi, Dere hamamı yıkıldı, zannedersen katır da kuzladı. Fakat hâlâ kıyamet kopmamıştır. Ancak senin soruların ve o meşhur sesin kıyameti, Harput'un başına kopardı" (Sunguroğlu, 1958: 269). Bu durum İslamiyet öncesi inanışların hükmünün olmadığına, kale sakinlerinin artık yeni bir dini anlayışa sahip olduğunu dolayısıyla sihir, fal ve kehanet gibi din dışı hadiselerle karşı olumsuz tavırlarını ifade eder. Nitekim tarihi seyir içinde Harput'ta putperestliğin ve Paganist inanışların var olduğu bilinmektedir. Konu ile ilgili Memişoğlu'nun verdiği bilgilere göre: "İslamiyet'in intişarından evvel, puta tapıldığı devirde, her kalenin totemi (putu) olduğu gibi, Harput'un da bir putu varmış. Bu totem, altından yapılmış, ateş böceği gibi gözleri fosforlu, altın palanlı bir merkepmiş. Harput'un Müslümanlar tarafından zabtı üzerine bu totem, kaleden Gölcük'e kaçırılmış, Gölcük'teki Kilise köyünde bulunan bir mahzene saklanmış ve puta tapanlar tarafından, uzun müddet, gizli gizli buna ibadet edilirmiş" (Memişoğlu, 1995: 3). Burada özellikle "altın merkep" motifi efsanede tılsımlı kızın katır kuzuladı mı şeklinde sorduğu soru ile bağlantılı olması kuvvetle muhtemeldir.

Günümüzde Harput'ta değişen dini inanışlar ve İslamiyet'in etkisiyle kutsal mekânlar belirlenmiş haldedir. Oymak'ın verdiği bilgilere göre, Har-

put'ta kutsal mekânlar ve türbelerde yatan manevi kişiler genelde erkektir. Bu kişiler etrafında halk arasında anlatılan kerametler çok yaygındır. Halk sağlık, şans ve talih gibi amaçlar ile bu kutsal mekânları ziyaret eder (Oymak, 2013: 279). Dolayısıyla günümüzde Harput'ta halk arasında artık kehanet yerine kerametlere inanılmakta ve eski inanışların çok zayıfladığı neredeyse hiç kalmadığı bir süreç yaşanmaktadır.

2.4. Kale İle İlgili Efsanelerde Kurtarıcı Kahraman/lık Teması

Türk halk anlatılarında kahramanlık temaları çok yaygındır. Özellikle epik destanlar kahramanlık teması üzerine kurulu anlatılardır. İbrayev'e göre, Türk destanlarında yer alan kahramanın tek başına yürekli ve cesur olması önemli değildir. Destan kahramanını ön plana çıkaracak en önemli vasıf halkına faydalı olmasıdır (İbrayev, 1998: 245). Destan türünde tesadüf edilen kahraman tipi efsanelerde daha farklı bir şekilde karşımıza çıkar. Efsanelerde yer alan kahramanlar destan kahramanları kadar "alp tipi" (Mengi, 1984: 481-482) rolünde olmamakla beraber toplumun çıkarını kendi çıkarları önünde görmeleri bakımından benzerdir. Dolayısıyla her iki türde yer alan kahramanların bazı farklılıkları olmakla beraber temel gayeleri toplumu korumak ve değerlerini yaşatmaktır.

Süt Kalesi efsanesinde de halk için çok önemli olan kalenin harcında kullanılacak su bulunmaz. Çaresizliğin hissedildiği anda hükümdarın desteği ile kale inşaatı devam eder ve kale inşa edilir. Harput'taki hükümdarın Süt Kalesi'nin harcında kullanılmak üzere sahip olduğu zenginliği feda etmesi (Sunguroğlu, 1958: 269), bu hükümdarın halkına olan bağlılığını ön plana çıkarıp aynı zamanda onun kahramanlık yönüne de vurgu yapar. Çünkü o, kendi istikbali ve menfaatini arka plana alarak mensubu olduğu halkın çıkarını öncelikli hedef yapan geleneksel Türk kahramanı rolündedir. Hükümdarın bu davranışı, Türk halk anlatılarında yer alan kahramanların kendilerini halka ve devlete adama özelliği ile örtüşmektedir. Dikkatli bakıldığında efsanede belirtilen hükümdarın kahramanlığı, epik destan kahramanları olan alp tipi şeklinde değildir. O, göçebe dönemlerdeki alp tipi olan kahramandan farklı olarak daha çok yerleşik düzenin kahramanı rolündedir. Bununla beraber çaresizlik karşısında hükümdarın sahip olduğu koyunların sütünü su yerine vermesi aynı zamanda hükümdarın çare üreten, zor durumlardan halkını çıkarabilecek zekâyâ sahip bir kahraman olduğunu gösterir.

2.5. Harput Kalesi Efsanelerinde İnsan ve Doğa

İnsan, parçası olduğu doğadan her zaman etkilenmiş ve bu etki sonucu olarak kültürünü de şekillendirmiştir. Dolayısıyla "İnsanın hem doğayı

dönüştüren bir özne hem de doğa tarafından dönüştürülen bir nesne olduğu düşünülebilir” (Sönmez-Günay, 2013: 31). Harput'ta kale ile ilgili olan efsanelerde doğanın insan, insanın da doğa üzerindeki etkileri ve sonuçları görülür. Buna göre Süt Kalesi efsanesinde kale yapılırken harçta kullanılacak suyun tükenmesi, Harput'ta o dönem meydana gelen bir kuraklığın işareti olarak yorumlayabiliriz. Nitekim Harput'ta zamana zaman meydana geldiği yazılı kayıtlarda da mevcut olan kuraklık etrafında bir folklorun olduğu bilinmektedir.¹

Süt Kalesi efsanesinde de susuzluğun Harput halkını nasıl etkilediği, halkın bu olumsuz doğa olayı karşısında çaresiz kalışını anlatır. Su gibi yaşam için temel bir elementin yeterince bulunmadığı bir ortamda sütün kale inşaatında kullanılması yöre insanının doğa ile olan uyumunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla yöre insanının çaresizlikler karşısında doğadan çeşitli şekillerde faydalanacağına dair olan bir inancı yansıtan bu efsane, aynı zamanda doğanın bir parçası olan insanın doğal sorunlar karşısında çözüm bulma kapasitesini de belirtmektedir. Bunun dışında *Kıyamet Alametleri* başlıklı efsanede yılda bir defa uyanan tılsımlı kızın

“-Süt Kalesi yıkıldı mı?

-Dere Hamamı yıkıldı mı?

-Katır kuzuladı mı?” (Güler, 2000: 71).

Şeklinde sorular sorması, insan eliyle meydana getirilen bu yapının doğa üzerindeki etkisini gösterirken aynı zamanda doğanın insan üzerindeki etkisini de yansıtmaktadır.

Sonuç

Harput, eldeki bilgilere göre Anadolu'nun en eski yerleşim yerleri arasında yer almaktadır. Kaynaklardan anlaşıldığına göre kesintisiz bir şekilde yerleşim yeri olan Harput, bu sayede pek çok kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla burada bulunmuş bütün kültür ve medeniyetler Harput'un tarihine, sanatına, edebiyatına katkıda buldukları için bu yerleşim yeri, zengin bir kültürel mirasa sahip olmuştur. Harput'un kültürel mirası içinde sözlü anlatılar da çok belirleyici olmuştur. Yazılı ve sözlü kaynaklara bakıldığında Harput'ta göze çarpan sözlü anlatılar arasında zengin içeriği ile efsaneler dikkat çekmektedir.

Harput'ta anlatılan efsaneler arasında bölgenin en eski tarihi yapılarından olan Harput Kalesi ve kalenin içinde geçen efsaneler tespit edil-

¹ Bkz. Yılmaz, Kaval (2024). “Yukarı Fırat Havzası Folklorunda Doğal Afetlerin İzleri”, *Türkbilig*, 2024(48), 347-376

miştir. Bu efsanelere bakıldığında Harput'un çok kültürlü geçmişini görmek mümkündür. Şu hâlde Harput'un tarih boyunca sürekli göçler alması ve demografik yapısının değişmesi bölgenin efsanelerine de sirayet etmiştir. Bakıldığında Harput'ta İslamiyet öncesi dönemde şekillenen mitler ve tılsımlı varlıkların yer aldığı efsanelerin zayıf da olsa halk hafızasında yaşamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Günümüzde Süt Kalesi olarak da bilinen Harput Kalesi'nin yapılışına dair efsane, halk arasında daha çok bilinirken çalışmada ele aldığımız diğer efsaneler daha az bilinmektedir. Bugün, Harput'ta daha çok evliyalar etrafında şekillenmiş efsaneler baskın olsa da kalenin odağında olduğu efsanelerde İslamiyet öncesi inanışların izleri daha çok görülmektedir. Netice itibarıyla Harput Kalesi bir merkez gibi düşünüldüğünde merkezden çevreye doğru yayılan bir anlatı geleneğinin olduğu söylenebilir. Bu anlamda kale odaklı efsanelerde İslamiyet öncesi dönemlerin izleri baskınken kalenin dışında Harput'un diğer bölgelerindeki efsanelerde ise kerametleri olan evliyalar ile ilgili efsaneler yoğunluktadır.

Harput Kalesi ile ilgili efsaneler, Harput'un kadim tarihini çok katmanlı kültürünü yansıtan kültürel hafıza örnekleridir. Bu efsaneler Harput'un sadece kültürel mirası olmayıp aynı zamanda hem Elâzığ'ın hem de Harput'un kültürel kimliğini korumasına katkıda bulunmaktadır. Bu yüzden Harput ve kale ile ilgili efsaneleri sadece folklor öğeleri olarak görmeyip aynı zamanda yörenin kültürel kimliğini anlamak için başvurulacak belgeler olarak da değerlendirmek gerekir. Bundan sonraki süreçte de Harput ile ilgili yapılan bütün çalışmalar dikkate alınarak yöre efsaneleri daha bütüncül bir şekilde analiz edilmeli ve bölgenin kadim kültürel mirası daha da detaylandırılmalıdır.

Kaynakça

ALPTEKİN, A. B. (2012), *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara.

ARDIÇ, N. (2010), "Harput Artuk Oğullarına Ait Kitabeler", *Türkiyat Mecmuası*, 6, 41-48.

ASSMANN, J. (2015). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

AZAR, B. (2019), "Kültürün Kimliğe Dönüştüğü Şehir: Harput", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 87-101.

BAYRAKTAR, F. S. (2013), "Elâzığ/Harput Hoyratlarının Kerkük Hoyratları İle Tematik Karşılaştırılması" *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, 23-25 Mayıs, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.1. Elâzığ, s. 209-215.

BORATAV, P. N. (1969), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

CAMPBELL, J. (1995), İlkel Mitoloji-Tanrının Maskeleri 2. baskı, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitapevi, Ankara.

CAMPBELL, J. (2003), Doğu Mitolojisi-Tanrının Maskeleri 3. baskı, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Yayınevi, Ankara

ÇIBLAK, N. (2007), “Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 185-196.

DEMİR, B.-ABAY, E.-SEVİN, V. (2016), “Harput Kabartması Anadolu Uygarlıklarına Yeni Bir Katkı”, Arkeoloji ve Sanat, 153, 1-9.

ELÇİN, Ş. (2011), Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara.

ERGİN M. (2014), Dede Korkut Kitabı-I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ERSOY, N. (1999). Semboller ve Yorumları-Bölüm II, Zafer Matbaası, İstanbul.

FIRAT S. (2015), “Harput’un Manevî Şahsiyetlerinden Beyzade Efendi”, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput’a Değer katan şahsiyetler Sempozyumu, 14-16 Mayıs, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.1, Elâzığ, s. 289-308.

GÖRKEM, İ. (2006), Elâzığ Efsaneleri (inceleme-Metinler), Manas Yayıncılık, Elâzığ.

GÜLER, M. (2000), Harput Efsaneleri, Eleskav Yayınları, Elâzığ.

HARMAN, Ö. F. (2001), “Kâhin” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara.

IBRAYEV, Ş. (1998), Destanın Yapısı, (Çev. Ali Abbas Çınar), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ILICAK, N. G. (2020), Kültürel bir Değer Olarak Hamam ve Efsanelerde Kullanılışı, Journal of History School, 48, 3581-3603.

İNAN, A. (1986), Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

İPEK, B. (2022), Kömürhan Köprüsü Harput’a Bakar Türküsünün Söz Varlığı, Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD) Cilt, 9 sayı: 17, 1-13.

KALAFAT, Y-ÇETİN, N. (2013), “Halk İnanmaları-Mitoloji Ekseninde Harput Monografisinden Örneklemeler-Halk İnanmalarında Mağara”, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, 23-25 Mayıs, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.1, Elâzığ, s.119-134.

KARATOSUN, M. O. (2016), “Kehanet Türleri ve Kadim Kültürlerdeki Uygulamaları”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD), 16(2), 277-308.

KAVAL, Y. (2024), “Yukarı Fırat Havzası Folklorunda Doğal Afetlerin İzleri”, Türkbilig, (48), 347-376

KAVAL, Y. (2025), “Harput Kalesi Efsanelerinin Tematik Analizi”, Ases II. International Culture, Art and Literature Congress 07-09, Şubat, Kongreye Sunulan Bildiriler, İzmir, s.216-217.

KAYAALP, E. K. (2016), “Geçmiş ve Şimdi Arasında Harput’taki Meryem Ana Kilisesi’nin Kültürel ve Fiziksel Biyografisi”, Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi, 25/2, 193-212.

KİZİROĞLU, İ. (2023), “Harput ve Çevresi”, Elâzığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Dergisi, 33(58), 7-17.

MEMİŞOĞLU, F. (1995’a), Harput Divanı, Elâzığ Kültür Derneği Yayınları, Ankara.

MEMİŞOĞLU, F. (1995b), Harput Halk Bilgileri, Elâzığ Kültür Derneği Yayınları, Ankara.

MENGİ, M. (1984), “Garîb-Nâme’de Alplık Geleneğiyle İlgili Bilgiler”, Belleten, Cilt:48, Sayı: 191, 481-496.

OYMAK, İ. (2013), “Harput’ta Bulunan Kutsal Mekânlar ve İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi”, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, 23-25 Mayıs, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.2, Elâzığ, s. 851-878.

ÖNAL, M. N. (2013), Muğla Efsaneleri, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla.

SAKAOĞLU, S. (1980), Anadolu -Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

SEVİM, Y. ve ÜÇER, A. (2013), “Harput’la ilgili Göç Hikâyelerinin Sosyolojik Analizi”, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, 23-25 Mayıs, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.1. Elâzığ, s. 321-333.

SÖNMEZ, Ö. ve Günay, V. D. (2013), “Doğadan Kültüre/Kültürden Doğaya Evrilen İnsan ve Reklam”, Synergies Turquie, (6), 29-50.

SUNGUROĞLU, İ. (1958), Harput Yollarında I. Cilt, Elâzığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul.

ŞAHİN, V. (2024), “Şiirde Mekân/Mekânda Şiir”, Şiirde Mekân/Mekânda Şiir (Tanzimat’tan Günümüze Türk Şiirinde Mekân Poetiği Üzerine), Akçağ Yayınları, Ankara

ŞAHİN, V. (2017), “Refik Halit Karay’ın ‘İstanbul’un Bir Yüzü’ Romanında Yapı”, *Researcher*, 5(1), 266-292.

ŞAHİN, Veysel (2018), “Şiirlerde Bellek Mekân Olarak Palu ve Değerleri”, *Uluslararası Pulu Sempozyum Kitabı*, 11-13 Ekim, Kongreye Sunulan Bildiriler, c. 2, Elâzığ, s.379-393.

TOKEL, D. A. (2006), “Şâh-ı Mârân”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü Cilt: 5. İçinde (s.366-367) Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları*, Ankara

YEGÜL, F. K. (2009), “Anadolu Su Kültürü: Türk Hamamları ve Yıkınma Geleneğinin Kökleri ve Geleceği”, *Anadolu*, (35), 99-118.

YILAR, Ö. (2005), “Mit-Efsane ve Eğitim”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 383-392.

YILDIRIM, N. (2012), *İran Mitolojisi*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

YILDIZ, C. (2013), “Harput’taki Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Ritüellere Din Sosyolojisi Açısından Bakış”, *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, 23-25 Mayıs, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.2, Elâzığ, s.879-892.

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 12, Sayı: 23, Mart 2025, s. 19-43, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 12, Issue 23, March 2025, pp. 19-43

Araştırma Makalesi/Research Article

HÜSEYİNİK (ULUKENT) KENT DOKUSU VE KIRSAL TURİZM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

*An Evaluation on Hüseyinik (Ulukent) Urban Texture and
Rural Tourism*

Kadir ATICI*

Geliş/Received: 09.12.2024

Kabul/Accepted: 12.03.2025

Öz

Kentleşme, nüfus-mekân ilişkisine bağlı olarak, yerleşim biriminde yaşanan gelişme ve dönüşümün simgesidir. Demografik yapıda yaşanan değişimler neticesinde kentin fizyolojik durumu da değişmektedir. Kentsel mekânın fiziksel olarak büyümesi de kentleşmenin bir sonucudur. Her ne kadar kentleşme sosyal ve fiziki yaşamın dokusunda dinamizmi ifade etse de içinde barındırdığı kültür varlıklarına zarar vermesi de bir o kadar kaçınılmaz sonuçlar doğurmaktadır. Kırsal turizm kırsal alanların kalkınmasının en önemli araçlarından birisidir.

Bu nitel araştırmada Elazığ İlinin merkezine yakın olan Hüseyinik yerleşiminin kırsal turizme katkısı ele alınmıştır. Hüseyinik, Elazığ'ın Kuzeydoğusunda kurulmuş tarihi bir yerleşim alanıdır. Bu tarihi misyonunu günümüze kadar koruyan, mekân olgusunu modern çağa rağmen ayakta tutan kadim bir mahalledir. Hüseyinik (Ulukent) Mahallesi, Hüseyinik deresi tarafından meydana getirilen birikinti yelpazesi üzerinde kurulmuştur. Bu mahalledeki kentsel hareketlilik yatay olarak gelişmiştir. Evler genellikle doğayla uyumlu tek veya iki katlı geleneksel konutlara sahiptir. Bu konutlar, az eğimli yamaçlara kurulmuş ve konveksiyonel (geleneksel) yöntemlerle yapılmıştır.

Hüseyinik (Ulukent) Mahallesi, kırsal turizme yönelik olarak coğrafi, doğal ve tarihi bakımdan çok önemli avantajlara sahiptir. Özellikle coğrafi konumu ve sahip olduğu topografik yapıdaki farklılıklardan dolayı kırsal turizm amaçlı kullanılabilir eşsiz doğal zenginliklere sahip bir konumdadır. Bu makalede Hüseyinik Mahallesi'nin tarihsel gelişimini, kent-mekân olgusunun günümüze yansımalarını ele alarak, kentleşmenin gelişim merhalelerini detaylandırıp Elazığ İlinin doğusundaki mahallenin Elazığ şehrinin tarihsel kimliğine ve kırsal turizme sağladığı katkıya değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyinik, kent, mekân, kırsal turizm.

* Müze Araştırmacısı, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Elazığ/Türkiye, atici23kadir@gmail.com Orcid: 0000-0002-3731 2871

Abstract

Urbanization is the symbol of the development and transformation in the settlement, depending on the population-space relationship. As a result of the changes in the demographic structure, the physiological condition of the city also changes. The physical growth of urban space is also a result of urbanization. Although urbanization expresses dynamism in the fabric of social and physical life, it also has inevitable consequences in damaging the cultural assets it contains. Rural tourism is one of the most important tools for the development of rural areas.

In this qualitative research, the contribution of the Hüseynik settlement, which is close to the center of Elazığ Province, to rural tourism was discussed. Hüseynik is a historical settlement established in the east of Elazığ. It is an ancient neighborhood that preserves its historical mission until today and keeps the concept of space alive despite the modern age. Hüseynik (Ulukent) District was founded on the deposit fan formed by the Hüseynik stream. Urban mobility in this neighborhood has developed horizontally. Houses generally have one or two-storey traditional residences that are in harmony with nature. These residences were built on gently sloping slopes and were built using conventional (traditional) methods.

Hüseynik (Ulukent) District has very important geographical, natural and historical advantages for rural tourism. It is in a position with unique natural riches that can be used for rural tourism purposes, especially due to its geographical location and differences in topographic structure. In this article, we will discuss the historical development of Hüseynik District, the reflections of the city-space phenomenon on the present day, detail the development stages of urbanization, and touch upon the contribution of the neighborhood in the east of Elazığ Province to the historical identity of Elazığ city and rural tourism.

Keywords: Hüseynik, city, place, rural tourism.

Giriş

Elazığ-Harput, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nün güneyinde yer almaktadır. Hüseynik¹, Tarihi kent Harput'un güneyinde, Elazığ İlinin de kuzeydoğusunda kurulmuştur. Denizden 1280 m yükseklikte 48° 43' kuzey boylamı ile 39° 15' doğu enleminde yer almaktadır (Şengün, 2012: 1). (Foto.1a-b)

Hüseynik yerleşkesinin adı literatürde ve kayıtlarda; Husenik (Husenik) (Cuinet, 1892: 315), Hüseynik, Husseinig (Houshamadyan), Hüseynik (Ünal, 1989: 109), şeklinde geçmektedir. Fakat Hüseynik adının anlamı ile alakalı kesinlik bulunmamaktadır.

¹ Hüseynik, günümüzde Ulukent Mahallesi olarak geçmektedir.

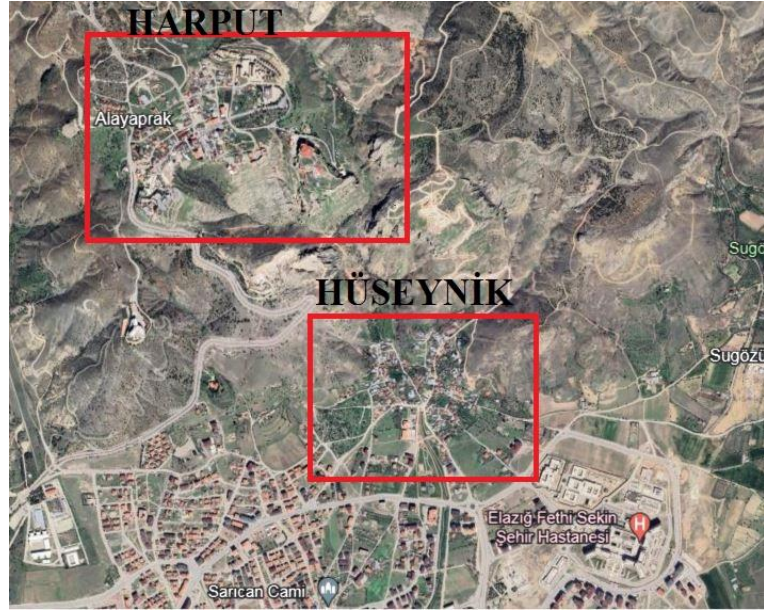

Foto.1a: Hüseyinik Mahallesinin Google earth'tan genel görüntüsü

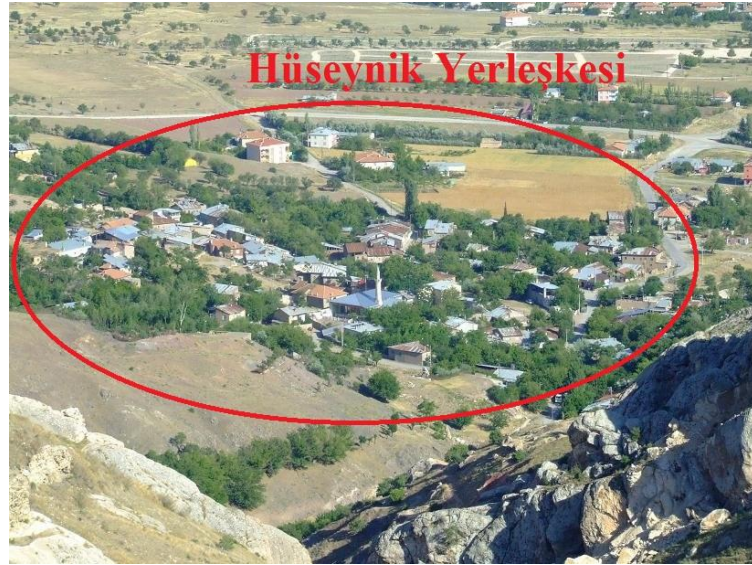

Foto.1b: Hüseyinik yerleşim alanından görünüm (2022)

Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devletine katılan Harput (1516), sancak bölgesi olmuştur. Harput ile alakalı Tahrir defterleri de bu tarihte ve sonrasında yazılmaya başlanmıştır. 1518 tarihli tahrir defterinde

Harput sancağına bağlı olan Hüseynik, 1523 yılında Harput Sancağı ile birlikte Ulu Abad Nahiyesine bağlanmıştır (Foto. 2).(Ünal, 1989: 36-38)

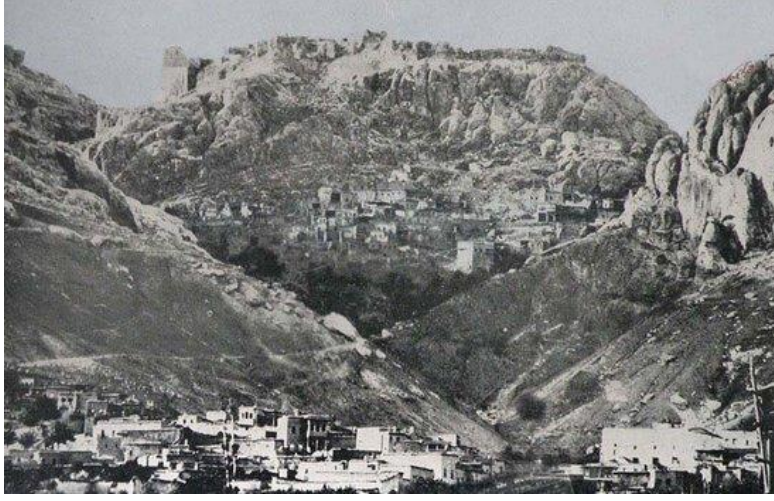

Foto.2: Hüseynik yerleşimi ve Harput Kalesi (Anılarla Elazığ Kitabı,1907)

1833 yılında Vali olarak atanan Mehmet Reşit Paşa, Harput'un gelişime uygun olmadığını görmüş ve Hüseynik'e (günümüzde Ulukent Mahallesi) bağlı Çötelî yerleşimine karargâh² inşa etmiştir (Aksın, 1999: 149-151, Moltke, 2017:45, Sunguroğlu, 2013:274). Resmi dairelerin imarının bu alanda inşa edilmesini istemiştir. Böylece Elazığ şehrinin kurulmasında ilk adım atılmıştır (Sunguroğlu, 2013: 420). Ayrıca Altınova'da ibadet mekânları, kamu binaları, askeri depolarının inşa edildiğini gören ahali de bu alana göçmüştür (Moltke, 2017: 153). Zaman içinde Harput önemini kaybederken mezra önem kazanmaya başlamıştır. XIX. yy'da Harput'tan ovaya iniş kentin Kuzeydoğu'sundaki yamaçta yer alan Hüseynik köyüne doğru gerçekleşmiştir diyebiliriz.

Hüseynik, 1900'lü yılların başında, önemli bir ticaret yeriydi. Sivil yapılar, Belediye, karakol, askeri birlikler ve depolarının burada bulunması Hüseynik'in önemini arttırmıştır. Bugün de şehrin kültürel kimliğini yansıttığından dolayı önemini korumaktadır. Elazığ, merkez olana kadar vilayet erkânı, subaylar, memurların büyük çoğunluğu burada ikamet etmişlerdir (Bican, 2007: 279-288). Ancak esas kentin nüvesi yıllar sonra

² Mehmet Reşit Paşa döneminde Hüseynik civarında 6.000 kişiyi alacak bir kışla inşa edilmiştir. Bu kışlalar, Hüseynik'in hemen altında ve cephaneliğin üstünde Uluova köylerine gidecek yol üstündedir. Kışlanın üstünde 200 yataklı bir askeri hastane yer almaktadır. Hüseynik'te askeri teçhizat binası da bulunuyormuş.

ova tabanında Çarşı ile Sarayatık mahallelerinin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Merkezin mezraya taşınmasıyla vilayetin adı "Mamuret-ül Aziz" olmuştur. 1882 yılında maarif meclis oluşturularak 1883 yılında El-Aziz'de, Harput'ta Belediye dairesi kurulmuştur (Tuğlacı,1985:229-235). 1888 yılında ise Hüseyinik'in nüfusunun çoğalmasıyla 3. belediye binası açılmıştır (Çağlıyan, 2022:27).

Hüseyinik Camii, Elazığ İli, Ulukent (Hüseyinik) Mahallesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Kaynaklarda avlu üzerinde bulunan kitabeye bakılarak H.1284 M. 1867 yılında inşa edildiği belirtilmektedir. Ancak H.1129 M. 1717 tarihinde camiye vakfedilmiş ve halen kutsal emanetler bölümünde muhafaza edilen el yazması Kur'an-ı Kerim kitapları bulunmaktadır. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda caminin inşa tarihinin 1717 tarihinden daha önceye gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1731 yılında caminin mevcut olduğuna dair kayıtlar vardır (Çakar ve Uzun, 2017: 147).

Konut mimarisi; Türk evinde planı oluşturan elemanlar ihtiyaçlara göre ortaya çıkmıştır. Planın şekillenmesinde iklim ve tabii şartların etkisinden başka, İslam esaslarının ve geleneklerinin de rolü büyüktür. Bu da, Anadolu'da iklimi ve bölgesi ne olursa olsun klasikleşen Türk evlerini önemli ölçüde birbirine yaklaştıran ortak bir plan motifini meydana getirmiştir. Hüseyinik'teki 17 tescilli sivil mimariler de genellikle XX. yy'a tarihlenmektedir.

Türk Evi plan tipolojisine göre ise iç sofalı evler gurubuna girmektedir. Hüseyinik'teki evler genellikle, subasman kısmı kesme taş, sonrasında ise kerpiç malzeme ile inşa edilmiştir. Oda duvarları bağdadi tekniği ile yapılmıştır. Yapıya giriş topografyaya göre güney, batı gibi cephelerden çift kanatlı ahşap bir kapıdan sağlanmaktadır. Zemin katta, avlu kısmında müstemilat odaları, banyo, wc, mutfak, odalar bulunmaktadır. Bir ahşap merdiven ile birinci kata çıkılmaktadır. Bu odalarda yüklük, niş, gömme dolap mevcuttur. Yapının sokağa bakan kuzey cephesinde ahşap eliböğünde çıkmalar mevcuttur.

Kırsal Turizm

Dünya genelinde kırsaldan büyük kentlere göç ile artan şehirleşmeler ve büyük-şehirlerin kurulmasının bir neticesi olarak yaşayanların farklı nedenlerle boş vakitlerinde kırsal alanlara gittiklerini görmekteyiz. Şehirdeki kişiler genellikle kırsal bölgelere gününbirlik veya akraba/tanıdık ziyaretleri için tercih etmektedirler. Kırsal yaşamın ilgi yoğunluğu, stres ve baskı oluşturacak durumun ve zorunlulukların bulunmayışıdır. İnsanların kendilerini rahat hissetmelerini sağlayacak imkânların olması, çağımızda hafta sonları, mevsimlik, yıllık tatillerde bu alanlara ilgilerini arttırmıştır. Böylece

“kırsal turizm” doğmuştur (Soykan, 1999: 68). İlk evrelerde iç turizme değinen kırsal turizm, son zamanlarda haberleşme ve ulaşım imkânlarının çoğalmasıyla uluslararası turizminin ilgi alanına girmiştir. Gelişmekte olan ülkeler kırsal turizmin kırsal kalkınmadaki faktörünü anlamada geç kalmışlardır ve bu katkı yeni yeni bilinmeye başlanmıştır (Akça, 2004: 64).

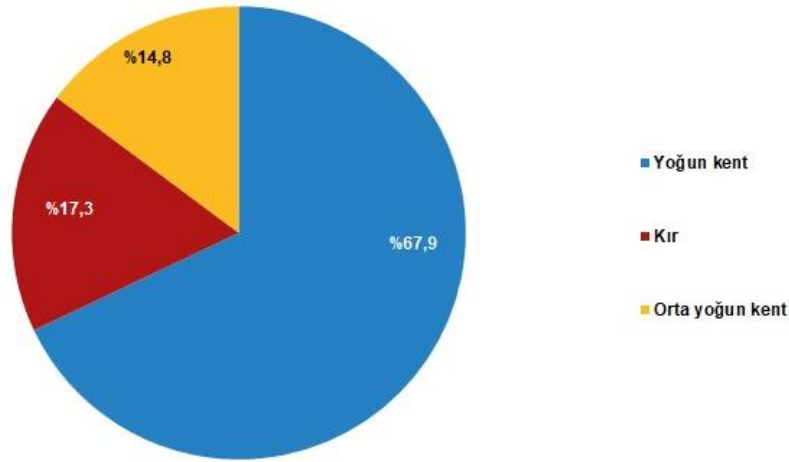
Avrupa Birliği'nin literatüründe kırsal turizm; “amacı tarımsal, yerel kültürel ya da tarihsel değerlerle iç içe bulunarak hoşça vakit geçirmek olan turistlere, onların beklentileri doğrultusunda konaklama, yiyecek-içecek ve diğer hizmetleri veren küçük ölçekli işletmelerin yer aldığı küçük yerleşimlerde gerçekleştirilen faaliyetler bütünüdür.” olarak tanımlanmıştır (European Commission,1999:151).

Kırsal turizm, Hüseyinik ve Bölgedeki halkın girişimcilik kabiliyetini canlı tutması, yerel girişimlerin ve ekonominin canlanması, ülke ve bölgelerde kırsal kalkınmaya katkı sağlaması, yöre halkının istihdamını sağlama adına önemlidir. Hüseyinik yerleşkesi kırsal turizm konusunda ivme kazandığında bölge turizm sektöründe daha başarılı olacaktır. Çünkü farklı turizm destinasyonlarının oluşturulmasıyla bölgenin ekonomisinin canlandırılmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye’de kırsal turizm kapsamında yapılan çalışmalar 1923, 1924, 1963, 1967, 1971 (DPT, 2006: 6), 1980’li yıllarda, aşar vergisinin kaldırılmasıyla tarımda makineleşme başlamıştır (Ahipaşaoğlu ve Çelik, 2006: 45). 442 sayılı Köy Kanunu ile köylere hukuki bir kişilik tanınması ve Köy Enstitüleri’nin kurulması, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dâhilinde kırsal alanlara altyapı ve kamu hizmetlerinin sunumunun arttırılmıştır. Ardından kalkınmada öncelikli yörelerin belirlenmesi sağlanarak iç göçlerin önüne geçilmesi ile süregelmiştir.

Ülkemizde kentleşme eğilimleri 1950’lerden sonra ivme kazanmış ve günümüzde önemini koruyarak devam etmiştir. 1950 yılında Türkiye nüfusunun %15’i kentlerde yaşamaktaydı (Es ve Ateş, 2004: 216). 2009 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’ne göre nüfusun %75,5 i kentlerde, %24,5’i de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Ülkemiz toplam yüzölçümünün sadece %1,6’sını oluşturan yoğun kent olarak sınıflandırılan yerleşim yerlerinde 31 Aralık 2022 tarihi itibarıyla 57 milyon 934 bin 583 kişi yaşamaktadır. Diğer bir ifadeyle Türkiye nüfusunun %67,9’u söz konusu yerleşim yerlerinde ikamet etmektedir. Kırsal olarak sınıflandırılan ve Türkiye yüzölçümünün %93,5’ini oluşturan yerleşim yerlerinde toplam nüfusun %17,3’ü ikamet ederken, orta yoğun kent olarak sınıflandırılan ve ülke yüzölçümünün %4,9’unu oluşturan yerleşim yerlerinde nüfusun %14,8’inin

ikamet ettiği görülmüştür (Grafik 1) (TÜİK). Elazığ ilinde 2021 yılındaki verilere göre %77 şehirlerde, %23 ise kırlarda yaşamaktadırlar.³

Grafik 1: Kent-kır sınıflamasına göre Türkiye’de nüfusun dağılımı, 2022 (tuik.gov.tr)

1950’lere kadar nispeten yavaş bir seyir gösteren kentsel gelişme bu tarihten sonra ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeyle birlikte hızlı bir gelişme imkânı bulmuştur. Kent kurulduğu mekân üzerinde yatay (horizontal) ve dikey (vertical) yönde yayılıp genişlerken mekânın değişmesine ve farklılaşmasına da neden olmuştur (Soykan, 2006: 84).

Kentsel alanlarda olduğu gibi Hüseyinik yerleşiminde de jeomorfoloji, mekânların şekillenmesinde ve gelişmesinde etkin bir faktör olurken aynı zamanda Hüseyinik’in kendine has morfoloji oluşturmakta ve bu özelliği ile kırsal turizmin bir avantajı olarak çevresinden ayrılmaktadır.

Hüseyinik Yerleşkesi

Harput ve çevresinde yapılan kazı ve araştırmalara göre ilk yerleşim Paleolitik Çağ’a kadar inmektedir. Karasu, Arapkir Deresi ile Murat Suyu Vadisi seki ve kayalıklarında yapılan çalışmalarda bulunan ve Paleolitik Dönem insanların kullandığı; Elazığ-Pertek arasında Karataş denilen yerde bulunan büyük bir kaya altı sığınağında Erken Tunç, Kalkolitik ve Geç Üst Paleolitik çağların çakmaktaşı ve obsidiyenden yapılmış yonga aletleri, ait el baltaları önemli buluntulardır (Arslantaş, 2013, 19). Karataş Kaya altı Sığınağı, Gedikli Mağarası ve Kalecik açık hava konak merkezi, yine bu dönemin önemli merkezlerindedir. Mezolitik dönemle ilgili pek fazla bir

³ Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi bilgileri.

bilgi bulunamamaktadır. M.Ö. VIII. yy'da Harput, Doğu Anadolu'da kurulan ve merkezi Tuşpa (Van) olan Urartuların hâkimiyeti altında görülmektedir. Günümüzde, Elazığ'ın ilçelerinden biri olan Palu Kalesinde yer alan kaya kitabesinden Urartuların Harput yöresine "Supani" adını verdikleri tespit edilmiştir. Bizzat Harput Kalesi'nde de Urartulara ait izler bulunmaktadır (Ardıçoğlu, 1964, 7). M.Ö. 715 yıllarında Medler, Asurları ve ardından Urartuları yıkarak (M.Ö. 660) bölgeyi ele geçirirler. Sasani kralı II. Sapur kendisi için tehlike oluşturan Ermeni Hanedanlığını ortadan kaldırarak Harput dâhil olmak üzere Fırat bölgesini tümüyle ele geçirir. Ancak, M.S. 379 da Roma İmparator'u Valens tarafından Harput bölgesi tekrar Romalıların himayesine geçmektedir (Danık, 2001, 5).

Arap fethinden sonra Harput, X. yy'a kadar Hamdaniler'in (930-980) hâkimiyetinde kalmıştır. Büveyhoğulları'nın (930-984) egemenliğine girdiğini görmekteyiz. Bölge uzun süre Mervaniler'in egemenliğinde (984-1085) egemenliğinde de kalmıştır. Arap hâkimiyetinin son bulmasıyla birlikte ikinci kez Bizans hâkimiyetine geçen Harput, Malazgirt Zaferi ile birlikte Türklerin hâkimiyeti altına girmiştir. Çubukoğulları Beyliği'nin Harput'taki hâkimiyeti 1113 yılında Artuklu hâkimiyetiyle son bulmuştur. 1203/1205 Harput Artuklular'ı, Selçuklu egemenliğini tanımıştır (Yapıcı, 2015, 38).

XIV. yy ortalarına kadar İlhanlıların hâkimiyeti altında kalan Harput daha sonra Elbistan, Maraş, Malatya ile birlikte Dulkadiroğulları egemenliği altına girmiştir. Dulkadiroğulları Beyliği'nin zayıflamasıyla birlikte Akkoyunlu Devleti'nin hükümdarı Uzun Hasan 1465 yılında Harput'u ele geçirir. 1507'de Şah İsmail tarafından Akkoyunlu Devleti yok edilince Doğu Anadolu'daki pek çok şehirle birlikte Harput'ta da Safevi dönemi başlar. Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında Çaldıranda Safevi ordusunu yenerek bölgenin büyük bir bölümünü ele geçirir (Ardıçoğlu, 1964, 65). Yavuz Sultan Selim döneminde 1515 yılında bölge tamamen Osmanlı denetimine girer (Sunguroğlu, 1958, 136). Kanuni Dönemi'nde 1552'de, III. İran seferi için ordular Harput'ta toplanır. 1635 ve 1638 yıllarında IV. Murad, Revan ve Bağdat seferlerinde üç defa Harput'tan geçer.

1834'de Reşit Mehmet Paşa, bölgede düzenlemeler yapmak üzere, geniş yetkilerle Sivas, Diyarbakır ve Harput valiliğine atanır. Reşid Mehmet Paşa Harput'u ordu merkezi yapar. Harput XIX. yy' da siyasi ve askeri önemini tamamen kaybettiği görülür. Ovaya hâkim bir tepenin üzerinde bulunması, ovaya nispetle ikliminin sertliği, o günkü şartlarda ulaşım zorluğu gibi sebeplerle 1833 yılında Harput terk edilerek hemen altında bulunan "Mezra" denilen yere taşınır. Daha sonra padişah Abdülaziz'in adına izafeten şehrin adı "Ma'muratü'l-Aziz" olarak değiştirilir. 1867'ye kadar eyalet durumunda

bulunan Harput, “Ma’muratü’l-Aziz Sancağı” adı ile sancak durumuna geçer ve Diyarbakır’a bağlanır. 1871’de Diyarbakır’dan ayrılan Harput, 1878’de de vilayet durumuna getirilir. Cumhuriyet sonrası ise söyleyiş zorluğundan ötürü 10.12.1937 tarihli icra vekilleri heyetinin aldığı kararla “Elazığ” adını alır (Aksın, 2013, 101).

Hüseyinik, yukarıda da bahsedildiği gibi Elazığ’ın ilk yerleşim alanı olan Harput’un güneyinde düz bir ovada ve 15. yüzyıldan itibaren kurulmuştur. Hüseyinik yerleşkesinin kültürü, Harput kültürüne eşdeğerdir. 1518-1566 yıllarına ait tahrir defterlerinden köy nüfusunun arttığı fakat Gayrimüslim nüfusunun daha fazla olduğu görülmektedir (Ünal, 1989: 36-38). 1834 yılında Harput Sancağında gerçekleştirilen nüfus sayımında Hüseyinik’te 136 ev ve 355 erkek kaydı yer almaktadır (Akyel, 2013: 39). XIX. yy’da ise Hüseyinik nüfusunu 800 Müslüman ve 2110 Gayrimüslim olmak üzere toplamda 2910 kişi oluşturmaktadır (Cuinet, 1892: 352). H.1301/M.1884 tarihli Salnamedeki nüfus sayısına göre ise Harput Sancağı’nda 4303’ü Müslüman ve 3850’si gayr-i müslim olmak üzere toplam 8153 erkek nüfus bulunmaktadır. 1881 yılında 12000 civarında olan nüfusun 1883 yılında 16500’lere yükseldiği görülmekte ise de bu farklılığın nedeni Hüseyinik köyü ile Saray bölgesinin Harput Sancağı nüfusuyla birlikte sayılmasından kaynaklanıyordu (Aksın, 1999: 175).

Nüfusun yoğun olduğu Hüseyinik, düzenli ve zengin bahçelere ve bu bahçeler içinde sanatsal özelliğe sahip geleneksel evler bulunmaktadır. Bu evlerde ikamet eden insanlar, müzikten, edebiyattan ve güzel sanatlardan anlayan yüksek kültüre sahip insanlardı. Burada okuma yazma oranı yüksek, eğitilmiş insanlar bulunuyordu. Bağ ve bahçelerinin çokluğu H.1291/M.1874 tarihli Şerhiyye Sicili kaydında özellikle değinilmiştir.

“Medine-i Harput muzâfâtından Hüseyinik nâm karye sâkinlerinden Mahmud Çelebi ibn-i Derviş nâm kimesne asâlaten ve kız karındaşı Hanife hâtûn tarafından akd-i âti’l-bey’ ve kabz-ı semen tescîle zevcî İshak Çelebi ve oğlu Halil Çelebi şahâdetleriyle mezbûr Mahmud Çelebi vekâleten meclis-i şer’i şerîf lâzimü’t-teşrifde işbu hâfizü’l-vesika Osman Çelebi ibn-i Mehmed nâm kimesne muvâcehesinde asâlaten ve vekâleten ikrâr-ı tâm ve best-i merâm idüb karye-i mezbûrede vâki’ Kehriz bağı dimekle ma’rûf bir tarafı merkûm Osman bağı ve bir tarafı Hüseyin bağı ve bir tarafı validemizin ve kız karındaşımız Abide ve Zahide hisseleri ve bir tarafı tarîk ile mahdûd babamızdan müntakil bağı ve bir tarafı Hüseyin bağçesi ve bir tarafı merkûm Osman Çelebi bağçesi ve bir tarafı yine vâlidemiz ve kız karındaşımız Abide ve Zahide hisseleri ve bir tarafı tarîk ile mahdûd babamızdan müntakil bağçe ve Zeyneb hemşîremizden iştirâ eylediğim hisse ile maan mukaddimden câri olan suları ile kendi hissesi otuz ‘aded esedi

guruşu ve müvekkilem mersûme Hanife hâtûnun hissesini on üç guruşta merkûm Osman Çelebi'ye bey' ve teslim eylediğimizde ol-dahi minvâl-i muharrer üzere iştirâ ve tesellüm eylediğinden sonra semen-i merkûm otuz beş 'aded esedi guruş kendim ve on üç 'aded esedi guruş müvekkilem mersûme Hanife ahz u kabz idüb sâlifü'z-zikr bağ ve bağçede ve sularında min-ba'd medhalimiz kalmadı merkûm Osman Çelebi'nin mülk-i müşterâsıdır keyfe mâ-yeşâ mutasarrıf olsun didikde gibbe't-tasdîki'ş-şer'î mâ-vak'a bi't-tâleb ketb olundu. Tahrîren fi evâ'il-i Cemâziye'l-'ûlâ li-sene isneyn ve tis'in ve elf." (Kısa, 2015: 105)

Mamurat-ül aziz salnamelerinde merkez ve köylerinde toplam 64 erkek ve 2 kız İbtidai Mektebi kaydı yer almaktadır (Anonim, 2010: 32). Harput'ta bir kolej, üç lise, on ortaokul ve ilkokul; Mezire'de bir kolej, üç lise ve 10'dan fazla ilkokul bulunurdu. Bunların dışında Harput'ta yirmi adet medreseler de bulunmaktaydı (Yapıcı, 2013: 78-86). Hüseyinik'te ise üç kız okulu, üç erkek okulu ve bir ana okul olmak üzere yedi eğitim kurumu vardı (Taşçıyan, 2018). Ayrıca Hüseyinik'teki cami alanında bir rüştiye mektebi ve medrese yer alırdı (Foto.4) (Bican, 2007: 279-288; Çağlıyan, 2023: 43).

1834 yılına gelindiğinde Elazığ Ovası'na kamusal binaların inşa edilmesiyle birlikte Harput ve çevresi bu alana taşınmaya başlamıştır. Bu taşınma durumu sonucunda Hüseyinik mahallesinde de nüfus azalmaya başlamıştır. Azalan nüfus ile Hüseyinik, yeni kurulan Elazığ'a bağlı bir köy olmuştur. 1978 yılında ise mahalle statüsü kazanmış ve çevresindeki yeni yerleşimle birlikte Ulukent Mahallesi adını almıştır.

Hüseyinik (Ulukent) Mahallesi, kırsal turizme yönelik olarak coğrafi, doğal ve tarihi bakımdan çok önemli avantajlara sahiptir. Özellikle coğrafi konumu ve sahip olduğu topografik yapıdaki farklılıklardan dolayı kırsal turizm amaçlı kullanılabilir eşsiz doğal zenginliklere sahip bir konumdadır. Fakat Elazığ bu alandaki potansiyelini yeterince kullanamadığını söylemek yanlış olmaz. Özellikle esas olarak iç turizm kapsamında ele alınması gereken kırsal turizmin çok önemli bir geleceği olduğu söylenebilir. Ayrıca iç turizmin yanında gelişen bilişim teknolojilerinin de etkisiyle gün geçtikçe dış turizmin ilgi alanında daha fazla yer almaya başlamıştır.

Ulukent (Hüseyinik) Mahallesi'nin topografyasına baktığımızda batısına doğru dağ yamacının düz alana dönüştüğü görülmektedir (Gümüş, 1999: 9-10). Bu mahallenin içinde bir dere yatağı bulunmaktadır. İki ana koldan oluşan Hüseyinik deresinin batıdaki kolu Kırkkuyu ve Akçakı Tepelerinden kaynağını almaktadır (Foto.3) (Günek, Akdemir ve Kuşçu, 2013: 265-277).

Foto.3: Hüseyinik'in Google earth'dan görünümü

Foto.4: Hüseyinik Cami doğu cepheden ve hazire kısmından görünüm (2022)

Hüseyinik yerleşkesinde geleneksel dokunun oluşmasında yukarıda bahsetmiş olduğumuz topografya önemli rol oynamıştır. Yolların ana akslarından biri dereye paralel, diğeri ise Elazığ ve Harput'tan geçen yoldur. Bu iki yolun birleştiği alanın kavşak noktası ve merkezidir. Bu da bölgede herkesim tarafından kullanılan ticari yapıların bu alanda toplanmasına etki etmiştir. Derenin ikiye ayırdığı Hüseyinik'te doğu tarafındaki arazi eğimi batı yönündekinden çok fazladır. Eğimin yoğunlaştığı doğuda su kaynakları çok

görülmektedir. Bu nedenle eğimli sahadaki yapılar arasında mesafenin genişlemesine neden olmuştur. Ayrıca bu bölgede arazi eğiminden dolayı yapıların giriş kodları farklıdır. Yapılar genellikle eğime dik ve teraslama şeklinde yapılmış olup birbirlerinin manzarasını ve güneşini kapatmayacak, mahremiyet gözetilerek planlanmıştır.

Hüseynik mahallesinden Harput'a Cami sokağın kuzey yönündeki tali yoldan çıkılırdı⁴ (Sunguroğlu, 2013: 102). Hüseynik'te fırınlar, nalbant, terzi, kuyumcu, berber, bakkallar, yemeniciler, saraçlar, semerci ve kasaplar bulunmaktaydı. Karakol ise Çarşı Sokakta yer almaktadır.

Hüseynik, tarihte ayakkabıcılık zanaatında ünlü merkezlerden biriydi. Ayrıca bölgede İpek Böcekçiliği de yapılmıştır. Buralarda dut ağaçları dikilir ve her yaz birçok kişi hanelerinde ipek böceği üretim yaparlardı. Geçmişte Hüseynik'te kumaş üretiminin de yapıldığı bilinmekte olup bölgede mavi ve kırmızı basma üretimi yapılıyordu (Foto. 5a-b). Osmanlı ordusunun askerleri için yazlık kıyafetler de burada hazırlanıyordu. Hüseynik'te nacarlık ve marangozluk ustaları yer almakta ve nacarlık bölgenin en önemli mesleklerdendir. Hüseynik'te taş ustaları, duvar ustaları bulunuyordu. Bu ustaların bazıları mesleklerini iyi icra ettikleri birer mimara dönüşmüşlerdi. Hüseynikli mimar Kevork Koncoyan Mezire hastanesini ve kışlasını, Hüseynik'deki depoyu ve Kızıl Konağı inşa etmiştir (Taşçıyan, 2018; Çağlıyan, 2023: 22).

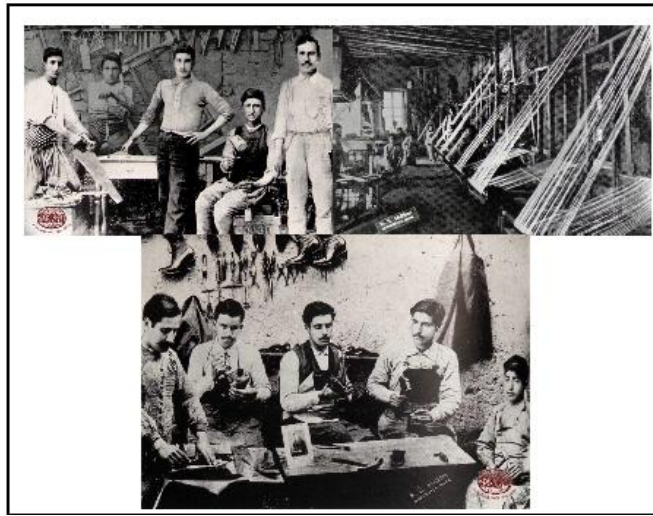

Foto.5a: Hüseynik'te tarihteki ticaret kolları (Haushamadyan,1907)

⁴ Bu yol günümüzde tahrip olsa da tamamen yok olmamıştır. 2021 yılında yapılan Hüseynik'ten Harput'a açılan yol, makale içinde bahsetmiş olduğumuz tarihi Hüseynik-Harput yolu değildir.

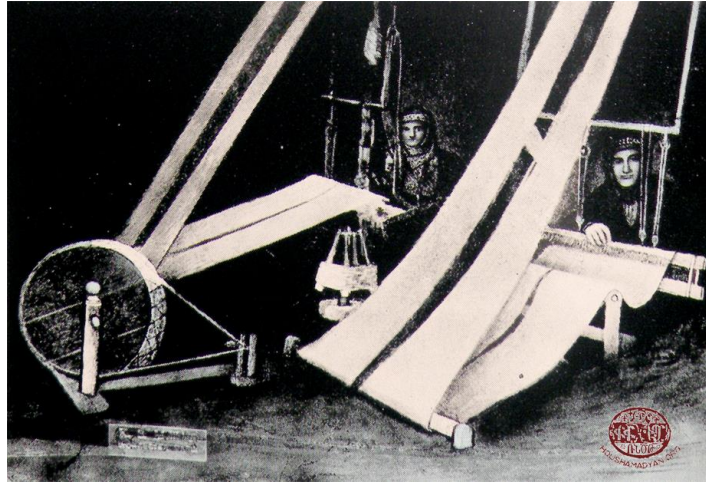

Foto.5b: Hüseyinik'te dokuma tezgâhı (Haushamadyan,1907)

Hüseyinik'te bir adet cami ve bir adet kilise vardı (Foto. 6). Cami günümüze ulaşmış ve ibadete açıktır fakat kilise günümüze ulaşamamıştır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra, 1518 tarihli tahrir defterlerinde Müslüman köyler ile Gayrimüslim köyler arasında bulunan Hüseyinik'te bir dinin baskın olmadığı, karışık olduğu görülmüştür (Ünal, 1989: 36-38). Hüseyinik yerleşiminin nasıl bir ilişki örüntüleri içerisinde oluştuğunu ve nasıl bir gelişim gösterdiğini anlayabilmek bir tek yerleşimin fiziki mekân yapısı ile ilgili değildir. O yerleşimde yaşayan halkın ilişkileri ve mekân kullanım şekilleri de yerleşimin oluşumunda etkili olmuştur.

Foto.6: Hüseyinik'teki kiliseden görünüm (Anılarla Elazığ Kitabı,1907)

Hüseyinik Mimarisi

Hüseyinik yerleşiminde toplam 18 tescilli yapı bulunmaktadır. Bunlardan biri dini mimari diğerleri ise XX. yy'a tarihlenen konut mimarisidir (Tablo1).

SIRA	İL	İLÇE	ADI	ADRES	PAFTA	ADA	PARŞE	GRUP	ALT ADI	TÜR	DERECE	KARIŞIK DERECE	KURUL ADI	TARİH
1	Elazığ	Merkez	Hüseyinik Camii	Hüseyinik (Çuhadere) Mah.	39		1534-1535	Dini Yapılar		Cami			DİHABAKIR İKİ 30.11.2007/1332 (30.03.2012/444)	
2	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Çuhadere) Mah. Çarp Sok.			1789	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 02.07.2009/2349 (30.03.2012/444)	
3	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Çuhadere) Mah. Çarp Sok.	43		1795	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 02.07.2009/2350 (30.03.2012/444)	
4	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Çuhadere) Mah. Çarp Sok.	43		1796	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 02.07.2009/2351/30 (30.03.2012/444)	
5	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Çuhadere) Mah. Çarp Sok.	43		1794	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 21.10.2009/2338 (30.03.2012/444)	
6	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Çuhadere) Mah. Çarp Sok.	43		1793	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 21.10.2009/2337 (30.03.2012/444)	
7	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Çuhadere) Mah. Çarp Sok.	43		1797	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 21.10.2009/2340 (30.03.2012/444)	
8	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Çuhadere) Mah. Çarp Sok.	43		1799	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 21.10.2009/2341 (30.03.2012/444)	
9	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Çuhadere) Mah. Çarp Sok.	43		1795	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 21.10.2009/2339 (30.03.2012/444)	
10	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Çuhadere) Mah. Çarp Sok.			1813	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 21.10.2009/2343 (30.03.2012/444)	
11	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Çuhadere) Mah. Çarp Sok.			1783	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 21.10.2009/2336 (30.03.2012/444)	
12	Elazığ	Merkez	Fakı Bey Konağı	Hüseyinik Mah.		40	1656	Sivil Mimari		Konak			DİHABAKIR İKİ 25.03.2014/2072	
13	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik Mah. Sefer Sok.	41		1739	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 21.11.2014/2491	
14	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik Mah.			1676	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 18.12.2014/2837	
15	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik Mah.			1620	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 18.12.2014/2836	
16	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik Mah. Sefer Sok.			1730	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 20.03.2015/3145	
17	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik Mah. Sefer Sok.		44	1687	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 20.03.2015/3144	
18	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Çuhadere) Mah. Sağpı Çağlayan Sok.	43		1800	Sivil Mimari		Konut			DİHABAKIR İKİ 22.07.2015/3397	

Tablo1: Hüseyinik Mahallesiindeki tescilli yapıların listesi (DKVKBK'ndan)

Dini Mimari: Hüseyinik Camii, Elazığ İli, Ulukent (Hüseyinik) Mahallesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Kaynaklarda avlu üzerinde bulunan kitabeye bakılarak H.1284 M. 1867 yılında inşa edildiği belirtilmektedir. Ancak H.1129 M. 1717 tarihinde camiye vakfedilmiş ve halen kutsal emanetler bölümünde muhafaza edilen el yazması Kur'an-ı Kerim kitapları bulunmaktadır. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda caminin inşa tarihinin 1717 tarihinden daha önceye gittiği anlaşılmaktadır.

Cami, kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı 12.75x22 m dış, 12x12.75 m iç ölçülerine sahiptir. Özgün olan beden duvarları taş duvarlı olup son dönemlerde beton sıva ile kaplanmıştır. Caminin doğu duvarından sivri kemer içine alınmış düzgün kesme taştan yapılmış basık kemerli bir kapıdan avluya girilmektedir. Avludan içeri girince sağ tarafta bezemeli sandukaların bulunduğu hazire bölümü yer almaktadır. Yapının ön kısmında yeri sivri kemerli son cemaat yer bulunmaktadır. Buradan basık kemerli bir kapı ile harim kısmına geçilmektedir. Kapı üzerinde kitabe bulunmaktadır. Harim bölümü; mihraba paralel altısı serbest altısı duvara gömülü sütunların taşıdığı sivri kemerler ile 4 sahına ayrılmıştır. Girişteki sahinin üzeri kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Güney cephede yer alan mermer mihrap yuvarlak niş, yanları silmeli olan dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır.

Mihrabın her iki tarafında sivri kemerli birer niş bulunmaktadır. Alınlık kısmında ise bir kitabe yer almaktadır. Mihrabın hemen sağında sonradan yapıldığı anlaşılan mermer bir minberi mevcuttur. Kesme taştan yapılmış olan minaresi batı cephesinin kuzey ucundadır. Silindirik gövdeye sahiptir. Ayrıca yapının doğu duvarına sivri kemerli bir çeşme yerleştirilmiştir.

Konut Mimari: Genellikle yapıldığı malzemeye, bulunduğu yere, sahip olduğu şahıslara ve tasarım biçimine göre isimlendirilmektedir. Şehir dışında bahçe içerisinde yapılan evlere bağ evi, dağlarda yapılan evlere dağ evi, akarsu, göl ve denizde yüzen evlere deniz evi, bir şehrin ileri gelenlerinin oturduğu evlere eşraf evi, kış aylarında oturlan evlere kış evi veya kışlık, yaz aylarında oturlan evlere yaz evi veya yazlık denilmektedir. Tasarım biçimine göre ise; aynı plan özelliklerini gösteren yan yana iki eve “*ikiz ev*”, aynı ya da benzer planlı evlerin yan yana dizilerek oluşturduğu kümeye ise “*sıra evler*”, bir tek ailenin oturması için yapılmış evlere ise “*tek ev*” denilmektedir (Nur, 1997, 568). Kerpiç’in kullanılmasıyla ev mimarisinde büyük bir gelişme yaşanmış, bu malzeme ile birlikte büyük köy yerleşmeleri kurulmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise ev tasarımının da tarihsel gelişme sürecinde birçok dönem geçirdiği, her bölgenin iklim ve malzeme şartlarına bağlı olarak değişik ev tiplerinin ortaya çıktığı görülmüştür (Acar, 1997, 1041).

Orta Asya’daki en eski Türk devletini kuran Hunlar, yazın yaylalarda çadırları, kışın ise kerpiç, tuğla, toprak damlı evleri mesken olarak kullanıyorlardı. Uygur evleri hakkındaki bilgilerimiz o çağa ait duvar fresklerinden kaynaklanmaktadır. Bahaddin Ögel, Uygur evlerinin çoğunun Güney Anadolu evleri gibi bir avluya sahip olduğunu yazmaktadır.

“Odalar bu avlunun etrafında yer alıyordu. Avludan sonra evlerin önemli kısımları odalardı. Oda kelimesi herhalde “*otağ*”dan geliyordu. Evlerin salon ve sofaları vardı. Uygurlar mutfağa “*aşlık*” derlerdi. Bundan başka evin kiler ve ahır da olurdu.” (Karpuz, 1984, 10)

Osmanlı Türk evi, daracık sokaklar üzerinde yer alırdı. Her evin bir avlusu veya bahçesi vardı. Avluya sokaktan büyük bir kapı ile girilirdi. Evler çoğunlukla iki katlı, bazen de üç katlı yapılırdı. Avlunun içerisinde çardak bulunurdu. Evlerin zemin katları ahır, depo, kiler olarak kullanılırdı. Evin birinci katına ahşap bir merdivenle çıkılırdı. Ev birden fazla katlı ise esas yaşanan yer üst kat olarak tasarlanırdı. Esas katta sofa, sofaya açılan odalar ve mutfak bulunurdu (Karpuz, 1984, 12). Türk evi, kendisine has karakterini ilk olarak Anadolu’da bulmuş ve buradan zamanla gelişerek ve dış tesirleri benimseyerek Osmanlı fütuhatını takiben Avrupa’nın ve Balkanların muhtelif yerlerinde kökleşmiştir. Türk evi en büyük yayılma istidadını 17. ve 18. yüzyıllarda göstermiştir. Bu devirlerde İstanbul ve Edirne Evleri, yakın

şark ve Doğu Avrupa için her zaman taklit edilen bir ideal tip haline gelmiştir. Osmanlı devletinin her tarafında gelişim gösteren Ev mimarisi, 19. yüzyılda da yayılması devam etmiştir. Fakat 20. yüzyılda Türk Evi, ağır ağır ve sonraları hızlı bir şekilde gerilemeye ve yok olmaya başlamıştır (Eldem, 1972, 11).

İslam dini, evrensel bir din olarak ev hayatı ve evin düzenlenmesi konusunda insanın mutluluğunu esas alan kurallar getirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, birçok ayette evlerden bahsedilmektedir. “Allah evlerinizi size bir huzur ve sükûn yeri yaptı”(Nahl, 80). Arapça’da ev manasına gelen kelimeler “*beyt, seken, mesken*” dir. İslam Medeniyetinin şekil verdiği Türk ev mimarisinde de bu düzeni görmekteyiz. Örneğin, erkeklerin oturduğu bölüme “*selamlık*”, kadınların oturduğu bölüme “*haremlik*” denilmektedir. Bu tasarım için evlerde değişik mimari çözümler göze çarpmaktadır. Tek ve küçük bir avlusu olan evlerde harem odası yüksek tutulmuştur. Çoğu evlerde selamlık alt katta, haremlik üst katta yapılmıştır. Pencerele komşuları rahatsız etmeyecek ve dışarıdan bakıldığında içerisi görülmeyecek şekilde kafesli pencere olarak düzenlenmiştir (Karpuz, 1984, 11).

Türkiye’nin coğrafi bölgelerine göre bina yapımında malzeme kullanımı bazı değişiklikler göstermektedir. Taşın fazla bulunmadığı ve iklim koşulları açısından, İç Anadolu’nun bazı kesimlerinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde pişmiş toprak malzemelerden yapılan kerpiç⁵ kullanılmıştır. Konut mimarisinde, ahşap hatıllı ve ahşap dikmeli kerpiç yapı yöntemi sık kullanıldığı gözlemlenmiştir. Orta, Doğu, Güneydoğu Anadolu yörelerinde genellikle evlerin damları da topraktan yapılmıştır. Kerpiç yapı yönteminin Şanlıurfa/Harran’da ve Malatya/Balaban’da farklı tekniklerle kullanıldığını görmekteyiz. Evin ana duvarlarının ahşap hatıllı taş örgü yapıldığı yerler ise genellikle; Bodrum, Nevşehir, Kayseri, Erzurum, Mardin gibi yörelerdir. Çok yağış alan Bolu, Kastamonu, Rize, Trabzon gibi ormanlık bölgelerde ahşap bol olması nedeniyle evler, ahşap yığma yöntemi ile inşa edilmiştir. Ahşap çatki (iskelet) yapı yöntemiyle ise geri kalan bütün Anadolu yörelerinde, Balkanlarda, Adalarda karşımıza çıkmaktadır. Bu yörelerde zemin katta ahşap hatıllı taş duvar, üst katlarda ahşap çatki uygulanmıştır. Ahşap çatkinin araları; kerpiç dolgu, tuğla dolgu, kırma taş dolgu, ahşap dolgu, kamış-sap, hımış (ağaç dalları), ahşap çıta çakılı (bağdadi) doldurulabiliyordu (Bektaş, 2007, 54-79).

Sosyal-kültürel hayatın konut mimarisine etkisini Hüseyinik yerleşiminde de net bir şekilde görmekteyiz. Bu mahallede bulunan evler XX.

⁵ Kerpiç, sığağa ve soğuga karşı çok iyi bir yalıtkan olup oda içindeki nemi dengelemektedir.

yy'a tarihlenmektedir. Bu evler birbirlerine yakın inşa edilmişlerse de ev içindeki yaşam sokaktan ya da başka evlerden doğrudan görülmemektedir. Evler, genellikle iki ya da üç katlı inşa edilmiştir. Üçüncü katlar, dinlenme mekânlarının bulunduğu odalar ile müteşekkildir. Bir de arazi eğiminden dolayı oluşmuş bodrum katlar bulunmaktadır. Genel olarak evler yola cepheli ve yoldan doğrudan konuta giriş sağlanmaktadır. Fakat bazı evlere avlu bölümünden veya bahçe/hayat'tan giriş yapılırdı. Hüseyinik deresinin geçtiği güzergâhta ve çarşı sokakta yapılar birbirlerine yakın ve bitişiktir. Çift cepheli yapılarda sofa ve odada çıkmalar(cumba) görülmektedir.

Hüseyinik evlerinde genellikle zemin katlar, yaşamın yoğun geçtiği ağıl, mutfak, dükkân, depo ve merak gibi hizmet mekânlarından oluşmaktadır. Bu mekânların, zemin katlardaki pencereler yoldan görünmeyecek şekilde küçük formda ve yüksekte tutulmuştur. Bir de zemin katlar ailenin ekonomik olarak geçimini sağlayacak şekilde hizmet ve servis mekânlarını da barındırmaktadır⁶. Bunlar bazı evlerde ağıl, bazı evlerde dükkân bazı evlerde ise malzemeleri işlemek için havuz olarak kullanılmıştır. Bu evlerin tarihte düz dama sahip olmaları⁷, sebze ve meyvelerin kurutulmasında ve toplanmasında kolaylık sağlamıştır. Ticaret mekânlarının Hüseyinik yerleşiminin merkezinde bulunması alış verişi yapanların bu mekânlara rahat ulaşımını sağlamıştır (Foto.7).

Foto.7: Hüseyinik mahallesi çarşı sokaktaki evlerden görünüm (2018)

⁶ Hüseyinik evlerindeki uzaktan kapıyı açmayı sağlayan makaralı, halkalı düzenekler, evlerin zemin katlarının dükkân olarak kullanıldığını göstermektedir.

⁷ Günümüzde bu evlerin üzeri kırma sac çatı ile kapatılmıştır.

Suyun bol bulunduğu Hüseynik yerleşim yerindeki konakların bazı- larında bahçe içerisinde havuz veya çeşme bulunurdu (Foto.8). Bu havuzlu mekânlar kendi içinde özelleşerek eğlenme ve dinlenme mekânları olmuştur. Evlerde kullanılan ocaklar, çağın gereksinimi ve malzemelerinin değiş- mesiyle azalmıştır. Bazı evlerde ise ocak bacaları kapatılmıştır.

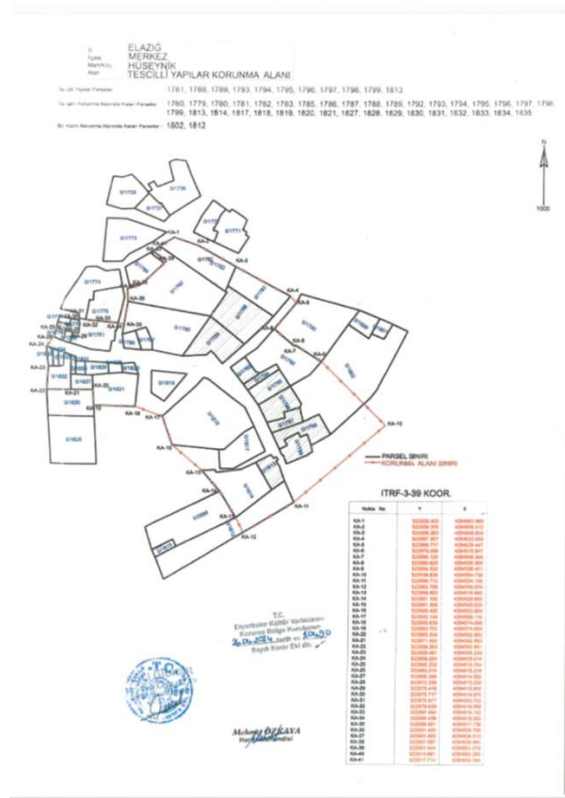

Foto.8: Hüseynik Çağlayan ailesine ait evin avlusundan görünüm(C. Arslan'dan)

Hüseynik mahallesindeki Çarşı Sokak, tarihte ve günümüzde özgün evlerin⁸ yoğunluklu olarak ayakta kaldığı sokaktır.⁹ Bu yapıların zemin katları diğer evlere göre sokağa ve komşu evlere bağlantısı vardır. Evlere girişteki geçişi sağlayan cümle kapıları ve sokağa paralel eyvan kemerleri bunu görüşümüzü desteklemektedir (Foto.9a-b). Yukarıda bahsetmiş olduğumuz gibi Çarşı sokakta ve diğer sokaklardaki dükkân özelliği gösteren bu yapıların özgün haliyle günümüze gelmiş olması Elazığ'ın turizm alanındaki önemini arttırmaktadır. Günümüzde halen ev işlevi gören bu tarihi yapılar şehrin eski niteliğini kazandırma çalışmaları kapsamında restorasyon ve rekreasyonlar yapılarak tekrardan aynı işlevle yaşatılabilir.

⁸ Çarşı Sokaktaki geleneksel evler tescillidir.

⁹ H.1092/M.1681 tarihli Şeriyye sicilikaydında harabeye dönen evlerin varlığından ve bunun satışından bahsedilmektedir. "Saduk Yeter, Hanbek ve Meyrem adlı zimmiyelerin Hüseynik Karyesi'nde bulunan evler harabesini Eysa adlı zimmiye satışına dair Evâ'il-i Rebi'ü'l-âhir 1092 tarihli hüccet kaydı." (Kısa, 2015: 25).

Plan1: DKVKBK 26.04.2024 tarih ve 10490 sayılı kararı Hüseyinik koruma alanı (<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/>)

Foto.9a: Hüseyinik'teki evlerden görünüm (2022)

Foto.9b: Hüseynik'teki evlerden görünüm (2022)

Mahallenin Mekânsal Olarak Kurgulanmasındaki Etmenler

Otantik dokuya sahip olan Hüseynik, şehirleşmeye ve betonlaşmaya teslim olmadığı ve özgünlüğünü genel olarak koruduğu görülmüştür (Foto. 10).

Foto.10: Hüseynik evlerinden bir görünüm (2022)

Hüseynik'i tek başına bir özne olarak ele aldığımızda, onu çözümleme kullanacağımız araçlardan biri de, mekân kurgusunun arkasında yatan metni okumamızı kolaylaştıracak bir dili oluşturmaktır. Bu dil/üslup aslında Hüseynik yerleşimin kendine özgü mekânın dilidir. Genellikle, mimarlık ve şehircilik disiplinlerinde, bu bakış açısı mekânı anlama ve anlamlandırma olanağı sağlamaktadır. Hüseynik'teki bu mekân kurgusu ve içinde barındırdıkları, teknik, estetik ve hatta sunduğu semiyotik yorumlardan da anlaşılacağı gibi bir kimlik yansıması olarak günümüze kadar gelmiştir. Mekân hepimizi bir araya getiren yerdir. İletişimin en temel ve en evrensel maddesidir. Örneğin Hüseynik'teki sivil mimarilerin inşa edilmesinde komşu hakkının önemi de göz ardı edilmediği tespit edilmiştir.

Fiziki Faktörlerin Mimariye Yansıması

Hüseynik yerleşkesinde karasal iklim hâkimdir. Bu iklim özelliğinin bölgede kullanılan malzeme tercihlerinde etkili olmuştur (Foto.11). Bu nedenle Hüseynik'te ağırlıklı olarak kerpiç ve taş malzeme kullanılmıştır

(Olğun, 2023: 3470). Kerpicin ve taşın kullanıldığı yapılarda, kış aylarında soğuk olmasını, yaz aylarında ise sıcak olmasının önüne geçmektedir. Hüseyinik'te iklimin etkisini evlerin inşa edilmiş biçimlerinde de görmekteyiz. Evlerin sofaları genellikle kapalıdır. Bu nedenle odaların bulunduğu katlara yarı-açık veya kapalı mekânlardan geçilmektedir.

Foto.11: Hüseyinik'te bir evden detay görünüm (2022)

Hüseyinik, kültür varlığı yapılarıyla geleneksel mimarlık tarihi açısından önemli bir konumdadır. Geleneksel evler, fiziksel ve sosyal etmenlerine göre şekillenmiş çevresine ve doğaya uyumlu yapılardır. Bu yapılar, geçmişin mekân konforunu bize göstermektedir (Foto.12a-b).

Foto.12: Hüseyinik Sandalcılar konağı¹⁰ ve evlerinden detay görünüm (2017)

¹⁰ Bu nitelikli konak, 2019 yılında ilgili kurul tarafından tescilden düşürüldü ve konağın müşterekleri tarafından yıkılmıştır.

Foto.12b: Çay Pınarı ve Hasan Bey Çeşmesi'nden görünüm

Sonuç ve Öneriler

Kırsal turizm; “Kırsal alanda yaşayan toplum tarafından oluşturulan ve geçmişten devraldığı sosyo-kültürel değerlerle etkileşim halinde, kırsal alana özgü üretim ve huzur ortamından, doğal kaynaklardan, dinlenme ve bilgilendirme amaçlı yararlanma faaliyetidir.”

Hüseynik yerleşiminin kurulması yerel halkın doğada yapmış oldukları değişimlerin yansımasıdır. Bu değişim o kadar belirgindir ki Hüseynik'teki mekan kurgusu ekolojik sistemlerin gelişmesini sağlamaktadırlar. Kırsal mekânlar, genellikle doğal ortamı taklit eden ve kendine has bir doğanın ve morfolojinin olduğu alanlardır. Başka bir ifade ile kırsal yerleşimler hem mekâna uyum sağlar hem de mekânı kendine göre düzenler ve değiştirir. Söz konusu bu değişimler kırsal yerleşimi içinde bulunduğu modern şehirlerden farklı kılmaktadır.

Kentsel alanlarda değişim ve dönüşümlerin hızı aynı değildir. Bunun birkaç nedeni vardır. Kentsel alanlarda değişimin hızını etkileyen nedenler; İdari kararlar, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, kentlerde meydana gelen doğal afetler olarak sıralayabiliriz. Nitekim yıllara göre ekonomik ve teknolojik gelişmenin seyri ile kentsel gelişmenin hızının paralel olduğu görülmüştür. Hüseynik'te kırsal turizmin geliştirilmesi için:

- a) Hüseynik'te Kırsal Kalkınma tedbirlerinin hızlı bir biçimde uygulamaya konulması,
- b) Kırsal altyapı ve Hüseynik'in yenilenmesine yönelik çalışmaların başlatılması,
- c) Hüseynik'te farklı turizm çeşitlerinin araştırılarak en uygun turizm çeşidine karar verilmesi ve teşvikler sunulması,
- d) Bileşik turizm ürününün geliştirilmesi (Harput ve Hüseynik kültürel/ turizm hareketliliğinde bir bütün olarak düşünülmelidir.),

- e) Yerel yönetimin katkısı ve katılımının sağlanması,
- f) Turizm gelişimi ve tanıtımı için teknik ve bilgi sistemleri desteği ile birlikte, yaygın yerel halk desteğinin alınması,
- g) Tanıtımlarda geleneklere ve özlenen duygulara yer verilmesi,
- h) Kırsal alanlardaki yerel halktan konutlarını turizme açmak isteyenler için teşvikler verilmesi,
- ı) Kültürel yaygınlığın genişletilmesi, zenginleştirilmesi ve geleneksel sanatların canlandırması için tedbirlerin ele alınması,
- i) Ulaşım altyapısının iyileştirilmesi, ulaşım olanaklarının artırılması,
- j) Somut ve somut olmayan kültürel varlıkların belirlenmesi,
- k) Nitelikli sunuma önem verilmesi gibi atılımlar, Hüseyinik'in kırsal alan nüfusunun ve kültür varlıklarının korunması açısından önem arz etmektedir.

Tarihin izlerini bugüne ve yarına taşımak için, Hüseyinik'in mekân kurgusunun korunarak yaşatılması önemlidir. Hüseyinik'te yer alan 18 adet tescilli kültür varlığı yapısı günümüzde koruma altına alınmıştır. Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 26.04.2024 tarih ve 10490 sayılı kararı ile Hüseyinik mahallesinde koruma alanı ve içindeki parseller (26 adet) belirlenmiştir.¹¹ Bu yapılarında restorasyonlarına ve gelecek nesle aktarılmasına ihtiyaç vardır. Bu yapıların hikâyeleri sadece fotoğraflarda değil somut olarak da yaşatılması önemlidir. Bu nedenle Hüseyinik'teki yapıları doğa ile düşünülerek restorasyon ve rekreasyon çalışmaları yapılabilir. Restorasyonu yapılan konutlar; butik otel, kültür evi, müze vb. gibi fonksiyonlar kazandırılarak turistlerin gezebileceği, dinlenebileceği ve bölgenin kültür tarihini öğrenebileceği mekânlar haline getirilebilir. Sonrasında ise kırsal turizm gelişim bölgesi olarak tanımlanıp gelecek nesillere bir bütün olarak aktarılması sağlanabilir.

Kaynakça

- Acar, E. (1997), "Konut", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, s.1041.
- Ahipaşaoğlu, S. ve Çeltek, E. (2006), *Sürdürülebilir Kırsal Turizm*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akça, H. (2004), "Dünya'da ve Türkiye'de Kırsal Turizm", *Standart Dergisi*, s. 64-70.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Toplantı tarihi ve no: 26.04.2024-422, Karar tarihi ve no: 26.04.2024 tarih ve 10490, Dosya no:23.00.534.

- Aksın, A. (2013), "Harput'un Mezra' ya Taşınması Sürecinde İlk Vilayet Konağı", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, 23-25 Mayıs 2013*, Elazığ, s. 101.
- Akyel, S. (2013), *19. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Şehrinin Nüfus ve Toplum Yapısı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- Anonim (2010), *Elazığ Eğitim Tarihi*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ.
- Ardıçoğlu, N. (1964), *Harput Tarihi*, İstanbul.
- Arslandaş, Y. (2013), *Tarih Öncesi Dönemde Elazığ*, Elazığ.
- Bektaş, C. (2007), *Türk Evi*, Yem Yayınları, İstanbul.
- Bican, Z. (2007), *Sekizinci Şehir Elazığ'a Harput'tan İnciler*, Ertem Basım Yayın, Ankara.
- Cuinet, V. (1894), *La Turquie d'Asie, Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de L'Asie Mineure*, Ernest Leroux, vol. I-IV, Paris.
- Çağlıyan, S. (2022), *Tarihin Işığında Hüseyinik*, Ankara.
- Çakar, E. ve Uzun, C. (2017), *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ.
- Danık, E. (2001), *Orta Çağ'da Harput*, Türkiye Kültür Bakanlığı Yayınları", 12595 Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat Eserleri Dizisi /320, Ankara.
- European Commission (EC) (1999), *Towards Quality Rural Tourism*, Enterprise Directorate General Tourism Unit, Brussels.
- Es, M. ve Ateş, H. (2004), "Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S.48, s.206-248.
- Eldem, S. H. (1972), *Türk Evi Plan Tipleri*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Gümüş, F. (1999), *Ulukent (Hüseyinik)'in Tarihsel Gelişim İçerisinde Gösterdiği Değişimler*, Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Elazığ.
- Güneş, H., Akdemir, İ.O. ve Kuşçu, V.(2013), "Harput ve Yakın Çevresinin CBS Uzaktan Algılama İle Morfometrik Özelliklerinin Analizi", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, C.2, Elazığ, s.265-277.
- Soykan, F. (1999), "Doğal Çevre ve Kırsal Kültürlerle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Y.10, Ankara, s.68.
- Soykan, F. (2006), "Avrupa'da Kırsal Turizme Bakış Açısı ve Kazanılan Deneyim", *II. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi*, Balıkesir, s. 84-85.

Sunguroğlu, İ. (1958), *Harput Yollarında*, C.1-3, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul.

Şengün, M.T. (2012), *Harput Platosunda Doğal Ortam İnsan İlişkileri ve Doğal Çevre Planlaması*, Elazığ.

Karakaş, S. (2008), *Elazığ Geleneksel Konut Kültürü*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya.

Karpuz, H. (1984), *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kısa, Y. (2015), *H.1091-1092/M.1680-1681 (s.125-247) Tarihli Harput Şer'iyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Elazığ.

Moltke, H. V. (1968), *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (çev. Hayrullah Örs), Ankara, 2017.

Nur, A. (1997), "Ev", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, s.568.

Olğun, T. N. (2023), "Elazığ/Hüseyin Mahallesi'nde Geleneksel Yapıların Korunması Üzerine Bir İnceleme: 23 No'lu Konut Örneği", *International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences*, s.3467-.3485.

Ünal, M. A. (1989), *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı(1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Tuğlacı, P. (1985), *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Yapıcı, S. (2013), *Harput-Bir Havza Kültürünün Manevi Hüviyeti- Âlim-Mülf ve Mutasavvıfları*, C.1., Sistem Ofset Basım ve Yayın, Elazığ.

<https://www.houshamadyan.org/en/mapottomanempire/vilayetofmamuratulazizharput.html>

D.P.T. (2006), 1923-1980 Ulusal Kalkınma Stratejisi, s.6.

TÜİK, 2010 verileri.

Taşçıyan, V. (2012), Harput (Kaza) Okullar (1Bölüm), <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/egitim-ve-spor/okullar1bolum.html>. Erişim tarihi: 20.08.2018.

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 12, Sayı: 23, Mart 2025, s. 45-71, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 12, Issue 23, March 2025, pp. 45-71

Araştırma Makalesi/Research Article

OSMANLI DÖNEMİNDE KEBAN'DA BULUNAN DİNİ VE SOSYAL KURUMLAR*

Religious and Social Institutions in Keban in the Ottoman Period

Celalettin UZUN**

Geliş/Received: 21.01.2025

Kabul/Accepted: 02.03.2025

Öz

Günümüzde Elazığ ilinin bir ilçesi olan Keban 18. yüzyıla kadar Osmanlı idari teşkilatı içerisinde önemli bir yere sahip değildi. Ancak bu yüzyılın başlarından itibaren buradaki maden ocaklarının işletilmeye başlanmasıyla birlikte Osmanlı mali yapısında önem kazanmaya başlamıştır. Mali gelişmeyle birlikte nüfus artışı da yaşanan bölge önemli bir yerleşim merkezi haline gelmiştir. Bu büyüme ve gelişmeye paralel olarak bölgede yeni dini ve sosyal kurumlara ihtiyaç duyulmuştur.

Bu çalışmada Keban'ın şehir merkezi ve köylerinde bulunan dini ve sosyal yapılar tanıtılarak buradaki cami-mescitler hakkında bilgi verilmiştir. Halka yıllarca hizmet veren ve her biri birer vakıf eseri olan bu yapıların pek çoğu günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle çalışma, bölgede varlığından haberdar olunamayan vakıf eserlerinin tespiti açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Keban, Cami, Mescit, Vakıf, Külliye.

Abstract

Keban, which is a county of the city of Elazığ today, did not have an important place in the Ottoman administrative organization until the 18th Century. However, when the operation of the mines was started here in the early the 18th Century, it started to gain importance in the Ottoman financial structure. Then, the area, which had a population growth along with financial development, became an important settlement center. New religious and social institutions were requited in the area in parallel with this growth and development.

* Bu makale, Çemişgezek'teki Osmanlı Vakıf Eserleri adlı çalışmamdan yararlanarak hazırlanmıştır.

** Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-BİNGÖL, celalettinuzun@hotmail.com; Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7465-3309>

In the present study, the religious and social structures in the city center and villages of Keban were introduced, and data was given on the mosques and masjids located here. Many of these structures, which served the public for years, and each of which were foundations, did not survive until our present day. For this reason, the study is important in terms of detecting foundation works that are not known to exist in the region.

Keywords: Keban, Mosque, Masjid, Foundation, Complex.

Giriş

Keban, Elazığ ilinin kuzeybatısında 46 km. uzaklıkta bulunan bir ilçedir. Keban Barajı'nın yapılmasıyla eski yerleşim yeri sular altında kalmıştır. Eski Keban, Karasu ve Murat nehirlerinin birleşerek Fırat Nehri'ni oluşturduğu noktadan 10 km. güneyde, Fırat'ın derin bir vadi açtığı yerde, Keban Çayı'nın Fırat'a katıldığı noktanın kuzeyinde yarım ada şeklinde bir arazi üzerinde kurulmuştur. (Yiğit, 1997: 411-412).

Keban ve çevresi 1515 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçmiş ve Çemişgezek Sancağı'nın sınırları içine dâhil edilmiştir. Osmanlı idari teşkilatlanmasında ilk zamanlarında bir nahiye olarak kaydedilen Keban'ın, 1518'de Mişellü, Kerkâh, Kirnir, Hidi ve Rabat (Ribat) olmak üzere 5 köyü bulmaktaydı. Bunlardan Rabat bugünkü Keban olup, nahiyenin de merkeziydi. Mişellü ve Kirnir adlı yerler ise cemaat yani aşiret yerleşmeleri idi. Sonraki yıllarda, yeni yerleşmelerin kurulmasıyla, Keban Nahiyesinin köy sayısı 1541'de 7'ye, 1566'da da 8'e yükselmiştir (Çakar, 2019: 4).

Keban, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğu 18. yüzyılın başlarına kadar pek dikkat çekmeyen bir yerdirdi. Ancak 1708'de burada bulunan maden yataklarının işletilmesine karar verilmesiyle birlikte, bölge ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir konuma yükseldi. Keban, maden üretimi sayesinde hem imparatorluğun gelirine katkıda bulundu, hem de çevredeki yerleşimlere istihdam sağladı¹. Buna paralel olarak yerleşim yeri büyük bir gelişme gösterdi. Ekim 1738 tarihli vakfiye kaydında da bu durum tespit etmek mümkündür. Belgeden anlaşıldığına göre, hayır sahiplerinden Hacı

¹ Keban maden havzasının devlet için stratejik bir önemi vardı. Çünkü bu bölgede çıkarılan madenler hem çok çeşitli hem de çok değerliydi. Örneğin, 1780 yılına kadar Keban madeninde altın üretimi yapılmış, 1730 yılından sonra ise gümüş üretimi artmıştır. Bu madenlerin ekonomik ve siyasi açıdan büyük bir katkısı olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahrettin Tızlak (1997), *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Ankara; Fahrettin Tızlak (2013), "XIII. Yüzyıl Sonu İle XIX. Yüzyılın Yarısında Harput Çevresinde Madencilik Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ, 2013, s. 349; Hasan Yüksel (1997), *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Madenleri 1776-1794 Tarihli, Maden Emni Defteri*, Sivas.

Sadullah Efendi, Keban'da satın aldığı arsa üzerinde pek çok oda, bina ile taş duvarlarla çevrili bir han yaptırmış ve hanın alt kısmına ise çok sayıda dükkân (kuyumcu, nalbant, kantar) eklemiştir. Yine Sadullah Efendi Keban'da satın aldığı başka bir arsa üzerinde de havuzu, havlusu, cemekanı, sofası, kenefi, ve külhancı odası olan büyük bir hamam inşa ettirmiştir (VGMA. Defter 608/2: 124, 740: 147). Bu yapıların inşasıyla birlikte Keban köy yerleşmesi karakterinden çıkıp bir kasaba hüviyetini kazanmaya ve kasabaya has özellikler taşımaya başladığı söylenebilir. Özellikle 1775 yılında Ma'adin-i Hümâyûn Emâneti'nin kurulmasıyla, bölgesinde idarî ve mali bakımdan üstün ve ayrıcalıklı bir konuma yükselmiştir (Çakar, 2019: 4). Nitekim Ma'adin-i Hümâyûn Emâneti kurulmadan önce 15-20 haneden oluşan bir köy niteliğindeki Ma'adin-i Hümâyûn Emâneti kurulduktan sonra ise 4.000 hane ile mimar bir kasaba haline gelmiştir (BOA. TS.MA.e: 2443/135).

Keban ve Ergani madenlerinin işletilmesi için kurulan ve Keban'da yaşayan maden emînlerinin yönettiği Ma'adin-i Hümâyûn Emâneti, bölgedeki önemli bir kuruluştur. Bu emânet, Kuruçay, Kemah, Gürcaniş, Erzincan, Eğin, Harput, Çarsacak, Malatya ve Arapkir sancaklarını kapsı-yordu. Bu sancaklar 1833 yılına kadar idari olarak Erzurum ve Diyarbakir eyaletine bağlıydılar. Fakat bu tarihten sonra maden emînleri bir aralık Malatya'ya taşındılar ve daha sonra Harput'a yerleştiler. 1836 yılından sonra, Ma'adin-i Hümâyûn sancak olarak tanındı ve Sivas Müşirliği Harput'a bağlandı. (Tızlak, 1997: 34-37). Keban, 1834 yılında Arguvan ve Muşar (Aydınlar) bucağı dahil 5 nahiyeye bağlı 104 köyü kapsayan bir kaza merkezi idi. Ancak, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yarattığı ekonomik ve sosyal kriz, madencilik faaliyetlerinin durmasına yol açmıştır. Bu durum kasabanın gelişimini olumsuz etkilemiştir. Öte taraftan idari statüsünü kaybedince yerleşim yerinde büyük bir çöküş yaşanmıştır. Nitekim idari bir merkez olduğu ve madenin işletildiği yıllarda yaklaşık 3.000 nüfuslu bir yerleşim yeri olmasına karşın maden ocaklarının kapandığı ve idari özelliğini kaybettiği yıllarda Keban'ın 300 nüfuslu bir köy haline geldiği pek çok tarihi belgede belirtilmektedir² (Yiğit, 1997: 417-418).

Ma'muratü'l-Aziz Vilayeti salnamelerinde, Keban Madeninin 19. Yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın başlarında müstakil kaza olduğu ifade edilmektedir³. Salnamelerden anlaşıldığına göre kazada 3 cami, 8 mescit, 1 medrese ve 1 kütüphane ile 2 tekke bulunuyordu. Bu dini ve eğitim

² Mehmed Remzi-Mehmed Vasıf, *Yeni Coğrafya-i Osmani*, Mektebi Harbiye Matbaası Temmuz 1327, s.299.

³ *1302 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi*, s. 126; *1305 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi*, s. 93; *1325 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi*, s. 175.

müesseselerinden, Kallar Mahallesi'ndeki cami, medrese, kütüphane ve bir tekkeyi, aynı zamanda Kürtkendi Mahallesi'nde bulunan başka bir camiyi, Keban Madeni Emaneti görevi sırasında Yusuf Ziya Paşa⁴ tarafından inşa ettirmiştir (1325 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi: 179-180).

Kallar Mahallesi'nde külliye şeklinde yaptırılan bu yapı topluluklarından medresede 1907/1908 yılları arasında 100 öğrenci eğitim ve öğretim görüyordu. Kütüphane de ise 350 cilt kitap bulunuyordu (1325 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi: 179).

Kallar Mahallesi'nde bulunan tekkede Kadiri Tarikatına mensup dervişler pazartesi ve cuma geceleri zikir yaparlardı. Dervişlerin iâşe ihtiyaçları ise devlet hazinesinden karşılanırdı. Bunun için aylık olarak hazineden 600 ve 800 kuruş arasında değişen bir masraf yapılırdı. Zerkabaz (Zırkıbaz) adlı köyde de bir tekke vardı. Burası da Kadiri Tarikatı usulü üzere faaliyet göstermekteydi. Tekkenin iâşesi için yıllık 2.800 kuruş harcanmaktaydı. Bu para tekkenin vakfında *erzâk bedeli* şeklinde geçmekteydi (1325 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi: 179).

Yusuf Ziya Paşa, kaza merkezinde bir de hamam yaptırmıştır. Yapım tarihi belli olmayan hamamın 1804 ve 1807 yılında faaliyette olup kaza ahalisine hizmet vermekteydi. (1302 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi: 127, 1305 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi: 94).

Keban kaza merkezi ve köylerinde Müslüman ahalinin dışında gayrimüslim ahali de yaşardı. Bunlar da şehir merkezinde bulunan Rum Kilisesi'nde dini vecibelerini yerine getirirlerdi⁵.

Yusuf Ziya Paşa'dan başka Osmanlı Devleti'nin üst düzey yöneticilerinden olan bazı devlet adamları da Keban'a bağlı yerleşim yerlerinde pek çok cami ve mescit yaptırıp halkın hizmetine sunmuşlardır. Mesela Osmanlı'nın en önemli sadrazamlarından biri olan Köprülü Mehmed Paşa *Necat* köyünde bir cami yaptırmıştır. Ayrıca *Hamzigan* (Hamzagan) adlı köyde de Hâcî İbrahim Paşa adındaki biri mescit inşa ettirmiştir (1325 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi: 180). Salnamelerde Hâcî İbrahim

⁴ Yusuf Ziya Paşa veya Yusuf Ziyaeddin Paşa aslen Gürcü asıllı olup bir dönem İspanakçı Mustafa Paşa'ya Enderun ağası olmuştur. Çelik, 2014: 50.

⁵ 1302 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi, s. 127; 1305 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi, s. 94. Keban bölgesinin demografik yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Çakar (2019), "19. Yüzyılda Keban: Demografik Yapı ve Meslekler", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)*, Cilt: 6, Sayı: 11, Mart 2019, s. 1-31; Enver Çakar (2019), "19. Yüzyılın İlk Yarısında Keban Köylerinin İdari ve Demografik Yapısı", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, Eylül 2019, s. 1-34.

“paşa” unvanıyla gösterilmiş olsa da farklı belgelerde Hâcî İbrahim’in ağa unvanlı Harputlu Çötelizade ailesinden biri olduğu görülmektedir. Ayrıca Hacı İbrahim’in bu köyde ibadethane olarak mescit değil de bir cami yaptırdığı anlaşılmaktadır (VGMA. HD. 543: 138). Çeşitli devlet kademelerinde önemli görevlerde bulunan Ispanakçı Mustafa Paşa’da maden emini görevinde bulunduğu sırada Keban’da bir sıbyan mektebi yaptırdığı bilinmektedir⁶.

Keban Madeni çevresinde önemli şahsiyetlere ait türbeler de vardı. Kale köyünde Hz. peygamberin ashabından ve alemdarı olan *Abdülvehab Gazi*, Korucak köyünde *Şeyh Hasan Basri*, Şeyh Hasan köyünde ise *Ahmed Yesevi*, Zerkebaz (Zırkıbaz) köyünde de *sâdâd-ı Hüseniyeden Seyyid Hasan Zekari* hazretlerine ait türbeler olduğu görülmektedir. (1325 Tarihli Ma‘muratü’l-Aziz Vilayet Salnamesi: 180). Ancak bu değerli şahsiyetlerin kabirlerine Keban ve çevresindeki yerleşim yerlerinin haricinde farklı bölgelerde rastlamak mümkündür. Bu durum, toplumda bu kişilere verilen değer ile açıklanabileceği gibi topluma örnek teşkil eden bu âlimlerin yetiştirmiş olduğu öğrencilerin farklı coğrafyalara giderek önemli hizmet vermelerinden kaynaklandığı da söylenebilir. Dolayısıyla hocalarından icazet aldıktan sonra gittikleri bölgede halka manevi yönden önderlik yapan bu şahsiyetler vefatlarıyla birlikte kabirleri onları yetiştiren ve halk tarafından sevilen ve tanınan âlimlerin makamları gibi görülüp, o şekilde değerlendirilmiş olabileceği söylenebilir⁷.

1. Keban Şehir Merkezinde Bulunan Cami ve Mescitler

1.1. Keban Madeni Namazgâhi

Keban’ın şehir merkezindeki Mehmed Bey Cami’nin cemaatinin zamanla artması, özellikle Cuma ve bayram namazlarında ibadethanede yaşanan yoğunlukla kendini göstermiştir. Bu yoğunluk, cami cemaatinin dörtte birinin namaz kılamaz hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum, cemaatin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, camiye yakın bir alanda musallâ (namazgâh) inşa ettirilmesine sevk etmiştir. Ancak bu namazgâhın inşa tarihi ve yaptırımı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. 1732 yılında Maden Emni Sadullah’ın önerisi üzerine, Mehmed Bey Cami’nin imam-

⁶ BOA. TS.MA.d. 6973. Ispanakçı Mustafa Paşa’nın bölgedeki vakıfları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Alanoğlu, “ 18. Yüzyılda Hayırsever Bir Osmanlı Veziri: Hâfız Mustafa Paşa’nın Elazığ ve Malatya Vakıfları” *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 48 Aralık 2017; Murat Alanoğlu, “Arapgir Hâfiziye (Ispanakçı) Medreseleri ve Kütüphânesi” *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, Aralık 2017.

⁷ Celalettin Uzun, *Çemişgezek’te Osmanlı Vakıf Eserleri*, İstanbul 2020.

hatibi İbrahim, namazgâhta hatip olarak atanmıştır⁸. İbrahim, bu görevini uzun yıllar başarıyla sürdürmüş ve 1755 yılında da hâlâ görevde bulunmaktaydı (VGMA. HD. 1092: 127). 1818 yılına gelindiğinde ise Maden Müfettişzade Seyyid Mustafa, bir erkek evladı olmaksızın vefat edince, bu göreve Mustafa bin Ömer getirilmiştir (VGMA. HD. 568: 93).

1.2. Mehmed Bey Camii

III. Ahmed döneminin sadrazamlarından ve Lale Devrinde yapılan yeniliklerin öncüsü olan İbrahim Paşa'nın kethüdası Mehmed Paşa, Keban'-in merkezinde bir cami inşa ettirmiştir⁹. Caminin inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak 1726 yılına ait belgede, caminin yeni yaptırıldığı ve imam-hatiplik görevine 3 Mart 1726 tarihinde gönderilen ferman üzere Şeyh Ahmed adlı kişinin günlük 40 akçe ücretle atandığı ifade edilmektedir (VGMA. HD. 1083: 275). Bu sebepten caminin 1725 veya 1726 yılında inşa ettirildiği söylenebilir. Zira 1725 yılına ait başka bir belgede *Keban nâm sim ma'deni kurubunda* caminin olmadığı, payitahtın onayı alınarak burada bir cami yaptırıldığı ve hatip olarak da Ahmed adında birinin atandığı belirtilmektedir (VGMA. HD. 1083: 275).

Banisine nispeten belgelerde, *Mehmed Bey Câmii*¹⁰ veya *Keban Ma'deni Câmii*¹¹ olarak zikredilen ibadethane *Ağa Camii* ya da *Mir Mehmed Camii* adıyla da anılmaktaydı (Bilgin, 2017: 12). Camide çalışan imam-hatibin ücreti yine Mehmed Paşa'nın vakfettiği Murad Nehri üzerindeki gemi gelirlerinden karşılanmaktaydı¹². 1726 yılında camiye imam-hatip olarak atanan Şeyh Ahmed'in ücreti de vakfın bu gelirlerinden ödenirdi (VGMA. HD. 1083: 275). 1731 yılında ise caminin imam-hatibi olarak İbrahim atanmıştı (VGMA. HD. 1094: 133). 1735 yılına gelindiğinde ise İbrahim'in vazifesinin başında olduğu ve ücretinin ise *Keban sefinesi*

⁸ “Çemişgezek kazâsında müceddeden zuhûr iden Keban ma'deninde bundan akdem izn-i hümayûn ile binâ olunan câmi'de evkât-ı hamse ve cuma' ve salavatü'l-'ıydiye olunub ancak kesirat-ı ehl-i İslâm olduğundan 'ıydiye-i şerîfde izdehâm ve cemâ'at-ı kesirenin rub'ı edâ-i salavatü'l-'ıydiyetin etmek mümkün olmamağla yine Ma'den-i mezkûrde câmi'i mezbûrun hitâbeti İbrahim Halife edâ etmek şartıyla civarı ma'dende 'ıydiye-i şerîf namazı musallâda edâ olunmak için ma'den emini Sadullah 'arzıyla berâtı 'inâyet" VGMA. HD. 1094, s. 134.

⁹ “Çemişgezek kazâsında Keban ma'deninde vâki' düstûr'l-â'zâm... müşîr-i efham nizâmü'l-'âlem hala vezîr-i a'zâm İbrahim Paşa hazretlerinin kethüdâları sâhibü'l-hayrât ve'l-hesenât Mehmed Paşanın müceddeden binâ eylediği câmi'-i şerîf..." VGMA. HD. 1083, s. 275.

¹⁰ VGMA. HD. 1158, s. 149; VGMA. HD. 1092, s. 127.

¹¹ VGMA. HD. 1094: 133

¹² “Keban ma'deninde Mehmed Bey binâsı câmi'inde ma'den-i mezkûrun nehr-i Fırad üzerinde vâki' mezbûr vaz' eylediği sefîne gallesinden..." VGMA. HD. 1158, s. 149.

irâdından verilmeye devam ettiği görülmektedir (VGMA. HD. 1094: 134). Hâcî İbrahim, 1755 yılında da camideki imam ve hatiplik görevini devam ettirip, bu vazifelerine karşılık olarak günlük kırk akçe ücret almaktaydı (VGMA. HD. 1092: 127). 1766 yılında taht değişikliği nedeniyle berat kaydı yenilen Hâcî İbrahim (BOA. AE.SMST.III 215/16982) aynı yıl vefat etmesi üzerine oğlu Mehmed yine günlük kırk akçe ücretle bu vazifelere atanmıştır (VGMA. HD. 1099: 20). Mehmed, babası İbrahim gibi bu görevleri uzun yıllar uhdesinde bulundurmuş olmalıdır. Zira 1775 yılında, Mehmed bu görevlerini devam ettirmekteydi. (VGMA. HD. 1158: 149). Mehmed'in camideki imam-hatiplik görevini daha sonraki yıllarda da sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Fakat 1816 yılında vefat etmesi ve kendisinden sonra vazifeye atanabilecek bir erkek evladının bulunmaması gerekçesiyle, nahiye merkezinde ikamet eden Seyyid Mustafa günlük kırk akçe ücretle imam-hatib olarak atanmıştır (VGMA. HD. 568: 92). Ancak Seyyid Mustafa selefleri gibi bu vazifeleri uzun yıllar sürdürememiştir. Zira 1818 yılına ait bir belgeden, Seyyid Mustafa'nın vefat ettiği ve onun yerine vazifeyi üslenecek bir erkek evladı olmadığı için kardeşi Seyyid Mehmed Hamdi'nin bu görevlere atanmak için merkeze müracaat ettiğini öğrenmekteyiz. Seyyid Mehmed Hamdi'nin talebi merkezce olumlu karşılanmış ve caminin imam-hatibi olarak atandığına dair bir ferman gönderilmiştir (VGMA. HD. 568: 93).

Mehmed Bey Cami'inde, müezzinlik vazifesini yapan bir görevlisi de vardı. 1772 yılında bu görevi yapan Salih'in vefat etmesi üzerine yerine Molla Halil atanmıştır (VGMA. HD. 1084: 26). Ancak Halil müezzinlik görevini fazla devam ettirememiştir. Çünkü 1775 yılında caminin müezzininin Habil adında başka birinin olduğu görülmektedir (VGMA. HD. 1158: 149).

Cami kireç ve ahşaptan inşa edildiği için zaman içinde yıpranmış ve pek çok defa tamir görmüştür. Ayrıca vakıf gelirleri zamanla ortadan kaybolmasından dolayı çoğu defa ibadethane devlet eliyle onarılmıştır. Fakat 1795 yılının Ocak ayına gelindiğinde caminin artık onarım kabul etmeyecek kadar harap olmuştur. Öte taraftan maden ocağı sebebiyle bölgenin nüfusu her geçen gün gelen tüccar ve zanaatkarlar ile birlikte fazlalaşmaktaydı. Dolayısıyla cami cemaatinin sayısı da artmaktaydı. Özellikle cuma ve bayram namazlarında ibadethane artık cami cemaati için yeterli gelmiyordu. Bu sebepten ahalinin ileri gelenleri artık yeterli büyüklükte olmayan ve her an yıkılma tehlikesi olan bu yapının temelinden kaldırılarak yerine yeni bir cami yaptırılmasını, Çemişgezek naibi vasıtasıyla merkezden talep etmişlerdi (BOA. AE.SSLM.III. 72/4335, 71/4279). Ayrıca geçen süre içerisinde ibadethane daha da harap bir hal almış ve cami cemaati yıkılır korkusuyla

camiiye gitmekten çekinir hale gelmişti. Bu gelişmelerden sonra Keban Maden Emmini Yusuf Ziya Paşa 1795 yılında artık kullanılması tehlikeli hale gelen Mehmed Bey Camisi'ni yıktırıp arsası üzerinde medrese, cami, sıbyan mektebi, kütüphane ile şadırvandan oluşan bir külliye inşa ettirmişti¹³. Külliye'nin unsurlarından olan camii bir kısım belgelerde Ziyaiye¹⁴ şeklinde bahsedilmesine rağmen 1816 ve 1818 yıllarına ait bir kısım belgelerde eski adıyla Mehmed Bey Camii şeklinde bahsedilmeye devam etmiştir (VGMA. HD. 568: 92,93).

1.3. Yusuf Ziya Paşa (Ziyaiye) Camisi ve Külliyesi

Yusuf Ziya Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ön plana çıkmış bir devlet adamıdır. III. Selim ve II. Mahmud zamanlarında iki kez sadrazamlık yapmıştır. Ayrıca, 1785-1795 ve 1809-1811 yılları arasında Ma'âden-i Hümayun Eminliği görevini uzun süre yürütmüştür. (Çelik, 2014: 49).

Görevi sırasında Keban halkının sevgi ve saygısına mazhar olan Yusuf Ziya Paşa, ahalinin talebi üzerine kireç ve ahşaptan yapılan Mehmed Bey Cami'sini yıktıktan sonra yeni inşa ettireceği camiiyi taş ve kireçle kubbeli olarak yaptırmayı uygun görmüştür. Öte taraftan Keban halkına hizmet amacıyla caminin yanına bir okul, medrese ve bir kütüphane eklemeye de karar vermiştir. 05.06.1795 tarihinde Cuma günü kalabalık bir halk topluluğun katılımıyla kurbanlar kesilerek, dualarla temel atma töreni gerçekleştirilmiştir (Bilgin, 2017: 13-14).

Külliye'nin inşa edileceği alan eğimli bir arazi yapısına sahip olduğu için, öncelikle arazi düzeltilip, kuzey, güney kısmen doğu ve batısına sağlam istinat duvarları yapılarak elde edilen düzlüğe orta büyüklükte olan bir külliye inşa edilmişti. Bu düzlüğün güneydoğusunda cami, batısında ise kütüphane ve medrese bulunmaktaydı. Cami, medrese ve kütüphane arasında bir avlu bulunuyordu. Avlunun içinde bir şadırvan da vardı. Avlunun kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatıdan olmak üzere üç girişi bulunuyordu. Kuzeydoğu ve kuzeybatı giriş kapılarının üzerinde birer kitabe de vardı. (Bilgin, 2017: 26-28).

¹³ Yusuf Ziya Paşa ve Keban'da inşa ettirdiği külliye hakkında bilgi için bkz. Sabit Bilgin, *Keban Yusuf Ziya Paşa Camisi ve Külliyesi*; Kürşat Çelik, "Keban'da Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Vakfı", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırma Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Elâzığ, 2014; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Yusuf Ziyâ Paşa Külliyesi", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 44, İstanbul, 2013, s. 37-38; Kemal Beydilli, "Yusuf Ziyâ Paşa i", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 44, İstanbul, 2013, s. 34-37.

¹⁴ BOA. C.EV:297/15107, TS.MA.e: 1220/18, 323/82, 534/23, A.MKT: 6/100, A.AMD: 19/57.

Yusuf Ziya Paşa, külliyeinin masraflarını karşılamak ve hizmetin devamlılığını sağlamak için bir vakıf kurmuş ve bu vakfa ev, hamam, kahvehane, değirmen, boyahane ve farklı alanlarda hizmet veren çok sayıda dükkân ile köy ve mezradan oluşan pek çok gelirini bağışlamıştır (Çelik, 2014: 55-56, Bilgin, 2017: 26). Ancak 1800'lü yıllarda vakıf gelirleri sadece üç dört dükkânın kira gelirinden meydana gelmekteydi. Buradan elde edilen gelirler vakıf çalışanlarının ücretleri karşılama yetersiz kalmaktaydı. Bu sebepten Yusuf Ziya Paşa, Malatya Sancağı Mışar Nahiyesinin toplamda 20.644 akçelik boşta olan tımar gelirlerini yaptırdığı külliye tahsis edilmesini payitahttan talep etmiştir. Bu talep dönemin padişahı Sultan III. Selim tarafından uygun görüldüğüne dair bir Hatt-ı Hümayun düzenlenmiştir (BOA. TS.MA.e: 2443/135, C.EV: 510/25782).

Vakıf muhasebe kayıtlarına göre, Yusuf Ziya Paşa vakfı 1837-38 yılında 12.202 kuruş gelir elde etmiş, bunun karşılığında 8.501 kuruş harcama yapmıştır. Dolayısıyla vakfın bu tarihte 3.701 kuruşluk gelir fazlalığı bulunuyordu. Bu da Yusuf Ziya Paşa vakfının sağlam bir malî yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim bu tarihte çok sayıda külliye çalışanı tespit edilmektedir. Bu çerçevede müderris, mektep hocası, imam, müezzin, aşır-han, duagu, muvakkit, nazır câbi, kayyum, ferrâş, bevıab ve tetahhur gibi değişik kadrolarda külliye ve vakıfta hizmet veren çalışanlar vardı (Çelik, 2014: 61-62). 1839-1814 yıllarına ait vakfın toplam hasılatı giderlerden 21.068 kuruş fazla olduğu görülmektedir. Bu paranın 15.068 kuruşu ihtiyaca binaen dersaadette gönderilmiştir (BOA. A.MKT: 6/100). Ancak ilerleyen zamanlarda vakfın gelir ve giderlerinde azalmalar olmuş, vakfın gelirleri giderlerini karşılayamaz dereceye kadar gerilemiştir (Çelik, 2014: 62). Nitekim 1850 yılında caminin ikinci imamı olan Mehmed Şakir Efendi'nin ücreti, Kütahya'nın Gümüş köyündeki Ahi Ali Dergahı'nın zaviyedarı olan Mehmed Şemseddin ve Ebu Bekir Efendi'nin uhdelerindeki tarlaların vergilerden karşılanmaktaydı (BOA. A.AMD: 19/57).

Günümüze kadar ulaşan ve 13.02. 1986 tarihinde kültür varlığı olarak tescillenen Yusuf Ziya Paşa Cami'nin mimari yapısı kare planlı olup dört sütun üzerine oturtulan kubbe ile örtülü, kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde; caminin minaresi dışında kalan diğer mimari elemanların tamirat gördüğü anlaşılmaktadır. Caminin kesme taştan yapılmış mihrap, minber ve taç kapı elemanlarında çeşitli bitkisel ve geometrik süslemeler vardır. Ancak bu yapı elemanları üzerine ince bir sıva üzerine birkaç kat boya sürüldüğü görülmektedir. Müezzin mahfilindeki ahşap elemanların üzeri boya ile kaplanmış ve ahşap sütunlardan bazılarının mukavemetini yitirdiği görülmektedir. Ancak üzerlerinde pirinç süslemelerin bulunduğu özgün ahşap pencerelerin özelliğini korumaktadır. Diğer taraftan

caminin piriç süslemeli ahşap kapısı sağlamlığını korumakta olup, piriç süslemelerde dâhil kapının tamamının boyandığı görülmüştür. Ayrıca cami içerisindeki ve dışarısındaki tüm kitabeler boyalı olduğundan özgün görünüm kaybolmuştur. Bununla birlikte kesme taştan yapılan minarenin giriş kapısının alınlığındaki geometrik süslemeler, kitabe ve minare kapısının boyandığı görülmüştür. Dolayısıyla kapsamlı bir restorasyon çalışmasıyla caminin özgün yapısı ortaya çıkarılması gerekmektedir (Bay ve Öz, 2016: 1)

1.4. Keban Madeni Hacı Hasan Mescidi

Keban nahiye merkezinde, daha önce bahsi geçen ibadethanelerin dışında, Hâcı Hasan tarafından yaptırılan bir mescit bulunmaktadır. Hangi tarihte inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1785 yılında bu mescide imam olarak Hâcı Hasan atanması, ibadethanenin bu tarihten itibaren faaliyete geçtiğini göstermektedir. Hâcı Hasan Efendi, mescidin sürdürülebilirliğini sağlamak ve burada görev yapan imamların ücretlerini ödemek amacıyla, Fırat Nehri üzerindeki gemilerden elde ettiği gelirleri vakfetmiştir¹⁵.

2. Keban'ın Köylerinde Bulunan Cami ve Mescitler

2.1. Ribat/Rabat Köyü (Hoca Süleyman/Süleyman Bey) Camii

Osmanlı idari teşkilatlanması çerçevesinde başlangıçta bir nahiye olarak kaydedilen Keban'ın Rabat köyü, günümüzde Keban olarak bilinen bölgenin merkezi konumundadır (Çakar, 2019: 4). Bu köyde yer alan cami, Hoca Süleyman veya Süleyman Bey olarak anılmakta olup, ismi itibarıyla banisinin Süleyman adında bir kişi olduğu söylenebilir (VGMA. HD. 1098: 242, VGMA. HD. 1094: 134). Ancak caminin inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. 1704 yılına ait bir belgede, caminin imam-hatibi olarak Ali isimli bir şahsın görev yaptığı belirtilmektedir (VGMA. HD. 1098: 242). Yaptığı işe karşılık günlük 5 akçe ücret alı Ali'nin görevinden ayrılması sonucunda, 1734 yılında Çemişgezek kadısı Mustafa'nın önerisiyle caminin yeni imam-hatibi olarak Muhammed atanmıştır (VGMA. HD. 1094: 134).

2.2. Bilaluşığı Köyü (el-Hâc Mehmed) Camii

Keban Madeni Nahiyesine bağlı olan köydeki camiyi, Mehmed adında biri yaptırmıştır. Banisine atfen *el-Hâc Mehmed Camii* olarak da anılan ibadethanenin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat 1773 yılına

¹⁵ “Keban Ma'deninde mescidde imâm Hâcı Hasan Efendi Vâkıfının nehr-i Fırad'da vaz' eylediği sefine galesinden almak üzere bâ-mu'ayyene bâni-i mezbûr Hâcı Hasan imâm-ı mezbûra nâibi Abdurrahman 'arziyla tevcih buyruldu.” VGMA. HD. 1095, s. 53.

ait bir belge Mehmed'in, oğlu Mustafa'yı camiye hatip olarak atadığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu bakımdan, caminin 1770'li yıllarda inşa edildiği söylenebilir (VGMA. HD. 1084: 26). Ayrıca, Mehmed'in köydeki boyahane dükkânını cami vakfına bağışlaması, bu ibadethanenin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik önemli bir adım olmuştur. Vakıf şartı gereği, boyahane dükkânından elde edilen gelirlerin, camideki hatiplere günlük iki akçe olarak ödenmekteydi (VGMA. HD. 1084: 26).

1773 yılında hatiplik görevine getirilen Mustafa bu vazifeyi uzun yıllar sürdürmüştür. 1826 yılında, *Mustafa bin bâni-i mezbûr el-Hâc Mehmed'in* vefatı sebebiyle boş kalan hatiplik görevine, boyahane dükkânının gelirlerinden günlük iki akçe ücret almak üzere köyün seçkinlerinden *Hasan bin Hüseyin* atanmıştır (VGMA. HD. 542: 204).

2.3. Hamzikan Köyü (Hacı İbrahim Ağa) Camii

Bugün Sağdıçlar olarak bilinen köy (Çakar, 2019: 15), hurufat defterlerinde Hamzakan¹⁶, salnamelerde ise Hamzigan adıyla geçmektedir¹⁷. Köyde bulunan cami, Harput'un tanınmış ailelerinden biri olan Çötelizade ailesinin üyesi Hacı İbrahim Ağa tarafından inşa edilmiştir. İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen camiye, 1832 yılında Seyid Hüseyin'in imam-hatip olarak atanmıştır (VGMA. HD. 543: 138). 1835 yılında ise, hatip görevine Mustafa getirilmiş ve imam olarak Monla Resul hizmet vermeye başlamıştır. Hatibin varlığı, camide vakit namazlarının yanı sıra, cuma ve bayram namazlarının da kılındığını ortaya koymaktadır (Çakar, 2019: 15).

2.4. Hidi Köyü Camii

Başlangıçta köy halkının vakit namazlarını cemaatle eda edebilmesi amacıyla mescit olarak inşa edilen ibadethane, zamanla artan cemaat sayesinde, cuma ile bayram namazlarının da kılınabilmesi için minber eklenerek camiye dönüştürülmüştür. Bu dönüşümle birlikte, 1765 yılında camiye ilk imam-hatip olarak İbrahim atanmıştır (VGMA. HD. 1099: 19). İbrahim, yaklaşık 20 yıl bu görevi yürüttükten sonra vefat etmiş ve 1785 yılında Ahmed isimli bir kişi ücretsiz olarak atanmıştır (VGMA. HD. 1095: 53). İlk yıllarda camideki imam-hatiplere herhangi bir ücret ödenmediği anlaşılmaktadır; zira 1809 yılına ait belgelerde, ücretsiz imam-hatiplik yapan Ahmed'in vefatının ardından, yerine oğlu Ebubekir'in atandığı belirtilmektedir (VGMA. HD. 541: 175). 1828 yılında Ebubekir'in de vefatıyla, köy halkından *Ömer bin el-Hâc Veli*, bu görevleri ücretsiz olarak üstlenmiştir (VGMA. HD. 542: 204).

¹⁶ VGMA. HD. 543, s. 138.

¹⁷ 1325 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi, s. 180.

2.5. Kalfan Köyü Camii

Çemişgezek'in Keban Madeni Nahiyesi'ne bağlı Kalfan köyünde, Zeyve ahalisinden *Molla Mehmed bin Molla Osman*, 1805 yılında inşa ettirdiği camide hatiplik görevini de gönüllü olarak ücretsiz bir şekilde üstlenmiştir (VGMA. HD. 539: 254). Molla Mehmed, bu görevini 1833 yılına kadar sürdürmüştür. 1833 yılında vefat etmesiyle birlikte, camideki hatiplik görevini oğlu Molla Hüseyin devralarak bu hizmeti devam etmiştir (VGMA. HD. 543: 138).

2.6. Kerkan Köyü Camii

Cami, Seyyid Mahmud ve Mehmed adında iki hayır sahibi tarafından yaptırılmıştır. 1799 yılında tamamlanarak ibadete açılan camide imam ve hatiplik görevlerini yine bu hayır sahipleri ücretsiz bir şekilde üstlenmişlerdir. İmamlık görevini Mehmed, hatiplik vazifesini ise Mahmud üzerine almıştır (VGMA. HD. 565: 78). Yaklaşık 6 yıl kadar imamlık görevinde bulunan Mehmed'in vefat etmesiyle 1805 yılında camiye imam olarak Mehmed'in oğlu Ali atanmıştır (VGMA. HD. 539: 254). Mahmud hatiplik görevini yaklaşık 21 yıl kadar devam ettirmiştir. Ancak 1820 yılına gelindiğinde vefat ettiğinden ve kendisinden sonra bu vazifeyi üstlenecek erkek evladı olmadığından bu görev *Veliddin bin Hamza* adlı kişiye verildiği anlaşılmaktadır (VGMA. HD. 568: 94).

2.7. Kürtkendi Köyü Camii

İdari yapı içerisinde Keban'ın bir köyü olan yerleşim yeri daha sonraki yıllarda mahalleye dönüştürülmüştür. Ma'muratü'l-Aziz Vilayeti salnamesinde, Keban Madeni mahallelerinden birinin adının Kürtkendi olduğu ve bu mahalledeki camiye Yusuf Ziya Paşa'nın Keban maden emaneti görevi yaptığı sırada 1797/1798 yılında inşa ettirdiği ifade edilmektedir (1325 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesinde:179-180). Ancak Mart 1794 tarihli camiye ait vakfiye kaydından Yusuf Ziya Paşa'nın Erzurum valisiyken maden eminliği görevini yürüttüğü yıllarda camiye yaptırdığı anlaşılmaktadır (BOA. TS.MA.d. 7026). Dolayısıyla salnamede caminin inşa tarihiyle alakalı verilen bilginin hatalı olduğu söylenebilir. Diğer taraftan hurufat defterlerindeki belgelerden, caminin 1786 yılında mevcut olduğu ve köy halkına hizmet verdiği görülmektedir (VGMA. HD. 1095: 54). Bu nedenle geçen zaman içinde caminin kullanılmayacak şekilde tahrip olduğu ve Yusuf Ziya Paşa tarafından 1794 yılında yeniden inşa ettirdiği ifade edilebilir.

Keban Madeni sakinlerinden olan *Hacı Mehmed bin Abdullah* adlı kişi 1786 yılında Harput'ta bulunan bir kısım köylerin gelirlerini bu camiye

vakfetmiştir. Hacı Mehmed vakfiyesinde, hayatta olduğu sürece kendisinin cami vakfına mütevellî olarak görevlendirmesini şart koşmuştur. Ayrıca Molla Veli adındaki kişinin de vakfa hizmet edeceği ve vazifesine karşılık olarak vakıf gelirlerinden ona da pay ayrılacağını belirtilmiştir. Yine vakfiyede Molla Veli vefat ettiği takdirde, vakfa ait gelirlerin camide imam, hatip ve müezzinlik yapanlara bırakıldığı ifade edilmektedir. Müesseseye atanacak kişilerin, mütevellinin rızası dâhilinde kadı marifetiyle gerçekleşeceğini de vakfiyede belirtilmiştir. Öte taraftan, camide imam, hatip ve müezzinlik yapanların günlük altı akçe ücret alacaklarını vakfiyesinde yine şart koymuştur (VGMA. HD. 1095: 54).

Yusuf Ziya Paşa, 1794 yılında camiye yeniden inşa ettikten sonra ibadet-hanenin sürdürülebilirliğini sağlamak adına birçok gayrimenkulünü vakfetmiştir. Bu bağlamda, Keban'da yer alan Büyük Hamam'ın kırk hissesinden dokuz buçuk hissesini, ana çarşıda bulunan üç dükkânı ve yeni yaptırdığı bir hanı cami vakfına tahsis etmiştir. Ayrıca, Değirmen Başında yaptırdığı konağının içindeki hamam, Keban madeninde ve Palu Çarşısı'nda bulunan evleri ile çeşitli dükkânların (kahvehane, terzi, tüfekçi, attar, yorgancı ve berber hane gibi) kira gelirlerini de caminin hizmetine sunmuştur. Vakıf şartları gereği, bu taşınmazlardan elde edilen gelirler üzerinden cami çalışanlarından, imam, hatip ve vaize günlük on akçe, müezzin için ise üç akçe ödenecek; caminin bakımını yapan kayyum ve ferrâş gibi görevlilere de günlük üç akçe verilecekti. Ayrıca, vakfın idari işlerinden sorumlu nazır da günlük on beş akçe alarak caminin faaliyetlerinin düzenli bir şekilde sürdürülmesine katkı sağlayacaktı¹⁸.

¹⁸ “Ma‘den-i Keban Hümâyûn derînunde vâki‘ hamam-ı kebirin kırk pâre sehm i‘tibârıyla zabt ve tasarrufunda kâin dokuz buçuk pâre hissemi ve sük-ı sultaniye-yi ma‘den-i mezkûrda vâki‘ ma‘lûmatu‘l-hudûd ‘inde‘l-âhâlî ve‘l-cirân üç bâb dekâkîn ma‘rûfları ve saray kurbunda müceddeden binâ eylediğim hân fevkânî odaları ve tahtânî âhuri ve tevâbi‘ ve levahıklarıyla ve değirmen başında müceddeden binâ ve inşa eylediğim bir bâb konağı derun u birununda odalarıyla ve bir sağır hamamıyla ve havlusıyla ve ittisâlinde bir kıt‘a bağçesiyle ve konağın sofa ve evvânıyla bi- cem‘i hudûd el-ma‘lûmut ‘inde‘l-âhâlî ve yine değirmen mezkûr kurubunda müceddeden binâ eylediğim bir bâb deynegi? Ve yine ma‘den- mezkûrede Palu Çarşusunda mülk-i müşterâm olan ma‘lûmatu‘l-hudûd ‘inde‘l-cirân haneleri ve müteveffi Hacı Osmandan iştirâ eylediğim ma‘lûmatu‘l- hudûd ‘inde‘l-âhâlî bir bâb kahacı? dükkânı ve bir bâb kahvehane ve bir bâb terzi dükkânı ve bir bâb tüfekçi dükkânı ve bir bâb ‘attar dükkânı ve bir bâb yorgancı dükkânı ve bir bâb berber hane ki yedi ‘aded dekâkîn cümle dahil ve hâricleri ve tevâbi‘ ve levâhaklarıyla hasbete‘l-lillahü teâlâ ve râciyen şefaati resûlüh-ül-müctebâ malımdan ifrâz ve mümtâz edüb vakf-ı muhalled ve habs-ı müebbed ile vakf ve tesbil eyledim ki müsakkafat-ı mezkûreyi şürût-ı vakfiyye üzere vakf-ı mezkûra mütevellî olanlar yedleriyle icâr eyleyüb bedel-i icârından hasıl galle-i vakfa ahz ve kabz olunub hasıl olan galle-i mezkûreden evvel ma‘den-i Keban-ı hümâyûnn Kürdkendi nâm mahalde binâ ve inşa ve ‘inde‘l- âhâlî hudûdu ma‘lûmesiyle ve ‘âmme-i menâfi‘ ve mürâfa‘ayla taleben li-merzâtillahi ta‘ala vakıf idüb kâtibeten ‘ibâdullah leh-i nehâr ‘ibâdet

İbadethane de hatiplik görevini yürüten bir vazifeli yoktu. Bu sebepten köy halkı Cuma ve bayram namazlarını eda etmek için köyden epeyce uzakta olan kasaba merkezindeki camiye gitmesi gerekiyordu. Özellikle soğuk kış günlerinde Cuma namazı için kasaba merkezindeki camiye gitmek daha da zorlaşıyordu. Bu nedenle birçok kişi Cuma namazından mahrum kalıyordu. Köy halkının bu ihtiyaç doğrultusunda, Yusuf Ziya Paşa'nın önerisi üzerine Aralık 1794'te Ali adlı kişi günlük on akçe ücretle hatip olarak görevlendirilmiş ve böylece ibadet-hane tam anlamıyla cami olarak hizmet vermeye başlamıştır (BOA. HAT. 1456/48, 1457/1). Fakat 1798 yılına ait bir belge, Ali'nin maaşını yetersiz bulması nedeniyle görevinden ayrıldığını göstermektedir. Bu durum neticesinde, Yusuf Ziya Paşa'nın ikinci bir önerisiyle Şeyh Süleyman yeni hatip olarak atanmış ve köy halkının ibadet ihtiyaçları karşılanabilir hale gelmiştir (BOA. C.EV. 530/26751).

Yusuf Ziya Paşa, caminin hemen yanına vefat iden kızı için bir türbe de yaptırmıştır. 31 Mayıs 1798 tarihinde imamlık ve türbedarlık vazifesini yürütmesi için Şeyh Ömer Efendi adlı kişiyi görevlendirmiştir (BOA.C.MF.20/977).

Geçen zaman içerisinde Kürtkendi Mahallesi, Fırat Mahallesi adını almıştır (Çakar, 2019: 9,11). Bugün de Fırat Mahallesi olarak anılan yerleşim yerinde 1970 yılında inşa ettirilen Fırat Camisi bulunmaktadır. Bu camin hemen yanında ise Yusuf Ziya Paşa'nın kızına ait bir türbe ve yine paşa tarafından yaptırılan bir çeşme bulunmaktadır. Bu nedenle Kürtkendi Camisi'nin vakıf gelirlerinin geçen zaman içerisinde kaybolduğu, ibadethanenin de bakımsızlıktan yıkıldığı söylenebilir. Dolayısıyla yıkılan bu caminin arsası üzerine 1970 yılında Fırat Camii inşa edilmiştir.

ve ila yevmü'l- kıyamet tâ'at ile salavât-ı mektûbe ve ferâiz-i mergûbelerini edâ ve ri'âyet eylemeleri için izn-i 'âmla izin verdiğim mescid-i şerîfin imâmına yevmiyye on akçe vazife ta'yîn eyledim ol-şartla ki imâm ve merkûm 'ilm-i tecvîd kurâna kâdir ve tashih-i mesâ'il salatiyyeye iz'âne muktedir muktedâ-yı enâm ve pişvâ-yı hâss ve 'âmm olmağa layık bir kimisne ola ve mescid-i mezkûrde evkât-ı hamseye müdâvemmet iyleyüb bilâ 'özü şer'i âhara tevkil itmeye ve yine evsâf u şurût mezkûre ile muttasıf olmak şartıyla mescid-i mezkûrede eyyâm-ı Cuma' ve 'ıdyiyede hatîb olan kimesneye kezalik on akçe yevmiyye ta'yîn ve vazife-i tebyîn eylediki hizmeti mukâbelesinde vazife-i mezkûresi edâ oluna mescid-i mezkûrun evkâf-ı hamsede ezân ve eyyâm-ı muktezayalarda temcîd ve cuma' ve 'ıdyiyede hazır ve mukim olan bir nefer mü'ezzine beher yevm üç akçe verilmek ve bir salih ve mütedeyyin ve istikâmetle mütebeyyin kimesne mescid-i mezkûrde kayyum ve ferrâş olub bu mukâbelede yevmiyye üç akçe vazifeye mutasarrıf olan ve mescid-i mezkûrde cema'ât ve 'ıdyiyede tefâsir-i şerife ve ehâdis-i münîfe nakline kâdir ve 'ulûm-ı 'arabiyyenin istihrâcında mâhir bir kimesne vâ'iz olub hizmeti mukâbelesinde yevmiyye on akçeye mutasarrıf ola ve bir mütedeyyin kimesne muhasebe nâzırı olub nazârat mukâbelesinde yevmü on beş akçe vazifeye mutasarrıf ola....." BOA. TS.MA.d. 7026.

2.8. Zırkıbaz Köyü Camii

Cami, *Pir Hasan oğlu Ali ibn-i Mehmed Efendi* tarafından inşa ettirilmiştir. İbadet hanenin faaliyetini devam ettirmesi için Mehmed Efendi kurduğu vakfa ikişer dönümlük bahçesini ve palamut meşeliğini bağışlamıştı. Vakıf şartı gereği bunların kirasından elde edilecek gelir öncelikle caminin bakım ve onarımını için harcanacaktı. Bu gelirden ayrıca camide hatiplik görevini yürüten vazifelinin ücreti ödenecekti. Ayrıca vakfiyesinde Mehmed Efendi tevliyet görevini kendisi ve kendi soyundan gelenlere şart koştuğu anlaşılmaktadır (VGM. Defter 597: 172).

3. Hanlar

3.1. Denizli Köyü Kervansarayı (Makut Han)

Denizli Kervansarayı, Keban'ın tarihi ve kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. Elazığ ili Keban-Ağın karayolunun 8. kilometresinden kuzey yönünde 1 km uzaklıkta bulunan han, tarihi İpek Yolu üzerinde inşa ettirilmiştir. Kervansarayın kitabesi mevcut olmadığından banisi ve yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak herhangi bir arşiv belgesinde rastlanılmamasına rağmen 4. Murat'ın Bağdat seferi sırasında inşa ettirildiği ifade edilmektedir. Fakat kervansarayın avlusuz yapısı, taç kapısının düz bir cephede yer alması ve eyvan şeklinde dışa açılması, Selçuklu mimarisinin son dönemlerine işaret etmektedir. Bu nedenle, tasarımı ve inşa yöntemi 13. yüzyılın sonlarına ve 14. yüzyılın başlarına tarihlendirilebileceği anlaşılmaktadır. Keban'ın; çinko, bakır ve krom madenlerine yakın oluşu sebebiyle Osmanlı'nın son dönemlerine kadar kervansarayın faal olduğu söylenebilir (Şen, 2015: 209,211).

3.2. Keban Saray Hanı

Yusuf Ziya Paşa tarafından Keban Saray mevkiinde inşa ettirilmiştir. Bu sebepten hanı isimlendirirken bulunduğu bölgenin adına izafeten Saray Hanı olarak adlandırabiliriz. İki katlı bir mimari yapıya sahip olan hanın üst katında yolcuların konakladığı odalar bulunmaktaydı. Alt katında ise binek hayvanların bulunduğu ahır vardı. Hanın yapım tarihi tam olarak bilinmemekte. Ancak Yusuf Ziya Paşa'nın 1794 tarihli vakfiyesinden varlığından haberdar olmaktadır (BOA. TS.MA.d. 7026). Dolayısıyla hanın 18. yüzyılın son çeyreğinde inşa ettirildiği söylenebilir.

4. Hamamlar

4.1. Konak (Küçük) Hamam

Hamam, Elazığ Keban Kaller Mahallesi Türkmen Sokak'ta bulunur. Yusuf Ziya Paşa Camisi'ne yaklaşık 1 km uzaklıktadır. Dikdörtgen şeklin-

deki hamamın tek bir mekânı vardır. Dıştan dışa ölçüleri 4,40x4,10 m'dir. Hamamın duvar kalınlığı ise 0.80 m olup dış cepheden yüksekliği ise yaklaşık 7.00 m kadardır. 1980 yılına kadar hamamın kubbesinin mevcut olduğu bilinmektedir. Oldukça sade olarak yaptırılan hamamda trompların aralarına yerleştirilmiş olan sağır sivri kemerlerden başka dikkate değer bir unsur bulunmamaktadır (Yıldırım ve Aytaç, 2021: 161).

Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırılan hamamla ilgili ilk bilgiyi paşaya ait 1794 tarihli vakfiyeden öğrenmekteyiz. Belgeden anlaşıldığına göre, hamam paşa tarafından Dere Başında inşa edilen bir konağın içinde bulunmaktaydı. Paşa, hamamı Kürtkendi'de yaptırdığı caminin işleyişinin devam ettirebilmesi için vakfetmişti. Belgede sağır (küçük) hamam olarak zikredilen yapının yapım tarihi ise tam olarak bilinmemektedir. Ancak vakfiye tarihinden hareketle hamamın 18. yüzyılın ikinci yarısının son çeyreğinde inşa ettirildiği söylenebilir (BOA. TS.MA.d. 7026).

4.2. Hamam-ı Kebir (Büyük Hamam)

Keban şehir merkezinde bulunan yapı, belgelerde *hamam-ı kebîr* olarak ifade edilmektedir. Hamamın hangi tarihte kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Fakat 1738 tarihli vakfiye kaydından hayır sahiplerinden Hacı Sadullah Efendi'nin Keban'da havuzu, havlusu, cemakanı, sofası, kenefi ve külhancı odası olan büyükçe bir hamam yaptırdığı bilinmektedir (VGM. Defter 608/2: 124, 740: 147). Dolayısıyla Yusuf Ziya Paşa'nın 1794 tarihli vakfiyesinde (BOA. TS.MA.d. 7026) karşılaştığımız Hamam-ı Kebir ile Hacı Sadullah Efendi'nin yaptırdığı hamamın aynı yapılar olma ihtimali bulunmaktadır.

Yusuf Ziya Paşanın vakfiyesinden anlaşıldığına göre, iştirak üzere işletilen hamamın toplamda kırk hissesi vardı. Bunun dokuz buçuk hissesi Yusuf Ziya Paşa'nın tasarrufundaydı. Paşa kendisine ait hisseleri Kürtkendi'de yaptırdığı caminin akarı için vakfedilmişti (BOA. TS.MA.d. 7026). Hamamın hissedarlarından bir diğeri ise Ayşe Hanındı. Hamamın dokuz buçuk hissisini uhdesinde bulunduran Ayşe Hanım'da buradan elde ettiği gelirleri 30 Kasım 1794 tarihinde kurmuş olduğu vakfa bağışlamıştı. Vakıf şartı gereği Ayşe Hatun'un hissesinden elde edilecek gelirler, Malatya'da Aspuzi adlı mahalde inşa edilen mescidin çalışanlarına verilecekti (VGM. Defter 578: 290).

Salnamelerden hamamın 1804 ve 1807 yılında faal olduğu ve bölgedeki ahaliye hizmet verdiği görülmektedir. (1302 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi: 127, 1305 Tarihli Ma'muratü'l-Aziz Vilayet Salnamesi: 94).

Sonuç

Bugün Elazığ ilinin bir ilçesi olan Keban, Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra idari teşkilatlanmada Çemişgezek Sancağı'nın sınırları içine bir nahiye olarak kaydedilmiştir. 18. yüzyıla kadar küçük ölçekli bir yerleşim yeri olan Keban'ın, Osmanlı taşra idaresinde fazla bir önemi olmadığı görülmektedir. Fakat 1708 yılında buradaki maden ocaklarının işletilmeye başlanmasıyla birlikte, yerleşim yeri hızla büyümeye başlamış ve imparatorluk içerisinde ayrı bir önem kazanmıştır. Ticari faaliyetlerin yürütülmesi kapsamında bir takım inşaat faaliyetlerine girişilmiştir. Bu çerçevede, 1738 yılından hemen önce pek çok bina, dükkân, oda, han ve hamam inşa ettirilmiştir.

Özellikle 1775 yılında Ma'adin-i Hümâyûn Emâneti'nin kurulmasıyla bölgesinde idarî ve mali bakımdan ayrıcalıklı bir konuma ulaşmıştır. Keban ve Ergani madenlerini, işletmek amacıyla kurulan Ma'adin-i Hümâyûn Emâneti ise idari bakımdan Erzurum veya Diyarbakır eyaletinde bulunan sancaklara bağlanmıştır.

19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın başlarında müstakil bir kaza olduğu anlaşılan Keban'da 3 cami, 8 mescit, 1 medrese ve 1 kütüphane ile 2 tekke bulunuyordu. Bu dini ve eğitim müesseselerinden; Kallar Mahallesi'ndeki cami, medrese, kütüphane ve bir tekke, aynı zamanda Kürtkendi Mahallesi'nde bulunan başka bir cami, Keban Madeni Emaneti görevi sırasında Yusuf Ziya Paşa tarafından inşa ettirildiği salnamelerde belirtilmektedir.

Başlangıçta Keban'ın bir köyü olan ve sonraki yıllarda mahalle olarak kaydedilen Kürtkendi'de bulunan cami, zamanla harap olduğu için 1794 yılında Yusuf Ziya Paşa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Zira bazı belgelerde, Kürtkendi köyündeki caminin 1786 yılında mevcut olduğu ve buradaki halka hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Paşa, bu caminin yanında bir çeşme ve kızı için bir türbe de yaptırmıştır. Ayrıca, caminin işleyişini sürdürebilmesi için Keban'da yaptırdığı bir han ve hamamın gelirlerini de buraya vakfetmiştir. Ancak zamanla yerleşim yerinin ismi Kürtkendi'den Fırat'a dönüşmüştür. Mahalledeki Kürtkendi Camii'nin zamanla yok olması veya kullanılamayacak şekilde tahrip olması nedeniyle, caminin arsası üzerinde 1970 yılında mahallenin yeni adıyla anılan Fırat Camii yaptırılmış olmalıdır. Günümüzde, Fırat Camii'nin yanında Yusuf Ziya Paşa'nın yaptırdığı çeşme ve kızına ait türbenin bulunması, bu düşüncemizi desteklemektedir.

Yusuf Ziya Paşa'nın yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin üst düzey yöneticilerinden farklı devlet adamları da bölgede cami ve mescit yaptırmışlardır.

Örneğin, Yusuf Ziya Paşa'nın külliye şeklinde inşa ettirdiği yapı topluluklarının arsasında, daha önce III. Ahmed'in damadı ve sadrazamı olan İbrahim Paşa'nın kethüdası Mehmed Paşa'nın yaptırdığı bir cami bulunmaktaydı. Ancak, belgelerde Mehmed Bey Camii olarak geçen bu ibadethane, zamanla onarım kabul etmeyecek şekilde tahrip olmuştur. Keban halkının talebi üzerine, Yusuf Ziya Paşa bu yapıyı yıktırarak arsasında medrese, cami, sıbyan mektebi, kütüphane ve şadırvandan oluşan bir külliye inşa ettirmiştir.

Ayrıca, Osmanlı'nın en önemli sadrazamlarından biri olan Köprülü Mehmed Paşa da Keban'ın Necat köyünde bir cami inşa ettirmiştir. Hamzigan adlı köyde ise Harputlu Çötelizade ailesinden Hacı İbrahim Ağa bir cami yaptırmıştır. Önemli devlet adamlarından biri olan Ispanakçı Mustafa Paşa'nın da maden eminliği görevi sırasında burada bir sıbyan mektebi yaptırdığı bilinmektedir. Keban şehir merkezi ve köylerinde bulunan bu yapı topluluklarının yanı sıra, şehir merkezinde Hacı Hasan Mescidi, bir han ve iki hamam da bulunuyordu. Yine, cuma ve bayram namazlarında şehir merkezindeki cami yeterli gelmediği için, özellikle bayram namazlarında tüm cemaatin rahatlıkla ibadet edebilmesi amacıyla 1730'lu yıllarda bir namazgâh inşa ettirilmiştir.

Kallar Mahallesi'nde bulunan tekke ise Kadiri tarikatına mensup dervişler pazartesi ve cuma geceleri zikir yaparlardı. Dervişlerin aylık işesi için gerekli ihtiyaçları devlet hazinesinden karşılanırdı. Bu tekkenin dışında Zerkabaz (Zırkıbaz) adlı köyde başka bir tekke de vardı. Bu tekke de Kadiri tarikatı usulü üzere faaliyet gösterirdi. Öte taraftan Keban'ın çevresinde önemli şahsiyetlere ait türbeler bulunurdu.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

1.1. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Çemişgezek Hurufat Defterleri (VGMA. HD)

539, 541, 542, 543, 565, 568, 1083, 1084, 1092, 1094, 1095, 1098, 1099, 1158.

1.2. Vakıf Defterleri (VGM. Defter)

578, 597, 608/2, 740.

1.3. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

A. AMD: 19/57.

AE. SSLM. III: 72/4335, 71/4279.

AE. SMST. III: 215/16982.

A.MKT: 6/100.

C.EV: 530/26751, 510/25782, 297/15107

C.MF: 20/977.

HAT: 1456/48, 1457/1.

TS. MA. d: 7026, 6973.

TS.MA.e: 2443/135, 1220/18, 323/82, 534/23.

2. Salnameler

H. 1302 (M. 1884) Tarihli Ma‘mûretü’l-Aziz Vilayet Salnamesi

H. 1305 (M. 1887) Tarihli Ma‘mûretü’l-Aziz Vilayet Salnamesi

H. 1325 (M. 1907) Tarihli Ma‘mûretü’l-Aziz Vilayet Salnamesi

3. Araştırma Eserler

ALANOĞLU, M. (2017), “Arapgir Hâfiziye (İspanakçı) Medreseleri ve Kütüphânesi” *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, s. 27-45.

ALANOĞLU, M. (2017), “18. Yüzyılda Hayırsever Bir Osmanlı Veziri: Hâfız Mustafa Paşa’nın Elazığ ve Malatya Vakıfları” *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 48, s. 123-135.

BAY, Veysel B. – ÖZ, B. (2016), “Elazığ ili, Keban ilçesindeki Tescilli Yusuf Ziya Paşa Camii 22.01.2016 tarihli Raporu”, Müze Müdürlüğü Elazığ.

BİLGİN, S. (2017), *Keban Yusuf Ziya Paşa Camisi ve Külliyesi*, Manas Yayıncılık, Elazığ.

ÇAKAR, E. (Eylül 2019), “19. Yüzyılın İlk Yarısında Keban Köylerinin İdari ve Demografik Yapısı”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)*, Cilt: 6, Sayı: 12, s. 1-34.

ÇAKAR, E. (Mart 2019), “19. Yüzyılda Keban: Demografik Yapı ve Meslekler”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)*, Cilt: 6, Sayı: 11, s. 1-31.

ÇELİK, K. (2014), “Keban’da Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Vakfı”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırma Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Elazığ, s. 49-64.

KORKMAZ, Ş. (2015), “Elazığ/Keban-Denizli Köyü Kervansarayı (Makıt Han)”, *BEU. SBE. Derg.* Cilt:4 Sayı:1 s. 209-232.

REMZİ, M. - VASIF, M. (Temmuz 1327), *Yeni Coğrafya-i Osmani*, Mektebi Harbiye Matbaası, İstanbul.

TIZLAK, F. (1997), *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

TIZLAK, F. (2013), "XIII. Yüzyıl Sonu İle XIX. Yüzyılın Yarisında Harput Çevresinde Madencilik Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ, s. 349-365.

UZUN, C. (2020), *Çemişgezek'te Osmanlı Vakıf Eserleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, S.-AYTAÇ, İ. (2021), "Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Keban'da Yaptırdığı Konak Hamamı", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 55, s. 157-170.

YİĞİT, A. (1997), "Keban Kasabası'nın Kuruluş ve Gelişmesine Etki Eden Coğrafi Faktörler", *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 6 s. 411-423.

YÜKSEL, H. (1997), *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Madenleri 1776-1794 Tarihli, Maden Emni Defteri*, Dilek Matbaası, Sivas.

EKLER

Resim-1: Yusuf Ziya Paşa Külliyesi

Resim-2: Yusuf Ziya Paşa Cami Avlusuna Giriş Kapısı (Kuzey Doğu)

Resim -3: Yusuf Ziya Paşa Cami Son Cemaat Yeri

Resim-4: Yusuf Ziya Paşa Cami İçten Bir Görünüm

Resim-5: Yusuf Ziya Paşa Cami Mihrabı Üzerindeki Motif ve Levhalar

Resim:6: Yusuf Ziya Paşa Cami Minberi

Resim-7: Yusuf Ziya Paşa Cami Minare Giriş Kapısı

Resim-8: Yusuf Ziya Paşa Külliyesinin Unsurlarından Kütüphane

Resim-9: Yusuf Ziya Paşa Kllyesinin Unsurlarından şadırvan

Resim-10: şadırvanın Yakın Görünümü

Resim-11: Fırat Cami, Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi ve Yusuf Ziya Paşa Kızı Türbesi

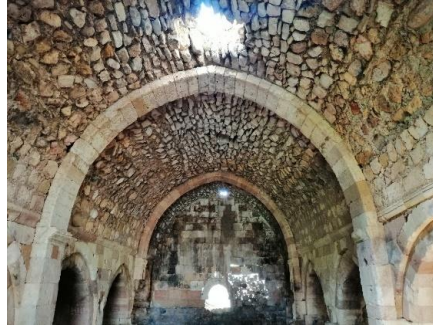
Resim-12: Türbe Penceresinin Yakın Görünümü

Resim-13: Denizli Köyü Kervan Sarayı

Resim-14: Denizli Köyü Kervansarayı İçten Görünümü

Resim-15: Konak Hamamının Giriş Kapısı ve Trompları (Yıldırım, A., 2021: 161).

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 12, Sayı: 23, Mart 2025, s. 73-93, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 12, Issue 23, March 2025, pp. 73-93

Araştırma Makalesi/Research Article

ALABALIK ÜRETİMİ BAĞLAMINDA MARKA DEĞERİNİN ARTIRILMASI: ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ*

*Enhancing Brand Value in the Context of Trout Production:
the Case of Elazığ Province*

Uğur DEMİRBAŞ**

Nurcan YÜCEL***

Geliş/Received: 26.02.2025

Kabul/Accepted: 20.03.2025

Öz

Bu çalışma, Elazığ ilinde alabalık üretimi bağlamında marka değerinin artırılmasına yönelik stratejileri incelemek ve bu değer in sürdürülebilirliğini sağlamak için gerekli koşulları belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada; Treacy ve Wiersema (1997)'nin Değer Disiplinleri Modeli temel alınarak, Elazığ'da faaliyet gösteren 20 alabalık işletme sahibi, pazarlama yöneticileri ve Elazığ Balıkçılık ve Su Ürünleri Şube Müdürlüğü yetkilileriyle görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda, alabalık üretim sektöründe markalaşma sürecini destekleyen unsurlar analiz edilerek, işletmelerin rekabet gücünü artıracak stratejiler konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Araştırma bulguları, marka değerinin artırılmasında İşlevsel Mükemmellik, Ürün Liderliği ve Müşteri Odaklılık stratejilerinin kritik rol oynadığını ortaya koymaktadır. İşletmelerin karşılaştığı başlıca zorluklar incelendiğinde; pazarlama faaliyetlerindeki yetersizlikler, finansal sürdürülebilirlik sorunları ve müşteri sadakati oluşturma konusundaki eksiklikler öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, işletmelerin marka bilinirliğini artırmaya yönelik stratejik planlamalar yapmaları, yenilikçi pazarlama yaklaşımlarını benimsemeleri ve sektörel iş birliklerini güçlendirmeleri gerekliliği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, kamu desteklerinin genişletilmesi, sektörde sürdürülebilir üretim modellerinin teşvik edilmesi ve akademik iş birliklerinin artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Elazığ, Alabalık Üretimi, Marka, Marka Değeri, Değer Disiplinleri Modeli.

* Bu çalışma 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Desteği Programı başlıklı TÜBİTAK projesi kapsamında desteklenmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ugurdemirbas2323@hotmail.com, Orcid: 0009-0002-9506-2687

*** Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, nyucel@firat.edu.tr., Orcid: 0000-0002-6845-1284

Abstract

This study was conducted to examine strategies for enhancing brand value in the context of trout production in Elazığ province and to determine the necessary conditions for ensuring its sustainability. The research was based on the Value Disciplines Model of Treacy and Wiersema (1997), and interviews were conducted with 20 trout business owners, marketing managers, and officials from the Elazığ Fisheries and Aquaculture Branch Directorate. Based on the data obtained, the factors supporting the branding process in the trout production sector were analyzed, and recommendations were made regarding strategies to enhance the competitive strength of businesses.

The research findings reveal that Functional Excellence, Product Leadership, and Customer Orientation strategies play a critical role in increasing brand value. The main challenges faced by businesses include deficiencies in marketing activities, financial sustainability issues, and difficulties in building customer loyalty. In this context, it has been determined that businesses need to develop strategic plans to increase brand awareness, adopt innovative marketing approaches, and strengthen sectoral collaborations. Based on the findings, it is recommended to expand public support, promote sustainable production models in the sector, and increase academic collaborations.

Keywords: *Elazığ, Trout Production, Brand, Brand Value, Value Disciplines Model.*

Giriş

Günümüzde gıda sektöründe artan rekabet ve tüketici tercihlerindeki değişiklikler, markalaşma süreçlerinin stratejik bir öncelik haline gelmesine yol açmıştır. Marka değeri, sadece bir ürün ya da hizmetin algılanan kalitesi ile sınırlı kalmayıp, tüketicinin zihninde oluşan kimlik, sadakat ve algı yönetiminin bir sonucu olarak şekillenmiştir (Aaker, 1991; Keller, 1993). Keller (2003) marka algısının, tüketici zihninde oluşturduğu çağrışımlarla işletmelere rekabet avantajı sağladığını belirtmektedir. Bu bağlamda, alabalık üretim sektörü gibi spesifik ve bölgesel kalkınma potansiyeli taşıyan alanlarda marka değerinin artırılması hem ekonomik büyüklük hem de sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak adına kritik bir gereklilik haline gelmiştir.

Marka değeri kavramı, literatürde genellikle finansal ve müşteri temelli yaklaşımlar çerçevesinde incelenmektedir. Finansal temelli yaklaşımlar, markanın işletme için yarattığı ekonomik değere odaklanırken; müşteri temelli yaklaşımlar ise tüketicinin marka algısı, sadakati ve deneyimi üzerinden değerlendirme yapmaktadır (Keller, 1993). Aaker (1996), marka değerinin sürdürülebilirlik açısından kritik önem taşıdığını ve tüketici güveni ile desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Marka değeri, tüketicilerin

markayı hatırlama ve tercih etme düzeyi, algılanan kalite, marka çağrışımları ve müşteri sadakati gibi bileşenlerden oluşmaktadır (Aaker, 1991). Bu unsurların başarılı bir şekilde yönetilmesi, işletmelerin uzun vadeli başarıları için kritik önem taşımaktadır.

Bununla birlikte günümüzde işletmelerin rekabette öne çıkabilmesi ve müşterilerin dikkatini çekebilmesi için güçlü değer önerilerini oluşturması gerekmektedir. Müşterilere oluşturulacak değer önerilerinin kısa, net ve yalın bir şekilde hazırlanması gerekliliği Michael Treacy ve Fred Wiersema Değer Disiplinleri Modeli'nde belirtilmektedir (Treacy ve Wiersema, 1997: 44-45).

Treacy ve Wiersema'nın (1993) Değer Disiplinleri Modeli, işletmelerin rekabet stratejilerini şekillendirmede yol gösterici bir çerçeve sunmaktadır. Bu model, *İşlevsel Mükemmellik*, *Ürün Liderliği* ve *Müşteri Odaklılık* olmak üzere üç temel stratejik disiplini merkeze alarak, markalaşma süreçlerinde izlenebilecek yolları detaylandırmaktadır. İşlevsel Mükemmellik, üretim süreçlerinde verimliliği ve maliyet avantajı ön plana çıkarırken; Ürün Liderliği, yenilikçi ve kaliteli ürün geliştirmeye odaklanmaktadır. Müşteri odaklılık ise; müşteri ihtiyaçlarını anlamayı ve bu ihtiyaçlara hızlı ve etkili çözümler sunmayı amaçlamaktadır. Alabalık üretimi sektöründe, bu stratejilerin uygulanması ürün kalitesini artırmanın yanı sıra, bölgesel ve ulusal pazarlarda marka algısını da güçlendirmektedir. Bununla birlikte, müşteri odaklı stratejilerin tüketici sadakatini artırmada kritik rol oynadığını vurgulamaktadır.

Elazığ ilinde alabalık üretimi alanında faaliyet gösteren işletmelerin marka değerini artırma potansiyeli, sektörel büyüklüğü ve bölgesel kalkınma için taşıdığı önem açısından ele alınması gerekmektedir. Literatürde alabalık üretimi ile marka değeri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, söz konusu literatür boşluğunu doldurmayı amaçlamakta ve Treacy ve Wiersema'nın Değer Disiplinleri Modeli boyutunda marka yönetimi stratejilerini sektöre kazandırmayı hedeflemektedir.

Bununla birlikte, alabalık üretimi sektörünün, gıda güvenliği, çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik büyüme vb. kritik alanlarla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. FAO (2020) 'nun raporuna göre; su ürünleri yetiştiriciliği küresel gıda arzının sürdürülebilirliği açısından stratejik bir öneme sahiptir.

Bu bilgiler doğrultusunda, araştırmada Elazığ ilinde faaliyet gösteren alabalık işletmeleri, Treacy ve Wiersema'nın Değer Disiplinleri Modeli çerçevesinde incelenerek alabalık üretim sektöründe marka değerini artırmaya

yönelik uygulanabilecek stratejiler belirlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda işletmelerin büyük bir kısmının yenilikçi ürünler geliştirerek rekabet avantajı sağlamaya çalıştığı ancak, yenilikçiliğin sürdürülebilirliği için sürekli Ar-Ge yatırımlarının gerekli olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, müşteri odaklı stratejileri benimseyen işletmelerin müşteri memnuniyet oranlarında önemli bir artış olduğu görülmüştür. Ayrıca, büyük ölçekli işletmelerin operasyonel verimliliklerini artırarak maliyet avantajı elde ettikleri tespit edilmiştir. Ancak, küçük ve orta ölçekli işletmelerin bu avantajdan tam anlamıyla yararlanabilmesi için üretim süreçlerinde daha fazla dijitalleşmeye ihtiyaç duyduğu belirlenmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Alabalık Üretimi Kavramı

Günümüzde su ürünleri yetiştiriciliği, doğal balık stoklarının azalması ve artan gıda ihtiyacını karşılamak amacıyla giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Dünya genelinde su ürünleri yetiştiriciliğinin, gıda güvenliği ve ekonomik kalkınma açısından büyük öneme sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, günümüzde insan gıdası olarak tüketilen proteinli yiyeceklerin önemli bir grubunu balık ve su ürünleri oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalar protein dışında balık ve su ürünlerinde önemli miktarda vitamin ve mineral madde bulunduğunu ve bu ürünlerin beslenme değerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Gorga ve Ronsivalli, 1988). Ayrıca, üreticiden tüketiciye uzanan zincirde avlama, işleme, depolama vb. aşamalarda balığa uygulanan çeşitli işlemlerin nitelikleri ürün kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir (Serdaroğlu ve Purma, 2006: 495-496).

Tatlı su balıkları arasında önemli bir yere sahip olan alabalık, besleyici değeri ve ticari potansiyeli nedeniyle yaygın olarak yetiştirilen bir balık türüdür. Alabalık üretimi, su ürünleri yetiştiriciliği (akuakültür) kapsamında değerlendirilen bir faaliyet olup, Tarım ve Hayvancılık sektörünün önemli bir alt dalını oluşturmaktadır. Alabalık üretimi de bu kapsamda değerlendirilmekte ve genellikle tatlı su kaynaklarında (göller, akarsular ve yapay havuzlar) gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de alabalık yetiştiriciliği incelendiğinde ise; TÜİK verilerine göre yetiştiricilik yoluyla yapılan üretimin 2023 yılında 399 bin 529 tonunun (%72,1) denizlerde, 154 bin 333 tonunun (%27,9) iç sularda gerçekleştiği görülmektedir. Yetiştirilen en önemli balık türleri iç sularda 154 bin 6 ton ile alabalık, denizlerde ise 160 bin 802 ton ile levrek ve 154 bin 11 ton ile çipura olarak verilmektedir (<https://data.tuik.gov.tr>).

Su Ürünleri Yetiştiriciliği, Türkiye’de olduğu gibi Elazığ’da da son

yıllarda hızlı bir gelişim göstermekte ve önemi gün geçtikçe artmaktadır. Elazığ'da yetiştiricilik yapan işletmelerin tümünde alabalık yetiştiriciliği yapılmaktadır. Elazığ'da yer alan doğal göl ve baraj gölleri, Karakaya Baraj Gölü 10. Avlak sahasında tüm sezon olmak üzere diğer avlak sahalarında periyodik alabalık yetiştiriciliği için oldukça uygun olduğu görülmektedir. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığından alınan "Su Ürünleri Ürün Raporu 2024" verilere göre, 2023 yılı itibarıyla, iç sularda yapılan yetiştiricilikte özellikle Elazığ, alabalık üretiminde lokomotif konumundadır. 2023 yılında Türkiye'de üretilen 190 bin ton alabalığın yaklaşık 40 bin tonu Elazığ'da üretilmiştir. Bu üretimin ihracat karşılığı ise 60 milyon doların üzerinde olup bu üretim miktarı il genelinde önemli bir istihdam kaynağı oluşturmuştur (<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge>).

Alabalık üretimi, hem ekonomik getirisi hem de besleyici değeri nedeniyle Dünya çapında önemli bir akuakültür faaliyeti olarak bilinmektedir. Türkiye gibi su kaynakları açısından zengin ülkelerde, bu sektörün geliştirilmesi ve sürdürülebilir uygulamaların benimsenmesi büyük önem taşımaktadır. Gıda güvenliği, ekonomik kalkınma ve çevresel sürdürülebilirlik açısından, alabalık yetiştiriciliğinin bilimsel ve teknik temellere dayalı olarak yönetilmesi gerekmektedir.

Marka Kavramı

Günümüz rekabetçi iş dünyasında, tüketicilerin bir ürünü veya hizmeti tercih etmesini sağlayan en önemli faktörlerden biri marka kavramıdır. Marka, sadece bir isim veya logo değil, aynı zamanda bir işletmenin kimliği, tüketici algısı ve değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bir marka, sunduğu kalite, güvenilirlik ve duygusal bağ ile tüketicinin zihninde kendine yer edinmektedir. Marka kavramının tanımı farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Amerikan Pazarlama Derneği'nin vermiş olduğu tanıma göre marka; bir satıcının veya bir grup satıcının eşya ve servislerinin belirlenmesini ve onun rakiplerinin eşya ve servislerinden farklı tutulmasını sağlayan bir isim, terim, işaret, sembol veya bütün bunların bileşimidir (Kotler, 2000:404). Aaker (1991), markayı sadece bir isim veya sembol olarak görmenin yetersiz olacağını vurgulamaktadır. Ona göre marka; "müşteriyle oluşturulan güven, kalite algısı ve sadakat bağının bir bütünüdür". Bu bağlamda marka, yalnızca fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda müşteri ile kurulan duygusal bir ilişki ve deneyim olarak ifade edilmektedir.

Marka, tüketicinin satın alma kararlarını doğrudan etkileyen bir unsur olmakla birlikte güçlü bir marka, müşteri sadakati oluşturmakta ve tüketicinin satın alma sürecinde güven duymasını sağlamaktadır. Kapferer (2008), markanın yalnızca bir tanıtım aracı olmadığını, aynı zamanda tüketicilere duygusal ve sembolik bir değer sunduğunu belirtmektedir.

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda markanın, bir işletmenin yalnızca ürünlerini veya hizmetlerini tanımlayan bir unsur olmadığı, aynı zamanda tüketiciyle kurduğu ilişkinin bir yansıması olduğu şeklinde ifade edilmektedir. Başarılı markalar sundukları değer, kalite ve duygusal bağ ile rakiplerinden ayrılmakta ve uzun vadede müşteri sadakatini oluşturmaktadır. Günümüz iş dünyasında, güçlü bir marka oluşturmak sadece bir pazarlama stratejisi değil, aynı zamanda işletmenin sürdürülebilir başarısının temel taşlarından biri olmaktadır.

Marka Değeri Kavramı ve Önemi

Marka değeri, bir markanın tüketiciler üzerindeki algısını, piyasadaki konumunu ve ekonomik değerini belirleyen önemli bir faktördür. Aaker (1991) ise marka değerini; "marka bilinirliği, algılanan kalite, marka çağrışımları ve müşteri sadakatinden oluşan bir yapı" olarak ifade etmektedir. Yüksek marka değeri, yeni ürünlerin pazarda daha hızlı kabul görmesine yardımcı olur ve kriz dönemlerinde marka sadakati sayesinde müşteri kaybını önlemektedir (33).

Aaker (1991), marka değerinin dört temel bileşenden oluştuğunu belirtmektedir. Bunlar:

- **Marka Bilinirliği:** Tüketicilerin markayı ne ölçüde tanıdığı ve hatırladığı.
- **Algılanan Kalite:** Ürünün veya hizmetin tüketiciler tarafından nasıl değerlendirildiği.
- **Marka İmajı:** Markanın tüketicilerde uyandırdığı duygu ve düşünceler.
- **Müşteri Sadakati:** Tüketicilerin markaya olan bağlılık derecesi ve tekrar satın alma eğilimi olarak ifade edilmektedir.

Keller (1993), marka değerini "tüketicilerin bir markaya yönelik algılarının ve tepkilerinin toplamı" olarak tanımlamaktadır. Güçlü bir marka değeri, işletmelerin rekabet avantajı elde etmesini sağlamakta ve tüketicilerin markaya duyduğu güveni artırmaktadır. Marka değerinin tüketicinin markaya ilişkin tüm deneyimlerinden oluştuğunu ve anlamlı bir tüketici deneyimi sunmanın marka değerini artırmada kritik öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Güçlü bir marka imajı, tüketicilerin markayı tercih etme olasılığını artırmaktadır (52-55). Aaker (1996), marka değerini müşteri sadakati, marka bilinirliği, algılanan kalite, marka çağrışımları ve diğer marka varlıklarının toplamı olarak açıklamaktadır. Marka değeri, tüketicilerin bir

markaya ilişkin algılarının, deneyimlerinin ve sadakatinin toplamı şeklinde belirtilmektedir (7).

Kotler ve Keller (2016), marka değerini tüketicilerin bir markayı rakiplerinden farklı ve değerli görmesini sağlayan unsurlar bütünü olarak tanımlamaktadır. Marka değerinin işletmelere fiyat avantajı sağladığını ve müşteri sadakati oluşturduğunu belirtmektedir. Marka değeri, markanın sunduğu kalite, tüketici sadakati, bilinirlik düzeyi ve çağrıştırdığı imaj ile şekillenmektedir. Yüksek marka değeri, tüketicilerin markaya daha fazla güven duymasına ve uzun vadede marka ile etkileşimlerini sürdürmesine katkı sağlamaktadır. Güçlü marka değerinin, işletmelere fiyat avantajı, müşteri sadakati ve pazarda rekabet üstünlüğü sağladığını belirtmişlerdir (289-291).

Sonuç olarak, marka değeri işletmelerin yalnızca kısa vadeli kârlarını değil, uzun vadeli sürdürülebilirliklerini de doğrudan etkileyen stratejik bir unsurdur.

Değer Disiplinleri Modeli Kavramı

Değer disiplinleri modeli, işletmelerin rekabet avantajı elde etmek için hangi stratejik odakları benimsediğini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Michael Treacy ve Fred Wiersema tarafından 1993 yılında ortaya atılan bu model, işletmelerin müşteri değerini nasıl yaratacaklarını ve sürdürebileceklerini anlamalarına yardımcı olmak amacıyla üç temel stratejiye odaklanmıştır. Bu temel üç strateji; İşlevsel (Operasyonel) Mükemmellik, Müşteri Odaklılık, Ürün Liderliği olmak üzere aşağıda kısaca açıklanmıştır (Altunışık ve Torlak, 2012: 36-40).

İşlevsel (Operasyonel) Mükemmellik

"*Operasyonel Mükemmeliyet*"; ürünlerin ve hizmetlerin üretimi ve teslimatında belirli bir stratejik yaklaşımı ifade etmektedir. Bu stratejiyi benimseyen bir işletmenin hedefi, endüstrisinde fiyat ve kolaylık konusunda lider olmaktır. Operasyonel mükemmeliyeti benimseyen işletmeler, genel giderleri minimize etme, ara üretim adımlarını ortadan kaldırma, işlem ve diğer maliyetlerini azaltma, iş süreçlerini fonksiyonel ve organizasyonel sınırların ötesinde optimize etme konusunda kararlı olmaktadır. Müşterilere rekabetçi fiyatlarla ve minimum rahatsızlıkla ürün veya hizmet sunmaya odaklanmaktadır. Bu hedeflere yönelik olarak işlerini şekillendirdikleri için, bu organizasyonlar, diğer değer disiplinlerini izleyen işletmelere benzememekte ve farklı bir yapıda işlemektedirler (Treacy ve Wiersema, 1993:84-93).

Müşteri Odaklılık

Operasyonel mükemmeliyet odaklı işletmeler işlemlerini sade ve verimli yaparken, *Müşteri Odaklılık* stratejisi izleyen işletmeler, ürünleri ve hizmetleri sürekli olarak müşterinin tanımına uyacak şekilde şekillendirir. Bu maliyetli olabilir, ancak müşteri odaklı işletmeler uzun vadeli müşteri sadakati oluşturmak için her şeyi yapmaya hazırdır. Genellikle, bu işletmeler müşterinin işletme için ömür boyu değerine odaklanır. Bu nedenle, çalışanlar, her müşterinin gerçekten istediği şeyi sağlamak için başlangıç maliyetine pek önem vermeden neredeyse her şeyi yaparlar (Treacy ve Wiersema, 1993: 84-93).

Ürün Liderliği

Ürün Liderliği'ni benimseyen işletmeler, sürekli olarak en son teknoloji ürünler ve hizmetler sunmaya çalışırlar. Ancak, bu hedefe ulaşmak için üç önemli zorlukla karşılaşılırlar. İlk olarak, yaratıcı olmalıdırlar. Yaratıcı olmanın özellikle dışarıdan gelen fikirleri tanıma ve benimsemeyi içerdiği bir gerçektir. İkinci olarak, bu inovatif işletmeler fikirlerini hızla ticarileştirmelidir. Bu da, tüm iş ve yönetim süreçlerinin hız için optimize edilmiş olmasını gerektirir. Üçüncü ve en önemlisi, ürün liderleri, kendi en son ürünleri veya hizmetleri tarafından çözülen sorunlara sürekli olarak yeni çözümler aramalıdır. Teknolojilerini eski moda hale getirecek biri olacaksa, tercihen kendileri olmalıdır. Ürün liderleri, kendi başarıları için durmazlar; çitayı yükseltmeye odaklıdırlar (Treacy ve Wiersema, 1993:84-93).

Literatür Taraması

Literatür incelemesi kapsamında, YÖK Tez Tarama Sayfası'nda "Alabalık Yetiştiriciliği" anahtar kelimesiyle yapılan araştırmalar incelendiğinde; 17 adet tezin olduğu ve bu tezlerin Su, İşletme, Biyoloji ve Ziraat alanlarında yapıldığı görülmüştür. Bununla birlikte, yapılan araştırmalar sonucunda Pazarlama Bilim dalında yapılan bir tezin olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada; alabalık yetiştiriciliği ile Treacy ve Wiersema'nın Değer Disiplinleri Modeli birlikte ele alınmıştır. Bu iki konunun bir arada incelendiği çalışmaların sınırlı olması nedeniyle, araştırmanın Pazarlama alanına katkı sağlaması ve literatüre yeni bir bakış açısı kazandırması amaçlanmıştır.

Bu konu ile ilgili literatür incelendiğinde yapılan çalışmalardan Boyd ve Trucker (1998); alabalık yetiştiriciliğinde su kalitesinin nasıl yönetilmesi gerektiğini ele almışlar, Su parametrelerinin (oksijen, pH, amonyak seviyeleri vb.) alabalık sağlığı ve verimi üzerindeki etkisini açıklayarak bu parametrelerin nasıl kontrol edilmesi gerektiğine dair öneriler sunmuşlardır.

Naylor (2000) tarafından yapılan çalışmanın kapsamını, akuakültürün (su ürünleri yetiştiriciliği) dünya balık arzı üzerindeki etkilerinin incelenmesi, alabalık dahil çeşitli balık türlerinin yetiştiriciliği ve pazar üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi ayrıca, sürdürülebilir balık yetiştiriciliği uygulamalarının tartışılması oluşturmaktadır.

Akbulut ve Keten (2001) tarafından yapılan çalışmada; Alabalık üretme ve yetiştirme açısından uygun olan Düzce yöresindeki alabalık üretme ve yetiştirme tesislerinin güncel durumu, potansiyelleri, sorunları belirlenmiştir. Bu sorunların çözümüne yönelik ve tesislerin kapasitelerinin artırılması için yapılması gereken işlemler belirlenmeye çalışılmıştır.

Yüksel (2002) tarafından yapılan çalışmanın kapsamını, Türkiye'deki alabalık yetiştiriciliği için değer zincirinde yer alması gereken temel ve destekleyici faaliyetleri ortaya çıkarmak, alabalık yetiştiriciliğinin değer zinciri analizinin kullanılması oluşturmaktadır.

Birici vd. (2015) tarafından yapılan çalışmanın amacı; Elazığ ilinde su ürünleri üreten işletmelerin yapısını, sosyo-demografik çizelgelerini belirlemektir.

Kaya ve Şahin (2016) tarafından yapılan çalışmada; Rize'de bulunan organik alabalık yetiştiriciliği yapan işletmelerin yapısal ve ekonomik analizi yapılarak araştırmada kullanılan verilerin yüz yüze görüşme, anket ve gözlem yoluyla elde edildiği tespit edilmiştir.

Yüngül vd. (2016); Çamlıgöze Baraj Gölü'ndeki alabalık işletmelerinin yapısal ve biyoteknik özelliklerini incelemiştir. Ayrıca, su ürünleri yetiştiriciliği yönünden önemli bir üretim kapasitesine sahip olan bu işletmelerin yetiştiricilik mekanizasyonu yönünden özellikleri araştırılıp, tesislerde kullanılan teknik araç ve gereçler ile makineler sınıflandırılmıştır.

FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (2020) tarafından yayınlanan raporun kapsamını, dünya genelinde su ürünleri yetiştiriciliği ve alabalık üretimi ile ilgili verileri derleyerek, küresel akuakültürün mevcut durumunu analiz edilmesi oluşturmaktadır. Alabalık üretiminin gelişimi, pazar trendleri ve gelecekteki zorluklar ele alınmaktadır. Sürdürülebilir akuakültür yöntemleri ve çevresel etkiler hakkında da bilgiler sunulması oluşturmaktadır.

Gözener ve Karakaş (2020) tarafından yapılan çalışmanın kapsamını; Tokat ili Almus ilçesi alabalık bölgelerindeki ürünlerin mevcut durumlarını, geleceğe yönelik üretim planlarının tespit edilmesi ve Almus baraj gölünde yapılacak olan projeye katkı sağlamasına yönelik çalışmalar oluşturmaktadır.

Kara ve Saler (2023); Kahramanmaraş ilinde mevcut bulunan gökkuşağı alabalığı yetiştiriciliği yapan personellere ait sosyo-demografik özelliklerini ortaya koymuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Elazığ ilinin bölgesel kalkınmasına katkı sağlayan lokomotif sektörlerden biri olan alabalık üretimi sektörünün mevcut durumunu analiz etmek ve bu sektörde marka değerinin artırılmasına yönelik stratejiler geliştirmektir. Çalışma kapsamında, alabalık üretim sektörünün güçlü ve zayıf yönleri değerlendirilecek, markalaşma sürecinde karşılaşılan sorunlar tespit edilecek ve marka değerini yükseltmeye yönelik uygulanabilir çözümler önerilecektir.

Bu amaç doğrultusunda; Treacy ve Wiersema'nın Değer Disiplinleri Modeli (İşlevsel Mükemmellik, Ürün Liderliği ve Müşteriye Yakınlık)'nden yararlanılmış ve araştırma soruları Treacy ve Wiersema'nın Değer Disiplinleri modelinden yararlanarak tarafımızca belirlenmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda Araştırma Soruları aşağıda verilmiştir:

1-İşletmeler Değer Disiplinleri Modelini kullanarak marka değerini artırır mı?

2-İşletmeler İşlevsel Mükemmellik stratejilerini uygulaması markalarını değerli kılar mı?

3-İşletmeler Ürün Liderliği stratejilerini uygulaması markalarını değerli kılar mı?

4-İşletmeler Müşteriye Yakınlık stratejilerini uygulaması markalarını değerli kılar mı?

Yapılan literatür araştırmasında ulusal düzeyde üretime yönelik birçok çalışmanın yapıldığı görülmüş olup, bu çalışmaların neredeyse tamamında ise işbirliğinin sadece bir paydaş (ya işletme, ya da üniversite) baz alınarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Bu araştırma ile her iki paydaşa da diğer bir ifadeyle, hem üniversitenin araştırma konusunu teşkil eden bölümdeki öğretim üyelerine hem de üretimde araştırma konusunda faaliyet gösteren işletmelere ulaşılmıştır, ayrıca her iki tarafın da görüşleri değerlendirilmeye alınmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada; nitel bir çalışma yapılmış ve görüşme tekniği uygulanmıştır. Demir (2017), Şahin, (2013), Üstündağ (2000) tarafından yapılan

çalışmalardan yararlanılmış ve Treacy ve Wiersema'nın Değer Disiplinleri Modeli çerçevesinde görüşmede kullanılmak üzere görüşme formu oluşturulmuştur. Sorularda anlaşılmayan ya da düzeltme gereken kısımların belirlenmesi için öncelikle 5 kişiye bir ön test yapılmış, geri dönüşler sonucunda gerekli düzenlemeler yapılarak görüşme için hazır hale getirilmiştir. İşletme sahibi, yöneticileri ve Elazığ Balıkçılık ve Su Ürünleri Şube Müdürlüğü yetkilileriyle marka değerinin belirlenmesine yönelik yapılan görüşmeler kayıt altına alınmıştır. İşletmelerin mevcut kapasiteleri, işletmelerin stok yoğunluğu vb. üretim durumlarını ortaya koyacak sorular kaydedilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evreni olarak, araştırma bölgesinde su ürünleri yetiştiriciliği yapan 176 adet işletme tespit edilmiştir (<https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM>). Ancak zaman, maliyet, yönetici ve işletme sahiplerine ulaşma zorlukları, randevu alınamaması vb. sınırlılıklar nedeniyle Elazığ ilinde Alabalık üretim sektöründe faaliyet gösteren işletmeler ve kurum olarak "Elazığ Balıkçılık ve Su Ürünleri Şube Müdürlüğü" ele alınması uygun görülmüştür. Örneklemenin homojen olan bir kitleye (alabalık üretim sektöründe faaliyet gösteren işletmeler) sahip olduğu düşünüldüğünden 20 işletmeye görüşme uygulanmıştır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu araştırma, Elazığ ilinde faaliyet gösteren Alabalık üretim tesislerini kapsamaktadır. Bu doğrultuda, işletme sahipleriyle/pazarlama yöneticileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen yanıtlar analiz edilerek pazarlama stratejileri ve marka değeri konusundaki görüşleri incelenmiştir. Araştırmanın sadece Elazığ ilinde faaliyet gösteren alabalık üretim tesislerini kapsamaması, belirli bir tarih aralığında (4 Eylül-4 Ekim 2024) yapılması, sadece alabalık sektöründe ve yöneticiler üzerinde uygulanması, diğer sektörleri kapsamaması vb. durumlar araştırmanın sınırlılıklarını içermektedir.

Bulgular

Araştırma için belirlenen 20 işletmeye ziyaretler gerçekleştirilmiş ve işletmenin sahibi ve pazarlama yöneticileri ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar; katılımcıların Demografik Özellikleri, Pazarlama ile ilgili özellikler ve Treacy ve Wiersema'nın Değer Disiplinleri Modeli başlıkları altında aşağıda açıklanmıştır.

1-Demografik Özellikler

Araştırmaya katılan 20 işletme sahibi/pazarlama yöneticilerine ait demografik özellikler aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1-Katılımcılara Ait Demografik Özellikler

Medeni Durum	Frekans (n)	Yüzde (%)
Evli	14	70
Bekar	6	30
Toplam	20	100
Yaş		
25-35	4	20
36-45	10	50
46 ve üzeri	6	30
Toplam	20	100
Eğitim Durumu		
Ortaöğretim	8	40
Lise ve Dengi	4	20
Ön Lisans/Lisans	8	40
Toplam	20	100
Meslek		
Balık yetiştiriciliği yapanlar	16	80
Diğer	4	20
Toplam	20	100

Katılımcıların demografik açıdan verileri incelendiğinde; %70’inin evli (14 kişi), %30’unun (6 kişi) bekâr olduğu görülmüştür. Yaş açısından incelendiğinde; %20 (4 kişi)’sinin 25-35 yaş aralığında, %50’sinin (10) kişi 36-45 yaş aralığında, %30 (6 kişi)’unun ise 46 ve üzeri yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumlarına bakıldığında, katılımcıların %40’ının (8 kişi) Ortaöğretim, %20’sinin (4 kişi) Lise ve dengi eğitim düzeyine sahip, %40’ının (8 kişi) Ön Lisans ve Lisans eğitim düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Ana meslek olarak balık yetiştiriciliği yapanların oranı %80 (16 kişi), olurken; %20’si (4 kişi) bu işi ek bir iş olarak sürdürmektedir. Alabalık üretimi üzerine yapılan bu demografik değerlendirme sonucunda; işletme sahiplerinin genellikle evli ve orta yaş grubunda olduğu görülmektedir. Eğitim seviyelerine bakıldığında genellikle lise ve üzeri olsa da, sektörde daha düşük eğitim seviyesine sahip işletmecilerin de var olduğu belirtilmiştir.

2- Pazarlama ile İlgili Özellikler

a-Pazarlama ve Dağıtım Yöntemleri

İşletmelerin %60'ının (12 işletme) ürünlerini kendi tesislerine ait lokantalarda veya toptancılar aracılığıyla sattığı, %40'ının (8 işletme) ise soğuk zincir yöntemiyle başka illere gönderdiği belirlenmiştir. Pazarlama sorunları incelendiğinde, işletmelerin %50'si (10 işletme) fiyat dalgalandırmalarından, %30'u (6 işletme) pazar bulma zorluklarından ve %20'si (4 işletme) nakliye sorunlarından şikâyet etmektedir. Çalışmanın anketi pazarlama ve dağıtım yöntemleri açısından değerlendirildiğinde, Alabalık üretiminin büyük ölçüde yerel pazarlara, restoranlara ve toptancılara dayandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, soğuk zincir yöntemi ile diğer illere de satış yapıldığı tespit edilmiştir. Ancak, Pazarlama sürecinde işletmecilerin sık sık fiyat dalgalanmaları, pazar bulma zorlukları ve nakliye sorunlarıyla karşılaştıkları belirlenmiştir.

b-Üretim ve Kapasite

İşletmelerin %50'sinin (10 işletme) üretim kapasitelerini artırmayı planladığı, %40'ının (8 işletme) ise kuluçkahaneye sahip olduğu belirlenmiştir. Yavru balık temini konusunda, işletmelerin %60'ı (12 işletme) dış kaynaklara bağımlı olduklarını ifade etmiştir. Üretim ve kapasite açısından değerlendirildiğinde, işletmelerin belirli bir üretim kapasitesine sahip olduğu, ancak bazılarının kapasite artırma yönünde planlarının olduğu görülmektedir. Kuluçkahaneye sahip işletmelerin daha yüksek üretim yapabildiği tespit edilmiştir. Bu durum, yavru balık üretiminin ve kuluçkahane teknolojisinin sektördeki kritik önemini ortaya koymaktadır.

c-Yem Kullanımı ve Yemleme Yöntemleri

Ankete katılan işletmelerin %50'si (10 işletme), pelet yem, %30'u (6 işletme), toz yem ve %20'si (4 işletme), canlı yem kullanmaktadır. Yemleme yöntemi olarak işletmelerin %60'ı (12 işletme) elle yemleme yaparken, %40'ı (8 işletme) otomatik yemleme sistemini tercih etmektedir. Yem kullanımı ve yemleme yöntemleri açısından değerlendirildiğinde, işletmelerin farklı yem türleri kullandıkları görülmektedir. Pelet yem, toz yem ve taze yem gibi yem türlerinin yanı sıra bazı işletmelerin canlı yem kullandığı belirtilmektedir. Yemleme sürecinde genellikle elle veya otomatik sistemler kullanılmakta olup, günde 2-3 kez yemleme yapıldığı ifade edilmektedir.

d-Araştırma ve Geliştirme Çalışmaları

İşletmelerin yalnızca %20'si (4 işletme) Ar-Ge faaliyetlerine yatırım yaparken, %80'i (16 işletme) herhangi bir Ar-Ge çalışması yürütmektedir. Ar-Ge'ye yatırım yapan işletmelerin %70'i (14 işletme) yem

maliyetlerini, %30'u (6 işletme) kuluçka başarı oranlarını araştırmayı hedeflemektedir. Araştırma ve geliştirme çalışmaları açısından değerlendirildiğinde, çoğu işletmenin bu tür faaliyetlere yer vermediği görülmektedir. Ancak, Ar-Ge'ye ilgi gösteren işletmelerin özellikle yem maliyetleri ve kuluçka başarı oranı gibi konulara odaklandığı belirtilmektedir.

3-Treacy ve Wiersema'nın Değer Disiplinleri Modeli

İşletmelerin marka değerini artırmada farklı değer disiplinleri stratejilerine verdikleri önem incelendiğinde, %60'ının (12 işletme) işlevsel mükemmellik stratejisini, %30'unun (6 işletme) ürün liderliği stratejisini ve %10'unun (2 işletme) müşteri odaklılık stratejisini önemseydiği görülmektedir. Görüşme sonuçları Değer Disiplinleri Modeli ve Marka Stratejileri açısından değerlendirildiğinde, işletmelerin büyük bir kısmının işlevsel mükemmellik, ürün liderliği ve müşteriye yakınlık stratejilerini, markalarını değerli kılmak için önemli bulduğunu ifade etmektedir.

Bu bilgiler çerçevesinde, sektörde karşılaşılan pazarlama sorunlarını çözmek için devlet desteği, uygun finansman ve nakliye imkânlarının sağlanması gerektiği önerilmektedir. Su ürünleri alanında devlet teşvikleri, uygun fiyatlı yem desteği ve eğitim imkânlarının artırılması vb. talepler öne çıkmaktadır. Bu talepler, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin sürdürülebilir büyüme ve gelişim sağlayabilmesi için oldukça önemlidir. Devlet desteğinin artırılması, sektörün daha sağlam bir yapıya kavuşmasını ve uluslararası rekabet gücünü artırmasını sağlayabilir. Bununla birlikte, alabalık üreticilerinin karşılaştığı sorunların çözümü için daha kapsamlı politikaların geliştirilmesi ve sektörün uzun vadeli sürdürülebilirliğini güvence altına alacak stratejilerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Elazığ, Türkiye'nin en önemli alabalık üretim merkezlerinden biri olarak, su ürünleri sektöründe büyük bir potansiyele sahiptir. Sahip olduğu doğal su kaynakları ve uygun iklim koşulları sayesinde, bölgedeki alabalık üretimi her yıl artış göstermektedir. Özellikle son yıllarda yapılan yatırımlar ve ihracata yönelik çalışmalar, üretim hacmini ve ekonomik katkıyı önemli ölçüde artırmıştır. Ancak, sektörün sürdürülebilirliği açısından bazı yapısal sorunlar ve geliştirilmesi gereken alanlar bulunmaktadır. Özellikle altyapı yatırımları, yem maliyetlerinin düşürülmesi, pazarlama stratejilerinin güçlendirilmesi ve çevresel sürdürülebilirlik gibi konular ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda, Elazığ ilindeki alabalık üretiminin mevcut durumu değerlendirilmiş ve sektörün karşılaştığı temel sorunlar analiz edilmiştir. Üretim süreçlerinin daha verimli ve sürdürülebilir

hale gelebilmesi için gerekli iyileştirme alanları belirlenmiş ve öneriler sunulmuştur. Ayrıca, çalışma kapsamında, Elazığ'da faaliyet gösteren alabalık yetiştiriciliği işletmelerinin marka değerini artırmaya yönelik stratejileri incelenmiş ve Treacy ve Wiersema'nın Değer Disiplinleri Modeli çerçevesinde değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, aşağıda sıralanan temel sonuçlara ulaşılmıştır:

* **Ürün Liderliği:** İşletmelerin büyük bir kısmı, yenilikçi ürünler geliştirerek rekabet avantajı sağlamaya çalışmaktadır. Ancak, yenilikçiliğin sürdürülebilirliği için sürekli Ar-Ge yatırımlarının gerekli olduğu görülmektedir.

* **Müşteri Odaklılık:** Müşteri sadakati ve marka değeri arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Müşteri odaklı stratejileri benimseyen işletmelerin müşteri memnuniyet oranlarında önemli bir artış kaydedilmiştir.

* **İşlevsel Mükemmellik:** Büyük ölçekli işletmelerin operasyonel verimliliklerini artırarak maliyet avantajı elde ettikleri tespit edilmiştir. Ancak, küçük ve orta ölçekli işletmelerin bu avantajdan tam anlamıyla yararlanabilmesi için üretim süreçlerinde daha fazla dijitalleşmeye ihtiyaç duyduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda, Elazığ'daki alabalık yetiştiriciliği yapan işletmelerin marka değerlerini artırmaları için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

* **Değer Disiplinleri Modelinin Uygulanması:** İşletmelerin marka bilinirliğini artırmak ve tüketici sadakatini sağlamak için Değer Disiplinleri Modeli'ni uygulaması önerilmektedir. Kaliteli üretim süreçlerine öncelik vererek müşteri beklentilerini karşılamak, müşteri memnuniyeti odaklı stratejiler geliştirerek güçlü bir marka algısı oluşturmak ve güvenilir tedarik zinciri yönetimi ile kesintisiz hizmet sunmak, markanın pazardaki konumunu güçlendirerek rekabet avantajı sağlayacaktır.

* **Ar-Ge ve Yenilikçilik:** İşletmelerin ürün liderliği stratejilerini güçlendirebilmeleri için Ar-Ge yatırımlarını artırmaları ve yeni ürün geliştirme süreçlerine odaklanmaları gerekmektedir. Yenilikçi ürünlerin geliştirilmesi, pazarda marka farkındalığını artırarak işletmelere rekabet avantajı sağlayacaktır. Sektörün daha rekabetçi ve sürdürülebilir hale gelebilmesi için işletmelerin Ar-Ge faaliyetlerine yönelik yatırımlarını genişletmesi kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Bu süreçte, devlet destekleri ve akademik iş birlikleri, işletmelerin yenilikçi çözümler üretmesine ve üretim süreçlerini iyileştirmesine katkı sağlayabilir. Literatür incelemeleri doğrultusunda, Ertem ve İlhan-Nas (2024) tarafından gerçekleştirilen "Kümelenme Mekanizmaları ve Yerel Sektörel Sinerjiler: Trabzon'da Türk Somonu (Alabalık)

Sektörü" başlıklı çalışmada, alabalık sektörüne ilişkin bulguların Ar-Ge odaklılık teması çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Çalışmada; işletmelerin üretim verimliliğini artırmaya yönelik çeşitli Ar-Ge faaliyetleri yürüttüğü belirlenmiş ve bu doğrultuda, Jones ve George (2019)'un Ar-Ge'nin inovasyon ve rekabet gücüne olan katkılarını vurgulayan çalışmalarıyla paralellik taşıdığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, ilgili çalışma, mevcut araştırmanın bulgularını destekleyen önemli bir çerçeve sunmaktadır.

***Müşteri Deneyimi ve Sadakati:** Müşteri geri bildirimlerine dayalı ürün geliştirme süreçleri benimsenmelidir. Ayrıca, müşteri hizmetleri süreçleri iyileştirilerek marka sadakati güçlendirilmelidir.

***Operasyonel Verimlilik:** İşlevsel mükemmellik stratejileri doğrultusunda, üretim süreçlerinde dijitalleşmeye ve otomasyona yönelik yatırımlar artırılmalıdır. Bu, üretim maliyetlerini düşürerek işletmelere rekabet avantajı sağlayacaktır.

***Eğitim ve İşgücü Gelişimi:** İşletmeler, çalışanlarını müşteri odaklılık ve hizmet kalitesi konularında eğitmelidir. Özellikle pazarlama ve satış alanında çalışan personelin yetkinlikleri artırılmalıdır. Su ürünleri yetiştiriciliğinde eğitimin büyük bir öneme sahip olduğu göz önüne alındığında, işletme sahiplerinin belirli bir kısmının bu alanda yeterli eğitim almamış olması, verimlilik ve sürdürülebilirlik açısından çeşitli sorunlara yol açabilir. Bu nedenle, özellikle modern üretim teknikleri, su kalitesi yönetimi ve yemleme stratejileri gibi konularda işletmecilere yönelik eğitim programları düzenlenmeli ve sektör genelinde bilinçlendirme çalışmaları artırılmalıdır. Eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, üretim süreçlerindeki verimliliği artırarak işletmelerin karşılaştığı zorlukları minimize edebilir. Literatür incelemeleri kapsamında, Erman ve Küçük (2016) tarafından gerçekleştirilen "Korkuteli (Antalya)'deki Alabalık İşletmelerinin Yapısal Analizi" başlıklı çalışmada, sektörün sürdürülebilir büyümesini sağlamak adına sektör çalışanlarının mesleki ve teknik bilgi düzeylerinin artırılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Çalışmada, ilgili kurum ve kuruluşlar aracılığıyla eğitim programlarının düzenlenmesi ve sektör çalışanlarının yetkinliklerini geliştirmeye yönelik faaliyetlere ağırlık verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, ilgili çalışma, mevcut araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olup, alabalık yetiştiriciliği sektöründe eğitim odaklı uygulamaların yaygınlaştırılmasının önemine dikkat çekmektedir.

***İşbirlikleri ve Sektörel Entegrasyon:** İşletmeler, sektörde faaliyet gösteren diğer firmalar ve akademik kurumlarla işbirlikleri yaparak bilgi paylaşımını artırmalı ve rekabet avantajı sağlamalıdır. Literatür incelemeleri kapsamında, Adıgüzel ve Akay (2005) tarafından gerçekleştirilen "Tokat

İlinde Gökkuşluğu Alabalık İşletmelerinin Ekonomik Analizi” adlı çalışmada, alabalık yetiştiriciliği sektöründe işletmelerin karşılaştıkları sorunların çözümünde iş birliği ve entegrasyonun kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmada, söz konusu iş birliğinin yalnızca üreticiler düzeyinde kalmaması gerektiği, sürece Tarım İl/İlçe Müdürlükleri, üniversiteler, mülki ve yerel idareler gibi paydaşların da aktif olarak dahil edilmesinin gerekliliği ifade edilmektedir. Bu kapsamda, işletmelerin daha verimli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşabilmesi için çeşitli kurumlarla iş birliği içerisinde faaliyet göstermelerinin önemli olduğu belirtilmektedir. İlgili çalışma, mevcut araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olup, sektörde iş birliği ve koordinasyonun artırılmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir.

***Sürdürülebilirlik ve Çevre Dostu Üretim:** Günümüzde tüketiciler, çevre dostu ve sürdürülebilir üretim süreçlerine sahip markaları tercih etmektedir. Bu nedenle, işletmelerin çevre dostu üretim süreçlerine yatırım yapmaları marka değerlerini artıracaktır. Literatür incelemeleri kapsamında, Koca vd. (2011) tarafından gerçekleştirilen “Sürdürülebilir Su Ürünleri Yetiştiriciliğinde Çevre Dostu Üretim” başlıklı çalışmada, su ürünleri yetiştiriciliğinde kaynakların bilinçli kullanımı ve çevre dostu üretim uygulamalarının sürdürülebilirlik açısından kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmada, su ürünleri sektöründe çevresel etkilerin minimize edilmesi ve uzun vadeli üretim sürdürülebilirliğinin sağlanması için ekolojik dengeyi gözeten uygulamaların benimsenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, ilgili çalışma, mevcut araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olup, çevre dostu üretim stratejilerinin sektör açısından önemini ortaya koymaktadır.

***Yerel ve Uluslararası Pazar Erişimi:** İşletmeler, marka bilinirliklerini artırmak için ulusal ve uluslararası pazarlara açılmalı ve ihracat stratejileri geliştirmelidir.

***Finansal Risklerin Azaltılması:** Vadeli satışlar, bazı işletmeler için büyük bir finansal risk oluştururken, alıcıların ödeme süreçlerinde yaşanan gecikmeler işletmelerin nakit akışını olumsuz etkileyebilir. Özellikle balık gibi çabuk bozulan bir ürün söz konusu olduğunda, pazarlama süreçlerindeki aksaklıklar işletmelerin ekonomik sürdürülebilirliğini tehdit edebilir. Bu nedenle, sektör için daha güvenli ve düzenli bir pazarlama ağı oluşturulmalı, işletmelerin finansal risklerini azaltacak ödeme sistemleri geliştirilmeli ve tahsilat süreçlerini hızlandıracak mekanizmalar hayata geçirilmelidir. Literatür incelemeleri kapsamında, Yavuz vd. (1995) tarafından gerçekleştirilen “Erzurum'da Alabalık Yetiştiriciliği Yapan İşletmelerin Yapısal ve Ekonomik Analizi” başlıklı çalışmada, alabalık yetiştiriciliği sektöründe işlet-

melerin hem üretim sürecinde hem de üretim sonrasında karşılaşılabileceği çeşitli sorunların çözümüne yönelik Su Ürünleri Üretim ve Pazarlama Kooperatiflerinin kurulmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Çalışmada, kooperatiflerin üreticilere pazarlama, finansman ve lojistik gibi alanlarda destek sağlayarak sektördeki sürdürülebilir büyümeyi teşvik edebileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, ilgili çalışma, mevcut araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olup, sektörün daha organize ve rekabetçi bir yapıya kavuşması için iş birliği temelli çözümlerin önemine dikkat çekmektedir.

***Balık Yetiştiriciliğinde Kârlılığı Artırmak:** Balık yetiştiriciliğinin kârlılığını artırmak için üreticilerin maliyetleri düşürecek ve verimliliği artıracak yöntemlere yönelmesi gerekmektedir. Bu noktada eğitim, sektörün gelişimi için kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Sektörde faaliyet gösteren bazı işletmeciler su ürünleri yetiştiriciliğiyle ilgili özel eğitim almış olsa da, eğitim almayanların sayısının oldukça yüksek olması dikkat çekmektedir. Bu durum, sektörün sürdürülebilir büyümesini sağlamak adına eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarına daha fazla önem verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda, üreticilere yönelik eğitim programları artırılmalı ve modern yetiştiricilik teknikleri konusunda destekleyici politikalar hayata geçirilmelidir. Literatür incelemeleri kapsamında, Adıgüzel ve Akay (2005) tarafından gerçekleştirilen “Tokat İlinde Gökkuşluğu Alabalık İşletmelerinin Ekonomik Analizi” başlıklı çalışmada, alabalık üretim sektörü ve işletmecilik konularında bilgi ve yetkinliklerin artırılmasının önemi vurgulanmaktadır. Çalışmada, sektörde faaliyet gösteren işletmecilerin bilgi düzeylerini geliştirmek ve sektörel verimliliği artırmak amacıyla kurs ve seminerler düzenlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, ilgili çalışma, mevcut araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olup, sektörde eğitime yönelik uygulamaların yaygınlaştırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

***Dışa Bağımlılığı Azaltmak:** Kendi kuluçkahanelerine sahip olan işletmeler, yavru balık temininde dışa bağımlılığı azaltarak üretim süreçlerini daha verimli hale getirebilirler. Ancak, birçok işletmenin yavru balık ve yumurta ihtiyacını dışarıdan karşıladığı göz önünde bulundurulduğunda, bu durum maliyetleri artırabilir ve üretim sürecinde çeşitli riskler yaratabilir. Bu nedenle, işletmelerin kendi kuluçkahanelerini kurmalarını teşvik eden destek mekanizmaları geliştirilmeli, kuluçkahane teknolojileri konusunda eğitim ve finansal teşvikler sağlanarak sektörün daha sürdürülebilir hale gelmesi sağlanmalıdır. Literatür incelemeleri kapsamında, Öztürk (2011) tarafından gerçekleştirilen Keban Baraj Gölü'nde Kafeste Alabalık Yetiştiriciliği İşletmelerinin Ekonomik Analizi başlıklı çalışmada, işletmelerin kaliteli

yavru balık temininde çeşitli sorunlar yaşadığı ve bu doğrultuda yavru balık üretimi yapabilen modern tesislerin sayısının artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, söz konusu çalışma, mevcut araştırmayı destekler nitelikte bir çerçeve sunmaktadır.

***Yem Verimliliğini Artırma Stratejileri:** Balık yetiştiriciliğinde yem maliyetleri en büyük gider kalemlerinden biri olduğu için işletmelerin yem verimliliğini artıracak stratejilere yönelmesi önerilmektedir. Özellikle yemleme yöntemlerinde yapılan iyileştirmeler, hem maliyetlerin düşürülmesine hem de üretim verimliliğinin artırılmasına katkı sağlayarak sürdürülebilir ve kârlı bir üretim süreci oluşturacaktır.

Sonuç olarak, Elazığ'daki alabalık üreticilerinin marka değerlerini artırmaları için stratejik yönetim yaklaşımlarını benimsemeleri, dijitalleşmeye uyum sağlamaları ve müşteri odaklılıklarını geliştirmeleri gerekmektedir. Bu önerilerin hayata geçirilmesi, işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmelerine ve sektörün daha da gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Aaker, D. A. (1991). *Managing Brand Equity: Capitalizing on the Value of a Brand Name*. The Free Press.

Aaker, D. A. (1996). *Building Strong Brands*. Free Press.

Adıgüzel, F., & Akay, M. (2005). Tokat İlinde Gökkuşluğu Alabalık İşletmelerinin Ekonomik Analizi. *Journal of Agricultural Faculty of Gaziosmanpaşa University (JAFAG)*, 2005(2), 31-40.

Akbulut, B., & Keten, A. (2001). Düzce Yöresinde Alabalık Üretim ve Yetiştirme Tesislerinin Mevcut Durumu ve Sorunları. *Su Ürünleri Dergisi*, 18(2), 45-59.

Birici, A., Şeker, M., Balcı, S., Çelik, Y., & Karakaya, A. (2015). Elazığ İlinde Su Ürünleri Üreten İşletmelerin Yapısı ve Sosyo-Demografik Özellikleri. *Türkiye Su Ürünleri Araştırmaları Dergisi*, 22 (3), 120-134.

Brady, M. K., & Cronin Jr, J. J. (2001). Customer Orientation: Effects On Customer Service Perceptions And Outcome Behaviors, *Journal of Service Research*, 3(3), 241-251.

Demir, T. (2017). Malatya İlinde Havuzlarda Alabalık Yetiştiriciliği Yapan İşletmecilerin Sosyo-Ekonomik Analizi (Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Erman, E., & Küçük, F. (2016). Korkuteli (Antalya)'deki Alabalık İşletmelerinin Yapısal Analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 58-74.

FAO. (2020). *The State of World Fisheries and Aquaculture 2020: Sustainability In Action*. Food and Agriculture Organization of The United Nations. Erişim adresi: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/ca9229en> (Erişim tarihi: 15 Şubat 2025).

Gorga, C., & Ronsivalli, L. J. (1988). *Quality Assurance of Seafood*. Van Nostrand Reinhold Company, New York.

<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%B Cn%20Raporlar%C4%B1/2024%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/S u%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202024- 403%20TEPGE.pdf> (İndirilme tarihi: 19 Şubat 2025).

https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/TARYAT/Belgeler/Tar%C4%B1msal% 20yat%C4%B1r%C4%B1m%20rehberi/Elaz%C4%B1%C4%9F%20Tar%C4%B1m sal%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Rehberi.pdf?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2025).

Jones, G. R. ve George, J. M. (2019). *Essentials of Contemporary Management* (11th ed.). New York: McGraw-Hill.

Kara, M., & Saler, S. (2023). Kahramanmaraş İlinde Gökkuşluğu Alabalığı Yetiştiriciliği Yapan İşletmelerin Sosyo-Demografik Analizi. *Türk Tarım ve Su Ürünleri Dergisi*, 19 (1), 50-67.

Kaya, Ş., & Şahin, T. (2016). Rize’de Organik Alabalık Yetiştiriciliği Yapan İşletmelerin Yapısal ve Ekonomik Analizi, *Türkiye Tarım Ekonomisi Dergisi*, 12 (4), 210-225.

Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, Measuring, and Managing Customer-Based Brand Equity, *Journal of Marketing*, 57(1), 1-22.

Keller, K. L. (2003). *Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity* (2nd ed.). Prentice Hall.

Koca, S. B., Terzioğlu, S., Didinen, B. İ., & Yiğit, N. Ö. (2011). Sürdürülebilir Su Ürünleri Yetiştiriciliğinde Çevre Dostu Üretim. *Ankara Üniversitesi Çevre-bilimleri Dergisi*, 3(1), 107-114.

Kotler, P., & Armstrong, G. (2018). *Principles of Marketing* (17th ed.). Pearson.

Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing Management* (15th ed.). Pearson.

Kotler, P. (2000). *Pazarlama Yönetimi*. Beta Yayınevi, İstanbul.

Naylor, R. L. (2000). The Impact of Aquaculture On Global Fish Supplies. *Nature*, 405(6790), 1017-1024.

Öztürk, E. (2011). Keban Baraj Gölü'nde Kafeste Alabalık Yetiştiriciliği İşletmelerinin Ekonomik, Selçuk Üniversitesi, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Serdaroğlu, M., & Purma, Ç. (2006). Su Ürünlerinde Kalitenin Saptanmasında Kullanılan Hızlı Teknikler. *Ege Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 23 (3).

Şahin, N. M. (2013). *Antalya İlinde Alabalık Yetiştiriciliği Yapan İşletmelerin Yapısal Durumlarının Belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi).

Torlak, Ö., & Altunışık, R. (2012). *Pazarlama Stratejileri, Yönetmel Bir Yaklaşım*. 2. Baskı. Beta Basım.

Treacy, M., & Wiersema, F. (1993). Customer Intimacy and Other Value Disciplines. *Harvard Business Review*, 71(1), 84-93.

Treacy, M., & Wiersema, F. (1997). *The Discipline of Market Leaders: Choose Your Customers, Narrow Your Focus, Dominate Your Market*. Basic Books.

TÜİK. (2023). *Su Ürünleri Yetiştiriciliği Raporu*. Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Su-Urunleri-2023-53702> (Erişim tarihi: 19 Şubat 2025).

Üstündağ, E. (2000). *Karadeniz Bölgesi'nde Su Ürünleri Yetiştiriciliği Yapan İşletmelerin Yapısal Analizi ve Verimliliğinin Belirlenmesi Sonuç Raporu* (TAGEMHAYSUD981202004). Trabzon: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü.

Walgren, C., Ruble, C., & Donthu, N. (1995). Brand Equity, Brand Preference, And Purchase Intent. *Journal of Advertising*, 24(3), 25-40.

Washburn, J. H., & Plank, R. E. (2003). Measuring Brand Equity: An Evaluation of A Consumer-Based Brand Equity Scale. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 11(1), 46-62.

Yavuz, O., Kocaman, M., & Ayık, Ö. (1995). Erzurum'da Alabalık Yetiştiriciliği Yapan İşletmelerin Yapısal ve Ekonomik Analizi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 26(1).

Yoo, B., Donthu, N., & Lee, S. (2000). An Examination of Selected Marketing Mix Elements And Brand Equity, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28 (2), 195-211.

YAYIM İLKELERİ VE MAKALE YAZIM KURALLARI

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi **Mart** ve **Eylül** aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Dergimize gönderilen yazılar, sosyal bilimler alanında, **Elazığ ili ve yakın çevresini konu alan özgün çalışmalar olmalı** ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır.

Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgilere (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makalenin sonunda yer verilmelidir. Dergimize çalışmanızı yüklerken, makale dosyanızla birlikte Etik Kurul belgenizi de yüklemeniz gerekmektedir. Çalışmanız etik kurul izni gerektiren çalışma grubunda yer almıyor ise bu durumu belirten beyan formunu imzalamanız ve ilgili durumu makale metninizde belirtmeniz gerekmektedir. Bu bağlamda, **Etik kurul onayı gerektiren çalışmalar şunlardır:**

*Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,

*İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,

*İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,

* Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,

*Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.

1. Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının kapsamıyla uyumlu; yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır.

2. Türkçe ve yabancı dildeki özetler; yazının amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalıdır. Türkçe makalelerin başına Türkçe ve İngilizce; İngilizce makalelerin başına Türkçe ve İngilizce özet eklenmelidir. Türkçe ve yabancı dildeki özetlere **anahtar kelimeler eklenmelidir. Bu kelimeler en az 4, en fazla ise 6 tane olmalıdır.**

3. Makaleler, dil ve ifade bakımından dilbilgisi kurallarına uygun olmalı, makalede açık ve yalın bir anlatım yolu izlemeli, ayrıca amaç ve kapsam dışına çıkan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir.

4. Makalenin hazırlanmasında bilinen bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgeler bilimsel kurallara uygun olarak hazırlanmalıdır.

5. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgelerin altında kolayca anlaşılacak biçimde yalın ve yeterli bir açıklama bulunmalıdır.

6. Makalede kullanılan kaynaklar yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, **değınilen her belge kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda değınilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.**

7. Sonuçlar, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara sonuçta yer verilmemelidir.

8. Yazılar A4 kğının bir yüzüne basılmalı ve bütün kenar boşlukları 2,5 cm olarak ayarlanmalıdır.

9. Türkçe ve İngilizce yazılar Microsoft Word programında **New Times Roman** karakteri ile hazırlanmalı; **makalenin ana başlığı, büyük harflerle bold ve 12 punto** olmalıdır. Türkçe başlığın altına yazılacak **İngilizce başlık ise italik ve ilk harfleri büyük, diğerleri küçük olarak yazılmalıdır.** Makale İngilizce ise altına Türkçe başlık eklenmelidir. Metin içindeki başlıklar öncesinde 12nk, sonrasında ise 6nk boşluk bırakılmalıdır.

10. Başlıktan sonra 12 punto aralık verilerek yazar ad(lar)ı unvansız olarak yan yana sayfa ortalanarak yazılmalı, unvan, çalıştığı kurum, e-mail adresi ve Orcid-ID numarası dipnot olarak belirtilmelidir.

11. Yazar adından sonra 12nk boşluk bırakılarak Türkçe, İngilizce olarak hazırlanmış **250 kelimeyi geçmeyen zet** yazılmalı ve yazının ana konusunu tanımlayan anahtar kelimeler bu özetlerde belirtilmelidir.

12. Türkçe ve İngilizce özetler, 10 punto, metin içi yazılar 11 punto ve 1,5 satır aralıklı olarak, dipnotlar da 9 punto New Times Roman ile yazılmalıdır.

13. Makale; tablo, şekil, fotoğraf ve kaynaklar dâhil 40 sayfayı geçmelidir. Ancak zel durumlarda ve dergi kapasitesine göre sayfa sayısı fazla olabilir. Şekil, tablo ve fotoğraflar bilgisayar ortamında hazırlanıp metin içinde ya da sonunda sayfa boyutlarını (12x18 cm) aşmayacak şekilde yerleştirmelidir. Tablo, şekil, fotoğraf başlıkları ile altlarındaki tablo, fotoğraf veya şekil arasında 6 nk aralık bulunmalı, başlıkları bold ve “Tablo-1:” şeklinde olmalıdır.

14. **Referanslar, metin içinde gösterilmeli;** parantez içinde yazarın/ yazarların soyadı, atıfta bulunulan çalışmanın yayım tarihi, alıntı yapılan sayfanın ya da sayfaların numarası (akar, 2013: 25) şeklinde yazılmalıdır. Aynı yazarın aynı yıl içerisinde yayımlanan birden fazla çalışmasına atıf

yapılmış ise, bu durum (Çelik, 2014a), (Çelik, 2014b) şeklinde küçük harflerle belirtilmelidir. Ancak açıklama gerektiren hususlar sayfa altında dipnot olarak yazılmalıdır.

15. Kaynakça aşağıdaki gibi gösterilmelidir:

Tek Yazarlı Kitap

ÇAKAR, E. (2012), *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus*, TTK Yayınları, Ankara.

İki Yazarlı Kitap

ÇAKAR, E.-UZUN, C. (2017), *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ.

Makale

ÇELİK, K. (2013), “R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri’ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 40, s. 143-162.

Bildiri Kitabı

ALKAN, M. (2010), “Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Def-terleri: Adana Örneği”, *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, Kongre-ye Sunulan Bildiriler*, c. 4, I. kısım, Ankara, s. 831-842.

İnternet Alıntısı

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1986/20790.pdf>. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2017.

16. Hakemlerden olumlu rapor alamayan ve dergimiz yazım kurallarına göre hazırlanmayan makaleler yayımlanmaz, bu konuda idari ve adli bir sorumluluk kabul edilmez.

PUBLICATION PRINCIPLES AND ARTICLE WRITING RULES

Journal of Harput Studies is published twice a year; in March and September. The manuscripts sent to our journals must be in the field of social sciences, original works, and have the necessary qualifications indicated below.

In studies requiring ethics committee permission, information about the permission (name of the committee, date and number) should be included in the method section and also at the end of the article. When uploading your study to our journal, you must also upload your Ethics Committee document along with your article file. If your study is not included in the working group that requires ethics committee approval, you must sign the declaration form stating this situation and indicate the relevant situation in your article text. In this context, studies that require ethics committee approval are as follows:

*All kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using survey, interview, focus group work, observation, experiment, interview techniques,

*Use of humans and animals (including material/data) for experimental or other scientific purposes,

*Clinical studies on humans,

* Studies on animals,

*Retrospective studies in accordance with the personal data protection law.

1. Headings in Turkish and foreign languages must be compatible with the scope of the article, short, clear and adequate.

2. Abstracts in Turkish and Foreign language abstracts must reflect the purpose, scope and consequences of the writing. Turkish and English abstracts must be added into the articles written both in Turkish and English. Keywords should be added to the abstracts in Turkish and foreign language. These words should be at least 4, at most 6.

3. The articles must be in accordance with the grammar rules in terms of language and expression; besides, a clear and absolute way of expression must be used in the articles not giving unnecessary information that is out of the purpose and scope.

4. The known scientific methods must be used in the preparation of the articles; the subject, purpose, scope and reason for the preparation of the

study, and etc. must be given in a satisfying and certain order. Figures, tables, photographs and other documents used in the article must be prepared in accordance with the scientific rules.

5. There must be an absolute and sufficient explanation that can be easily understood under the figures, tables, pictures and other documents used in the article.

6. The resources used in the writing must be arranged in accordance with the writing rules; each mentioned document must be included in the bibliography, but not anything else.

7. The results must be in accordance with the purpose and scope of the study, and cannot include any information or findings that are not explicitly mentioned in the main text; must be given with its all outlines and in summary.

8. The paper size is set to A4 size and the margins will be 2.5 cm from all edges.

9. Articles are prepared in the Microsoft Word program on the PC with the New Times Roman character. The main headings of the Turkish and English articles are written on the centre of the first page being written with bold 12 pt. capital letters. The English title to be written under the Turkish heading must be written in italics and the first letters are large and the others are small. If the article is in English, a Turkish title should be added to the bottom. Headings in the text should be preceded by 12 nk, followed by 6 nk.

10. After the heading, the author name (s) is written untitled side by side by centring the page with 12 pt. spacing. The title, institution, e-mail address and Orcid-ID are specified as footnotes.

11. After the author's name, a summary written in Turkish, English not exceeding 150 words is written leaving 12 pt. spaces, and the key words that define the main topic of the article are indicated in these abstracts.

12. Abstracts in Turkish and English should be written in 10 pt, 11 pt in text and 1.5 pt spaced, and footnotes in 9 pt New Times Roman.

13. Article should not be more than 40 pages including tables, figures, photographs and resources. Figures, tables and photographs should be prepared in a computer environment and should not exceed the page size (12x18 cm). Table, shape, photo titles should have 6 nk spacing between the table, photo or figure below, titles must be bold and as "Table-1:".

14. References should be shown in the text or under the page. When shown in text; the surname of the author (s) in the parentheses, the date of

publication, the number of the cited page or pages (Çakar 2013: 25). If more than one work of the same author is published in the same year, this should be indicated in small letters (Steel, 2014a), (Steel, 2014b). However, the points that need explanation should be as footnotes below the page.

15. The reference should be shown as follows:

Single Author Book

ÇAKAR, E. (2012), *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus*, TTK Yayınları, Ankara.

Book With Two Authors

ÇAKAR, E.-UZUN, C. (2017), *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Elazığ.

Article

ÇELİK, K. (2013), “R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri’ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, 40, pp. 143-162.

Proceedings Book

ALKAN, M. (2010), “Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği”, *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Vol. 4, part I, Ankara 2010, pp. 831-842.

Internet Quote

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1986/20790.pdf>. Date of access: 10 May 2017.

16. Articles that do not receive a positive report from the referees and that are not prepared according to our writing rules are not published; no administrative or judicial responsibility is assumed in this respect.